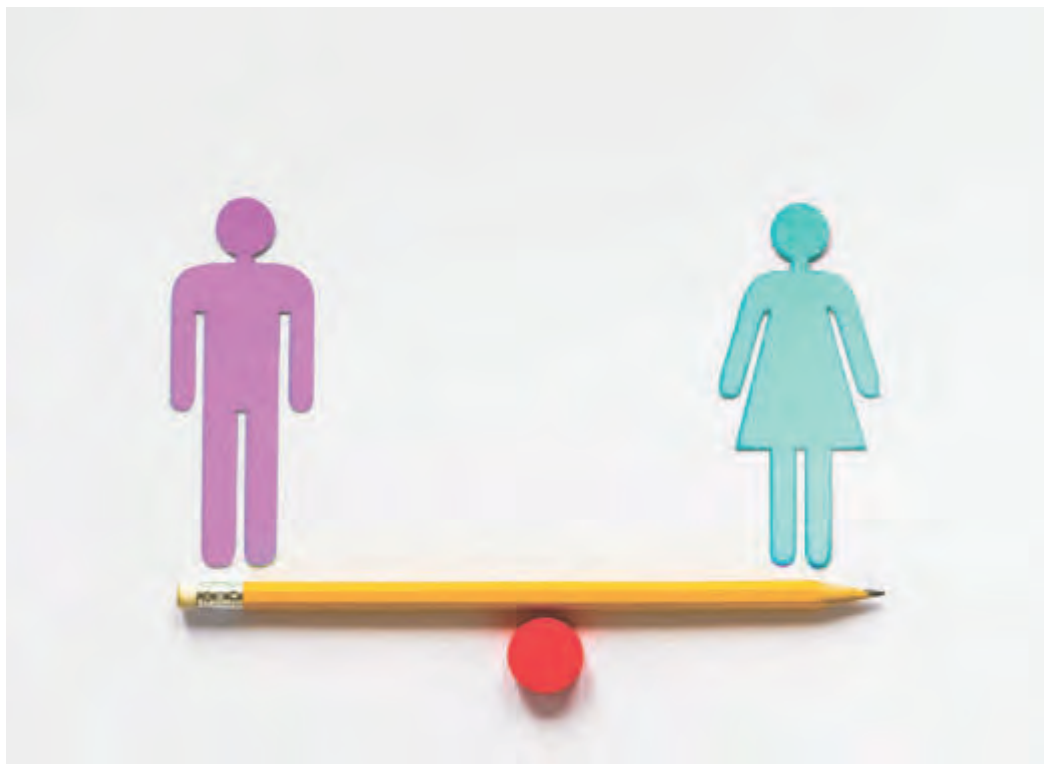

Предизвици

СПИСАНИЕ ЗА ОПШТЕСТВЕНИ ПРАШАЊА

РОДОВА ЕДНАКВОСТ

Презивници

СПИСАНИЕ ЗА ОПШТЕСТВЕНИ ПРАШАЊА

РОДОВА ЕДНАКВОСТ

ПРЕДИЗВИЦИ - списание за општествени прашања

ТРИМЕСЕЧНИК - излегува четири пати годишно
(март/јуни/септември/декември)

ГОДИНА III
БРОЈ 10
ЈУНИ 2021
бесплатен примерок

ИЗДАВА
ФРИДРИХ ЕБЕРТ ФОНДАЦИЈА – СКОПЈЕ

РЕДАКЦИЈА:
Манчо Митевски (главен уредник)
м-р Нита Старова (заменик главен уредник)
Огнен Малески
д-р Ванчо Узунов
д-р Ана Чупеска
м-р Лура Положани

ЛЕКТОР:
Инда Костова Савиќ

ГРАФИЧКИ УРЕДНИК:
Ели Гроздановска, КОНТУРА

ПЕЧАТИ:
КОНТУРА

ТИРАЖ:
150

Текстовите се примаат на адреса:
Фридрих Еберт Фондација
бул. 8 Септември 2/2-5
1000 Скопје (ТЦЦ Гранд Плаза)
Тел. + 389 2 3093-181/-182
Е-пошта: nita.starova@fes-skopje.org

ЛУРА ПОЛОЖАНИ

Почитувани читатели,

Во ова десетто издание на списанието „Предизвици“ обработуваме една од темите којашто и покрај долгорочната посветеност на: активистите, креаторите на политиките и граѓаните сè уште останува еден од најголемите предизвици во остварувањето на човековите права и праведно општество – родовата еднаквост. Со актуализирањето на оваа тема се обидуваме да ги адресираме прашањата и предизвиците на општеството во Северна Македонија и регионот. Со протестите и активизмот, особено на младите девојки, важно е да се испита темата за родово насилство. Според UNWomen, секоја трета жена на глобално ниво била жртва на физичко или сексуално насилство барем еднаш во својот живот. Обесхрабрува тоа што многу од нееднаквостите споменати на четвртата конференција за жени на Обединетите нации, што се одржа во Пекинг во 1995 година, на крајот на, таканаречената, „Декада на жените“, сè уште ги карактеризираат нашите општества, вклучително и насилството врз основа на: пол, нееднаква застапеност на жените, како и дискриминација при вработување и приход. Жените и девојчињата сè уште се соочуваат со двојни стандарди дома и при вработување, во јавниот, како и во приватниот живот. На ова додадете ги предизвиците коишто произлегуваат од современиот контекст, како што е злоупотребата на девојчињата и жените во онлајн-просторот, што отвора многу важни аспекти на долгорочните ефекти од: родовото насилство, злоупотребата и несоодветните алатки за креирање политики во адресирањето на овие проблеми.

Она што дава надеж е фактот дека новите генерации девојчиња ги следеа стапките на деценискиот феминистички активизам и активисти за човекови права за постигнување родово еднаквост. Скопје, Тирана, Приштина, се некои од градовите во регионот каде што видовме протести против насилството и злоупотребата врз девојчиња и жени, како и повици за поодговорно водење на политиката. Она што импресионира се конкретните повици за политики што ќе ја унапредат безбедноста на жените и девојчињата и означувањето на овие феномени како чести социјални манифестации што доаѓаат како резултат на родовата нееднаквост, а не како аномалија на поединците. Насилството врз жените и девојчињата не е одлика што може да се третира како нешто индивидуално, туку, напротив, неговата генеза е во начинот на организирање на општеството и моќта. Се бележи една друга

промена, причините зошто има повеќе податоци за нееднаквостите, како и за насилството, е резултат на храброста на жените да ги пријават насилниците и да ги прекинат круговите на злоупотреба. За да се намали насилството врз жените и девојчињата, мора да се размисли за систем којшто ќе обезбеди нивна благосостојба, а истовремено, ќе казнува: злоупотреби, предрасуди, верувања и политики што ја прават нееднаквоста одржлива.

Денес, повеќе од кога било досега, може да се каже дека заобиколувањето на жените во застапеноста на: пазарот на трудот, јавни и приватни извршни позиции, како и во демократските претставнички тела е мрзеливост и неуспех на институциите. Старото верување дека нема жени кои се соодветни за овие позиции, едноставно, не одговара на државната статистика, според која повеќето од дипломираните лица се девојчиња. Фактот што овие девојки „се губат“ при преминот од образование кон вработување, покажува недостаток на политики што овозможуваат нивно правично застапување. На ова додадете го контекстот на различноста и прашањето станува уште помрачно, со недоволна застапеност на жените кои доаѓаат од мнозинските заедници. Ова може јасно да се забележи во случајот на Северна Македонија каде што во сегашната Влада нема жени министерки кои доаѓаат од помалите заедниците и има само четири жени министерки од вкупно 20 достапни владини позиции. Со оглед на бројот на предизвиците со коишто се соочуваат жените исклучително заради нивниот пол, пораката којашто доаѓа од недоволната застапеност на жените е дека нема волја преку нивниот глас да се придонесе за владеењето на правото.

Родовата еднаквост ја поставува целосната можност за социјална правда. Активистите, академиците и креаторите на политики кои се борат за родова еднаквост ни помогнаа како општество: да ги именуваме, идентификуваме и да се бориме против нееднаквостите во општеството, не само во однос на полот, туку и во однос на лицата кои се маргинализирани. Ова е сеопфатна мисија и како таква е подвижна мисија затоа што еднаквостите и нееднаквостите никогаш не се надвор од даден контекст, којшто секогаш се менува и се појавуваат нови празнини. Затоа, ми претставува задоволство што во овој број на „Предизвици“ зборуваме за темата родова еднаквост и претставуваме различни гласови од различни: области, земји, позиции и групи, дури и во границите на едно списание. Вклучивме ставови од: институционални, невладини и неформални позиции, бидејќи оваа тема треба да се третира од различни аспекти.

Во овој број на „Предизвици“ сите прилози се од жени и девојки, што посочува на еден друг предизвик на родовата нееднаквост, а тоа е недостатокот на вклученост на мажите. Често се создава впечаток дека кога говориме за родовата еднаквост, говориме за изолиран меур. Важно е оваа тема да биде од еднаква важност како за жените, така и за мажите, за непривилегираните и за привилегираните, за маргинализираните и за оние коишто се на власт. Тука, ние како списание малку потфрламе, но се надеваме дека ова ќе се коригира во интерес на нашите читатели и овој број на „Предизвици“ ќе го прочитаат сите со еднаков интерес и посветеност како и претходните броеви.

Член на Редакцијата на списанието

Превод од албански на македонски јазик: Дениз Сулејман

LURA POLLOZHANI

Lexues të dashur,

Në këtë numër trajtojmë një nga temat që pavarësisht angazhimit të gjatë të aktivistëve, politik-bërësve dhe qytetareve akoma mbetet një nga sfidat më të mëdha në arritjen e të drejtave të njeriut dhe një shoqërie të drejtë: barazia gjinore. Me këtë revistë mundohemi që ti adresojmë çështjet dhe sfidat e shoqërisë së Maqedonisë së Veriut si dhe të rajonit. Me protestat dhe aktivizmin posaçërisht të vajzave të reja, është e rëndësishme të shqyrtojmë temën e dhunës të bazuar në gjini. Sipas UNWomen, çdo e treta grua në nivel global ka vuajtur nga dhuna dhe dhuna seksuale së paku një herë në jetën e tyre¹. Është dekurajues fakti që shumë nga pabarazitë e përmendura në konferencën e katërt të grave të Organizatës të Kombeve të Bashkuara që u mbajt në Bejzhing në vitin 1995 në fund të ashtuquajturës “Dekada e Gruas”, akoma karakterizojnë shoqëritë tona, duke përfshirë këtu dhunën në bazë gjinore, përfaqësimin e jo-barabartë të grave, diskriminim në punësim dhe në të ardhura, mes tjerash. Gratë dhe vajzat akoma ballafaqohen me standarde të dyfishta në shtëpi dhe në punësim, në jetën publike si në atë private. Shto këtu dhe sfidat që i paraqet konteksti bashkëkohor, si abuzimi i vajzave dhe grave në hapësirat e internetit që hapin shumë aspekte të rëndësishme mbi efektet afatgjate të dhunës dhe keqtrajtimit në baza gjinore dhe mjetet jo-adekuate të politik-bërjes në adresimin e të njejtave.

Ajo që jep shpresë është fakti që gjeneratat e reja të vajzave kanë ndjekur në hapet e dekadave të aktivizmit feminist dhe aktivistëve për të drejtat e njeriut drejt përmbushjes së barazisë gjinore. Shkupi, Tirana, Prishtina, janë disa nga qytetet në rajon ku pamë protesta kundër dhunës dhe abuzimit ndaj vajzave dhe grave si dhe thirrje për politik-bërje më të përgjegjshme. Ajo që len përshypje janë edhe thirrjet konkrete për politika që do të avancojnë sigurinë e grave dhe vajzave si dhe emërimi i këtyre fenomeneve si shfaqje shoqërore të shpeshta si rrjedhojë e pabarazisë gjinore dhe jo si anomali e veçuar e individëve. Dhuna ndaj grave dhe vajzave nuk është një veçori që mund të trajtohet si diçka individuale, përkundrazi gjeneza e saj është mënyra e organizimit të shoqërisë dhe pushtetit. Një tjetër ndryshim është në atë se njëra nga arsytet pse kemi më shumë të dhëna për jo-barazitë si dhe për dhunën është edhe si rezultat i kurajos të grave që të raportojnë abuzuesit e tyre dhe të thyejnë rrethet e abuzimit. Për

¹ <https://www.unwomen.org/en/what-we-do/ending-violence-against-women/facts-and-figures>

tu ulur dhuna kundër grave dhe vajzave duhet menduar për sistemin që do t'u siguronte atyre mirëqënie në të njejtën kohë që do të ndëshkonte abuzimet si dhe paragjykimet, besimet dhe politikat që e bëjnë pabarazinë të qëndrueshme.

Sot, më shumë se kurrë më parë mund të thuhet që anashkalimi i grave në përfaqësim në tregun e punës, në pozita ekzekutive publike dhe private si dhe në trupat përfaqësues demokratik është përtaci dhe dështim i institucioneve. Adazhi i vjetër që nuk ka gra të cilat janë adekuate për këto pozita thjeshtë nuk përputhet me statistikën në vend ku shumica e personave të diplomuar janë vajza. Fakti që këto vajza "humben" në tranzicionin nga shkollimi në punësim tregon mungesë të politikave që mundësojnë përfaqësimin e tyre të drejtë. Shtu këtu edhe kontekstin e diversitetit dhe çështja bëhet edhe më e zymtë, me nënpërfaqësimin e grave që ju përkasin komuniteteve jo shumicë. Kjo mund të shihet shumë qartë në rastin e Maqedonisë së Veriut ku në qeverinë e tanishme nuk ka asnjë ministre nga komunitetet jo-shumicë, dhe vetëm katër ministre gra në përgjithësi nga 20 pozita qeveritare. Duke marrë parasysh numrin e sfidave me të cilat gratë ballafaqohen të cilat iu vendosen për shkak të gjinisë së tyre, mesazhi që nën përfaqësimi i grave jep është që nuk ka vullnet që zërit të tyre të ju jipet forca e ligjit dhe e qeverisjes.

Barazia gjinore parashtrohet mundësinë e plotë të të drejtës sociale. Aktivistët, akademikët dhe politik-bërëset që luftojnë për barazi gjinore kanë ndihmuar që ne si shoqëri ti emërojmë, ti vërejmë dhe ti luftojmë pabarazitë shoqërore, jo vetëm në aspektin gjinor por edhe në aspektin e personave të marginalizuar. Ky është një mision gjithëpërfshirës, dhe si i tillë është një mision në lëvizje ngaqë barazitë dhe pabarazitë nuk janë asnjëherë jashtë një konteksti të caktuar, i cili gjithmonë ndryshon dhe në ndryshim shfaq hendeqe të reja. Prandaj, më jep kënaqësi që në këtë numër flasim për temën e barazisë gjinore dhe bashkangjimisim zëra nga vende, pozita dhe grupe të ndryshme edhe pse brenda limiteve të një reviste. Kemi përfshirë pikëpamje nga pozita institucionale, jo-qeveritare dhe jo-formale, ngaqë kjo temë duhet trajtuar nga aspekte të ndryshme.

Në këtë numër të gjitha kontributet janë nga gra dhe vajza që e tregojnë edhe një tjetër sfidë të pabarazisë gjinore: mungesën e burrave. Shpesh krijohet përshtypja që kur flasim për barazi gjinore flasim brenda një fluske të izoluar. Është e rëndësishme që kjo temë të jetë po aq e rëndësishme për gratë si dhe për burrat, për njerëzit e pa privilegjuar si dhe për të privilegjuarit, për njerëzit e marginalizuar si dhe për ata me pushtet. Këtu, ne si revistë biem pak shkurt, por shpresojmë që kjo do të korigjohet në interesimin e lexuesve tanë dhe që ky numër të lexohet nga të gjithë me interesin dhe me përkushtimin e njejtë si numrat e kaluar.

Anëtar i redaksisë së revistës

3 ЕДИТОРИЈАЛ**8 ПРЕПОЗНАВАЊЕ И МЕНУВАЊЕ НА ДОЛГОГОДИШНИТЕ РОДОВО ДИСКРИМИНАЦИСКИ ПРАКСИ**

(ПРЕСТАВУВАЊЕ НА КЛУЧНИТЕ РЕЗУЛТАТИ ДОБИЕНИ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО: „СТУДИЈА ЗА ЖЕНИТЕ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА 2020/2021“)

НИТА СТАРОВА

29 РОДОВИ ЈАЗЛИ

МИРЈАНА НАЈЧЕВСКА

40 РОДОВИ ЈАЗОВИ ВО: ОБРАЗОВАНИЕТО, ЕКОНОМИЈАТА И ОПШТЕСТВОТО ВО МАКЕДОНИЈА

НИКИЦА МОЈСОСКА
БЛАЖЕВСКИ
ПЕТАР ТРЕНДАФИЛОВ

54 САЈБЕР-ФЕМИНИЗАМ VS САЈБЕР-НАСИЛСТВО

(БОРБА ПРОТИВ ФОРМИТЕ НА НАСИЛСТВО ЗА КОИШТО НЕ ПОСТОИ ОПШТЕСТВЕН КОНСЕНЗУС ДЕКА ПРЕСТАВУВААТ НАСИЛСТВО)

КАЛИА ДИМИТРОВА

67 „МАЛА“ КОРЕКЦИЈА

ДРАГАН ПОПОВСКИ

68 РОДОВАТА (НЕ)ЕДНАКВОСТ И ПРЕДИЗВИЦИТЕ НА ЖЕНИТЕ ВО ПОЛИТИКАТА

(PA)BARAZIA GJINORE DHE SFIDA E GRAVE NË POLITIKË

РИНА АЈДАРИ

83 ЖЕНИТЕ ВО ПОЛИТИКАТА: ШТО ПО КВОТИТЕ?

ТАЊА МАЛЕСКА

91 ЗАКОНСКА И ИНСТИТУЦИОНАЛНА РАМКА ЗА СПРЕЧУВАЊЕ И ЗАШТИТА ОД ДИСКРИМИНАЦИЈА

ВЕСНА СТЕФАНОВСКА

104 РЕГИОНАЛНАТА СОРАБОТКА И РОДОВАТА ЕДНАКВОСТ

REGIONAL COOPERATION AND GENDER EQUALITY

ДАША ШАШИЌ ШИЛОВИЌ

130 КОН ЕДНАКВА ПОЛОВА ЗАСТАПЕНОСТ

DREJTË PËRFAQËSIMIT TË BARABARTË GJINOR

ФИТОРЕ ПАЦОЛИ

158 УНИШТУВАЊЕ НА ПАТРИЈАРХАТОТ И КОМПАНИЈАТА

(КАКО АРАПСКИТЕ ФЕМИНИСТКИ ПОВТОРНО ГО ПОЛИТИЗИРААТ СОПСТВЕНОТО ДВИЖЕЊЕ)

SMASHING THE PATRIARCHY & CO.
HOW ARAB FEMINISTS ARE RE-POLITICIZING THEIR MOVEMENT

ФАРАХ ДАИБЕС

ПРЕПОЗНАВАЊЕ И МЕНУВАЊЕ НА ДОЛГОГОДИШНИТЕ РОДОВО ДИСКРИМИНАЦИСКИ ПРАКСИ

(ПРЕТСТАВУВАЊЕ НА КЛУЧНИТЕ РЕЗУЛТАТИ
ДОБИЕНИ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО: „СТУДИЈА
ЗА ЖЕНИТЕ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА
МАКЕДОНИЈА 2020/2021“)

НИТА СТАРОВА

ДВА ВИДА РОДОВИ
СТЕРЕОТИПИ СЕ
ЗАГРИЖУВАЧКИ
СОГЛАСНО СУДСКАТА
ПРАКСА НА ЕВРОПСКИОТ
СУД ЗА ЧОВЕКОВИ
ПРАВА ВО СЛУЧАИТЕ НА
ДИСКРИМИНАЦИЈА. ПРВАТА
ГРУПА НА СТЕРЕОТИПИ
И ПРЕДРАСУДИ СЕ
ЗАСНОВААТ ВРЗ ИДЕЈАТА
НА СУПЕРИОРНОСТ НА
МАЖИТЕ И ИНФЕРИОРНОСТ
НА ЖЕНИТЕ, КОЈАШТО
ДОВЕДУВА ДО ШИРОКО
РАСПРОСТРАНЕТА ПРАКТИКА
НА ПРИСИЛА И НАСИЛСТВО,
ПОСЕБНО ИЗРАЗЕНО ВО
ФОРМА НА ДОМАШНО
НАСИЛСТВО, КАКО ФОРМА
НА КОНТРОЛА ВРЗ ЖЕНАТА.
ВТОРАТА ГРУПА СЕ ОДНЕСУВА
НА ОПРЕДЕЛЕНИТЕ
СТЕРЕОТИПИЗИРАНИ
СОЦИЈАЛНИ УЛОГИ ШТО
ГИ ИМААТ ДВЕТЕ ГРУПИ
ВО ОПШТЕСТВОТО, Т.Е.
МАЈКАТА КАКО ФИГУРА КОЈА
ОБЕЗБЕДУВА ГРИЖА И НЕГА
ЗА ДЕЦАТА И ПОСТАРИТЕ
ЧЛЕНОВИ НА СЕМЕЈСТВОТО,
А ТАТКОТО КАКО ЛИЦЕ КОЕ
ЗАРАБОТУВА И ФИНАНСИСКИ
ГО ОБЕЗБЕДУВА
СЕМЕЈСТВОТО

Родовата еднаквост, несомнено, е битен фактор за развојот на едно општество. Ја подобрува продуктивноста и економскиот раст, позитивно влијае врз добросостојбата на различни социјални групи и, на тој начин, придонесува за развојот на општеството и идните генерации, како и ефикасноста на институциите. Токму од тие причини, во 2020 година, Фондацијата „Фридрих Еберт“ одлучи да ја постави и спроведе „Студијата за жените во Република Северна Македонија, со цел да ја измери, опише и објасни позициониранијата на женската популација во однос на: општеството, семејството, вредностите, образованието, вработувањето, политиката, безбедноста и грижата за здравјето.

Истражувачкиот тим, во состав: проф. д-р Марија Топузовска Латковиќ, проф. д-р Мирјана Борота Поповска, проф. д-р Ана Чупеска, м-р Нита Старова и проф. д-р Драган Ѓорѓев ја базираа Студијата врз

комбинација од квантитативни и квалитативни истражувачки методи и техники, со анализа на примарни, но и на секундарни податоци. Големината на истражувачката целна популација – вкупен број на девојки/жени на возраст од 18 до 67 години во земјата е 710.287, па оттаму и големината на предвидениот истражувачки примерок изнесува N=1 066. Во временскиот период од 19 октомври, до 10 ноември 2020 година, прашалникот (на македонски и албански јазик) во офлајн андроид апликација целосно го одговорија 1 064 испитанички на целата територија на Република Северна Македонија.

Со спроведувањето на истражувањето се добиени голем број податоци коишто е невозможно да бидат објавени во целост, но во овој текст ќе се обидам да издвојам дел од клучните резултати и заклучоци до кои дојдовме како истражувачки тим.

Вредности, доверба и религија:

Вкоренети стереотипи на родова еднаквост

Сериозна пречка за воспоставувањето на родовата еднаквост се токму родовите стереотипи, бидејќи ги поставуваат мажите и жените во најголема мера во традиционалните родови улоги, што резултира со недостаток на поддршка за оние коишто не го отелотворуваат во целост дадениот стереотип, односно традиционалните родови улоги.

Два вида родови стереотипи се истакнати како загрижувачки согласно судската пракса на Европскиот суд за човекови права во случаите на дискриминација (Попоска, 2015). Првата група на стереотипи и предрасуди се засноваат врз идејата на супериорност на мажите и инфериорност на жените, што доведува до широко распространета практика на присила и насилство, посебно изразено во форма на домашно насилство, како форма на контрола врз жената. Втората група, пак, се однесува на определените стереотипизирани социјални улоги коишто двете групи ги имаат во општеството, т.е. мајката како фигура која обезбедува грижа и нега за децата и постарите членови на семејството, а таткото како лице кое заработува и финансиски го обезбедува семејството.

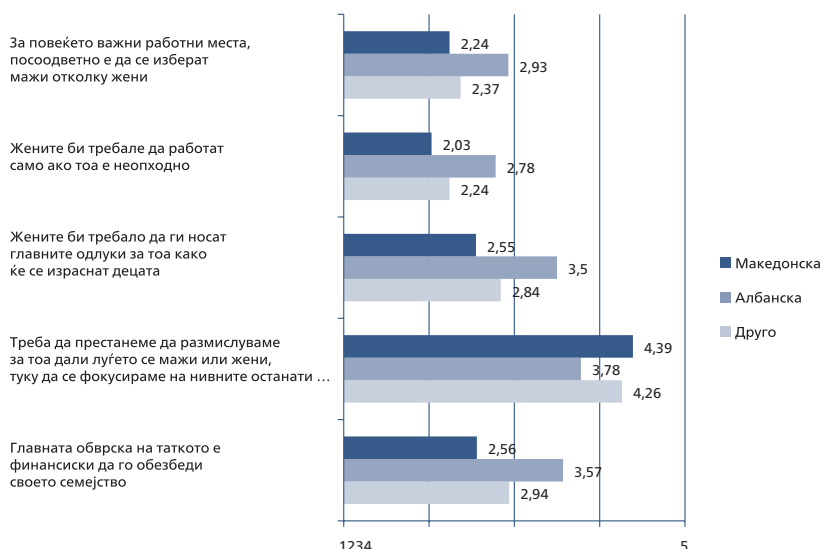
Патријархалната матрица и традиционалните социјални норми и поделбата на машко-женски улоги преовладуваат во Република Северна Македонија, лоцирајќи ги одговорностите на жените, пред сè во домот. Според резултатите од истражувањето, жените

во Република Северна Македонија (на когнитивно ниво) се стремат кон родова еднаквост. Средните вредности се во негативниот интервал на оската (одразувајќи негативни ставови) за тврдењата: „родовата еднаквост претставува закана за традиционалното семејство“ ($m=1,82$) и „родовата еднаквост е невозможна, бидејќи жените и мажите многу се разликуваат едни од други“ ($m=1,78$). За тврдењето дека „родовата еднаквост во земјата е постигната на задоволително ниво“, резултатот означува неутрален став, на средина на оската ($m=2,51$), што значи дека жените ниту се задоволни, ниту се незадоволни од степенот на родова еднаквост во македонското општество.

На скратената и прилагодена скала за родова перцепција на општествените улоги, како позитивен доминира ставот дека „треба да престанеме да размислуваме за тоа дали луѓето се мажи или жени, туку да се фокусираме на нивните лични карактеристики“ ($m=4,21$). Средна вредност од $m=3,57$ (во позитивниот интервал) е добиена и за ставот дека „обврските во домот не треба да бидат распределени според полот“. За тврдењето дека „некои видови на работа, едноставно, не се соодветни да ги извршуваат жени“ е регистриран неутрален став $m=3,3$ (средина на оската). За оваа скала резултатите се разликуваат според: возраст, етницитет и место на живеење.

Ставови кон родовите/општествени улоги: разлики според етницитет

На скалата за задоволство (од повеќе животни аспекти), испитаничките изразиле најголемо задоволство од семејниот живот, а најголемо незадоволство од земјата во којашто живеат, при што помладите жени се понезадоволни од повозрасните, и Албанките се позадоволни од Македонките.

Колку сте задоволни (Се мисли генерално, без влијанието на Ковид -19)

на скала од 1 - многу незадоволна; 5 - многу задоволна

Во поглед на довербата, жените најголема доверба искажале кон членовите на потесното семејство. Понатаму, имаат доверба во членовите на поширокото семејство/роднините и пријателите. Немаат доверба кон сите останати наведени субјекти во прашалникот, како: верски лидери, невладини организации, луѓе со различни политички и верски убедувања, а најмалку доверба имаат кон политичките лидери.

Квалитативните податоци од интервјуата ги потврдуваат добиените квантитативни податоци, при што може да се забележи дека сите го перципираат македонското општество како патријархално, во кое традицијата е битна и општоприфатена вредност, но секоја жена (независно од демографскиот бекграунд) на свој начин се труди да се избори за своите права и рамноправност во своето (новоформирано) семејство и опкружувањето. Промена на подобро и прогресивност се очекува од помладите генерации. Најбитна улога има семејството во кое растат жените, независно од етницитетот и местото на живеење.

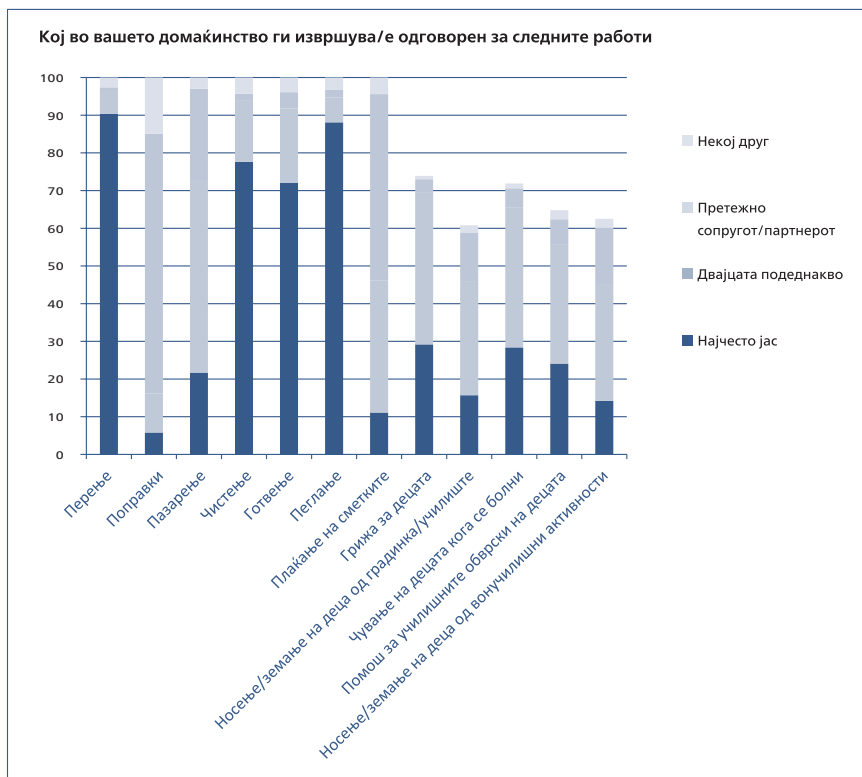
Семеен и социјален живот: Прифаќање на традиционалната родова поделба во домот

Кога станува збор за поделба на семејните задачи и обврски, сите истражувања спроведени во Република Северна Македонија во изминатите години укажуваат на тоа дека жените имаат значително поголема обврска околу домаќинството (чистење, готвење, грижење за децата, итн.) дури и ако тие се единствените вработени во семејството. Ова особено се однесува на жените од руралните средини во земјата кои се во многу понезавидна ситуација од жените од урбаните средини, заради тоа што во многу рурални средини недостигаат сервиси за грижа на децата и старите/болни лица, па жените се принудени да бидат дома и да се грижат за домаќинството, станувајќи комплетно економски зависни од сопругот.

„Студијата за жени 2020/2021“ ги потврди овие ставови во блокот прашања поврзани со семејниот и социјалниот живот, даде и други интересни, но на одредени места и загрижувачки резултати. Според анализата, жените коишто се во брак, или

КВАЛИТАТИВНИТЕ ПОДАТОЦИ ОД ИНТЕРВЈУАТА ГИ ПОТВРДУВААТ ДОБИЕНИТЕ КВАНТИТАТИВНИ ПОДАТОЦИ, ПРИ ШТО МОЖЕ ДА СЕ ЗАБЕЛЕЖИ ДЕКА СИТЕ ГО ПЕРЦИПИРААТ МАКЕДОНСКОТО ОПШТЕСТВО КАКО ПАТРИЈАРХАЛНО, ВО КОЕШТО ТРАДИЦИЈАТА Е БИТНА И ОПШТОПРИФАТЕНА ВРЕДНОСТ, НО СЕКОЈА ЖЕНА (НЕЗАВИСНО ОД ДЕМОГРАФСКИОТ БЕКГРАУНД) НА СВОЈ НАЧИН СЕ ТРУДИ ДА СЕ ИЗБОРИ ЗА СВОИТЕ ПРАВА И РАМНОПРАВНОСТ ВО СВОЕТО (НОВОФОРМИРАНО) СЕМЕЈСТВО И ОПКРУЖУВАЊЕТО. ПРОМЕНА НА ПОДОБРО И ПРОГРЕСИВНОСТ СЕ ОЧЕКУВА ОД ПОМЛАДИТЕ ГЕНЕРАЦИИ. НАЈБИТНА УЛОГА ИМА СЕМЕЈСТВОТО ВО КОЕ РАСТАТ ЖЕНИТЕ, НЕЗАВИСНО ОД ЕТНИЦИТЕТОТ И МЕСТОТО НА ЖИВЕЕЊЕ

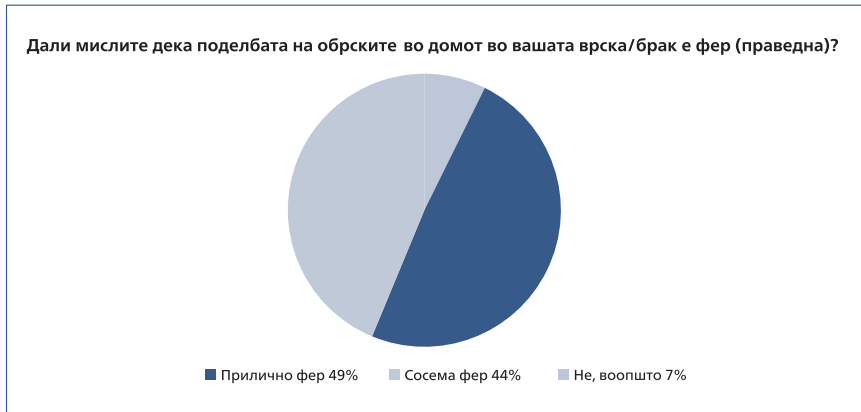
живеат заедно со партнерот, во најголема мера се одговорни за домашните обврски, како: перење (90 %), чистење (77,6 %), готвење (72,1 %), пеглање (88,1 %). Сопругот/партнерот во најголема мера (68,9 %) е одговорен за поправки во домот и плаќање на сметките (49,5 %). Двајцата подеднакво се одговорни за пазарење (51,1 %). За обврските околу децата најчесто или е одговорна жената/мајката или двајцата подеднакво.

Според податоците од Анкетата за користење на времето, од Државниот завод за статистика (State Statistical Office of Republic of North Macedonia, 2015), може да се забележи дека вработените жени (кои живеат во пар, со дете), споредено со мажите, користат значително повеќе просечно време (и до 3 часа повеќе) во текот на еден работен ден за извршување на домашните активности, а помалку време за слободни активности, при што ситуацијата е слична и за време на викендот.

И покрај таквата поделба на домашните обврски, која резултира со недостаток на слободно време за жените, резултатите од прашањето дали поделбата на обврските во домот (бракот/врската) е фер/праведна уште еднаш потврдуваат дека жените, сепак, ја прифаќаат оваа традиционалната/патријархална родова поделба на улогите во македонското општество.

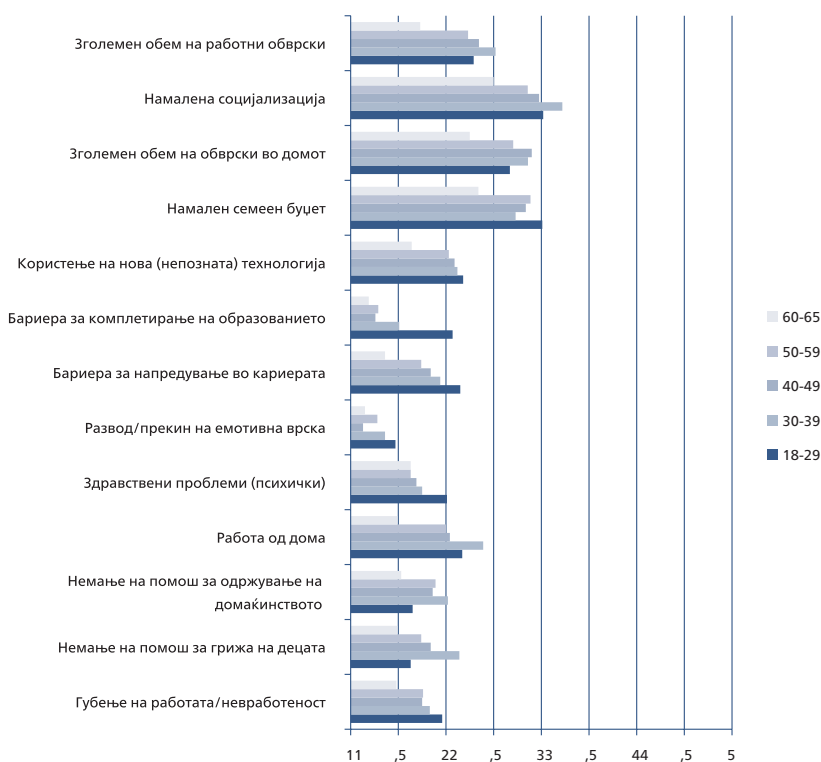
Скоро сите испитанички (93 %) сметаат дека поделбата на обврските во домот (бракот/врската) е фер/праведна, при што 44 % одговориле „сосема фер“, а 49 % „прилично фер“. Само 7 % одговориле „не, воопшто“. Испитаничките го оцениле степенот на родова еднаквост во бракот/врската со средна вредност блиску до 4 („добар“), што значи дека тие во голема мера ја прифаќаат и ја сметаат за праведна моменталната поделба на обврските и одговорностите во домот.

Ваквата поделба на обврските особено се одразува кај жените за време на пандемијата. Податоците покажуваат дека состојбата со обемот на неплатена работа што ја извршуваат жените во домот, уште пред пандемијата криза била алармантна.

Најнегативна перцепција за влијанијата од Ковид-19 се забележува кај возрасните групи: 18-29 (поврзана со невработеноста и намалениот семеен буџет, бариери за кариерно напредување, бариери за комплетирање на образованието, прекин на емотивна врска/развод, психички проблеми, совладување на технологијата за работа од дома); 30-39 (немање помош за грижа за децата, последователно работа од дома и намалена социјализација со контакти вон домаќинството, немање помош за одржување на домаќинството).

Влијание на Ковид - 19: разлики според возрастна група

Според квалитативните податоци од интервјуата, состојбата предизвикана од Ковид-19 негативно се одразува врз сите, предизвикувајќи страв и загриженост (најмногу за здравјето и финансии-те), намалена социјализација, невозможност за планирање на иднината, но, можеби, потешко им паѓа на помладите девојки/жени (за прашања поврзани со образованието и вработувањето, дружењето и емотивните релации), како и на вработените жени – мајки на деца коишто следат онлајн настава, при што се појавува конфликт на улогите (жена, сопруга, мајка, вработена, одговорна за домаќинството, ќерка на своите родители...).

Образование и вработување: Скриена дискриминација

Проблемите во нееднаквоста на мажите и жените во поглед на вработувањето, можностите на пазарот на трудот и шансите за напредување се присутни на глобално ниво, при што нашата земја

не е исклучок. Резултатите од ова истражување јасно укажуваат на постојната дискриминација на пазарот на трудот, но загрижува податокот што оваа неповолната позиција, за разлика од мажот, и дискриминацијата врз основа на полот, е непрепознаена од страна на жената.

Со поставување на поконкретни прашања се откри дека на скоро две третини на жените им се случило да заработат помалку од мажите и, едновременно, да бидат третирани како некомпетентни затоа што се жени. На половина вработени жени им се случило да добијат помала поддршка од менаџерите, за разлика од колегите мажи кои се на иста работна позиција, исто така биле во ситуација значајните работни задачи да бидат доделени на колегите од спротивниот пол.

Третина од вработените жени го доживеале следното искуство: *Не сум била унапредена затоа што сум жена; Заради породилно отсуство; Не сум била примена на работа затоа што сум жена; Не сум добила можност за обуки/образование затоа што сум жена; Сум била отпуштена затоа што сум жена; Се чувствувам изолирано на работното место затоа што сум жена.* Една петтина од жените изјавиле дека „доживеале сексуално вознемирување од страна на друг вработен/на“. Особено се подложни на дискриминација жените со основно и средно образование од руралните средини и со лош финансиско-материјален статус во семејството.

Дискриминација на работно место

Покрај фактот дека жените не ја препознаваат дискриминацијата како поим, а сведочат за искуства кога биле дискриминирани, интересно е и дека малкумина од нив имаат доверба дека некој ќе им помогне доколку бидат дискриминирани.

Исто така, бројката од само 54 % од жените кои сакаат да напредуваат на менаџерска позиција ја потврдува состојбата на скриена дискриминација. Дека феноменот на „стаклен плафон“ е присутен и придружен со скршени скалила за напредување, говорат и податоците за тоа зошто жените не сакаат да напредуваат на менаџерска позиција. Највисоко рангираната причина што ја издвоиле: „не би добила поддршка од повисокиот менаџмент“, говори за тоа дека менаџментот во нашата земја сè уште е машки клуб. Дека жената е таа која, главно, е одговорна за домот и семејството и целиот товар е на нејзини плеќи, упатува и втората по ранг причина: „не сум сигурна дека ќе балансирам меѓу семејните обврски и работата“. Несигурноста заради страв од неуспех и стрес, понатаму се наведени како причини.

Ранг на причини поради кои не би напредувале на менаџерска позиција

ТРЕТИНА ОД ВРАБОТЕНИТЕ ЖЕНИ ГО ДОЖИВЕАЛЕ СЛЕДНОТО ИСКУСТВО: НЕ СУМ БИЛА УНАПРЕДЕНА ЗАТОА ШТО СУМ ЖЕНА; ЗАРАДИ ПОРОДИЛНО ОТСУСТВО; НЕ СУМ БИЛА ПРИМЕНА НА РАБОТА ЗАТОА ШТО СУМ ЖЕНА; НЕ СУМ ДОБИЛА МОЖНОСТ ЗА ОБУКИ/ОБРАЗОВАНИЕ ЗАТОА ШТО СУМ ЖЕНА; СУМ БИЛА ОТПУШТЕНА ЗАТОА ШТО СУМ ЖЕНА; СЕ ЧУВСТВУВАМ ИЗОЛИРАНО НА РАБОТНОТО МЕСТО ЗАТОА ШТО СУМ ЖЕНА. ЕДНА ПЕТТИНА ОД ЖЕНИТЕ ИЗЈАВИЛЕ ДЕКА „ДОЖИВЕАЛЕ СЕКСУАЛНО ВОЗНЕМИРУВАЊЕ ОД СТРАНА НА ДРУГ ВРАБОТЕН/НА“. ОСОБЕНО СЕ ПОДЛОЖНИ НА ДИСКРИМИНАЦИЈА ЖЕНИТЕ СО ОСНОВНО И СРЕДНО ОБРАЗОВАНИЕ ОД РУРАЛНИТЕ СРЕДИНИ И СО ЛОШ ФИНАНСИКО-МАТЕРИЈАЛЕН СТАТУС ВО СЕМЕЈСТВОТО

Во однос на кариерата, испитаничките покажуваат ниско ниво на проактивност. Половина истакнаа дека се подготвени да се дообразуваат, личен план за развој во кариера во наредните 5 години имаат само 19 %, подготвеност за жртва само 28 %. Исто така, забележавме ниско ниво на проактивност во однос на активностите што ги преземаат невработените жени за да најдат работа, односно изворите коишто ги користат за да најдат работа.

Земајќи го предвид нискиот процент (16,7 %) на жени кои би се одлучиле да започнат сопствен бизнис, нè интересираше нивното размислување за бариерите. Како најголема бариера ја означиле: „немање лично искуство и познавања за пазарот и пазарните прилики“, следи на второ место: „немање лични: знаења, вештини и способности за водење на сопствен

бизнис“, на трето место е: „немање потребно лично искуство за водење на мојот бизнис“.

Во однос на образованието, жените имаат позитивен став. Највисока согласност имаше за ставот: „образованието на жената е важно за нејзината иднина и подобар живот“. Образовниот систем во однос на улогата на жената во општеството често форсира стереотипи. Ваквото воспитание повеќе е застапено во руралните средини, кај Албанките, и во основното и средното образование. Најзастапени се: „жената е таа која треба да се грижи за домот и семејството“, „биди убава и атрактивна“, „не менувај партнери“, „омажи се и имај деца, наспроти кариера“, „мажот треба да заработува повеќе од жената“.

Политика и безбедност: Недостаток на интерес и партиципирање

Демократскиот напредок на современите општества зависи од грижата за потребата од женското политичко партиципирање и поимање на фактот дека политичката партиципација не се исцрпува само со активното и пасивното избирачко право, туку препорачливо е да се остварува на сите нивоа (како влијание врз донесувањето на јавните одлуки, политичкиот активизам, учеството во креирање на политики како засегнати страни, итн.).

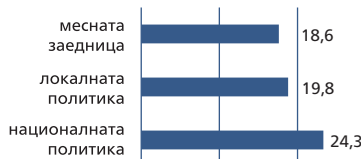
Во оваа насока, позитивен развој во нашата земја забележа социјалдемократската идеолошка опција на последните избори, кога за првпат го промовираше и концептот на родова рамноправност преку Платформата 50/50. Воедно, може да се заклучи и дека актуелната владејачка коалиција

се придржува кон заложбите за родова рамноправност, еднаквост и недискриминација што, несомнено, е поврзано со националните стратегии за родова еднаквост и за заштита од дискриминација.

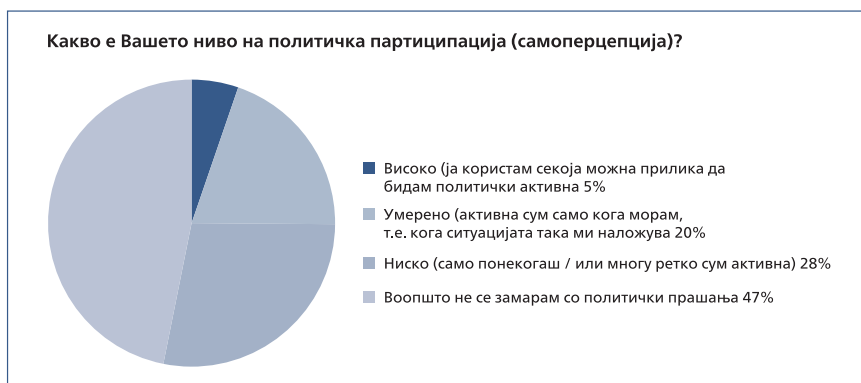
И покрај тоа, генералното доживување на жените е дека нивото на нивното учество во политиката е недоволно, т.е. дека не се доволно претставени на ниту едно ниво (национално, локално и месна заедница), но, истовремено, се покажува контрадикторно, висок степен за отсуство на интерес за политика и за партиципација.

ДЕМОКРАТСКИОТ НАПРЕДОК НА СОВРЕМЕНИТЕ ОПШТЕСТВА ЗАВИСИ ОД ГРИЖАТА ЗА ПОТРЕБАТА ОД ЖЕНСКОТО ПОЛИТИЧКО ПАРТИЦИПИРАЊЕ И ПОИМАЊЕ НА ФАКТОТ ДЕКА ПОЛИТИЧКАТА ПАРТИЦИПАЦИЈА НЕ СЕ ИСЦРПУВА САМО СО АКТИВНОТО И ПАСИВНОТО ИЗБИРАЧКО ПРАВО, ТУКУ ПРЕПОРАЧЛИВО Е ДА СЕ ОСТВАРУВА НА СИТЕ НИВОА (КАКО ВЛИЈАНИЕ ВРЗ ДОНЕСУВАЊЕТО НА ЈАВНИТЕ ОДЛУКИ, ПОЛИТИЧКИОТ АКТИВИЗАМ, УЧЕСТВОТО ВО КРЕИРАЊЕ НА ПОЛИТИКИ КАКО ЗАСЕГНАТИ СТРАНИ, ИТН.). ПОЗИТИВЕН РАЗВОЈ ВО НАШАТА ЗЕМЈА ВО ОВАА НАСОКА ЗАБЕЛЕЖА СОЦИЈАЛДЕМОКРАТСКАТА ИДЕОЛОШКА ОПЦИЈА НА ПОСЛЕДНИТЕ ИЗБОРИ КОГА ЗА ПРВПАТ ГО ПРОМОВИРАШЕ И КОНЦЕПТОТ НА РОДОВА РАМНОПРАВНОСТ ПРЕКУ ПЛАТФОРМАТА 50/50

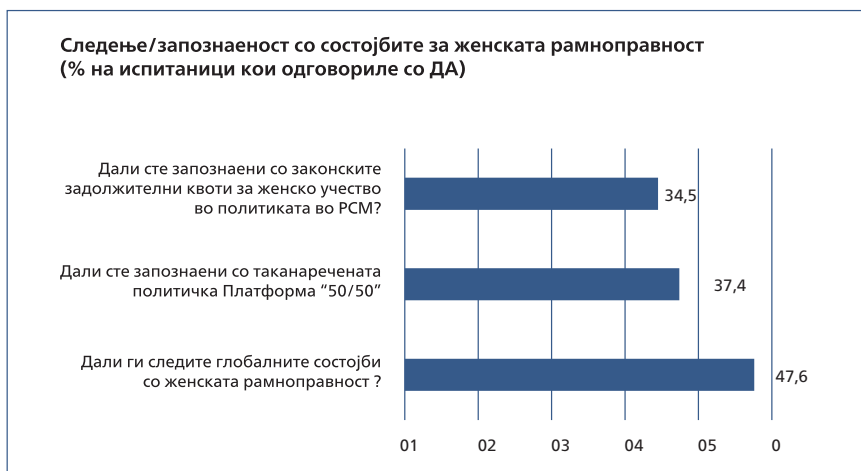
Според Вас, колку добро се претставени интересите на жените во (% на одговори претставени се, во многу голема мера се претставени):

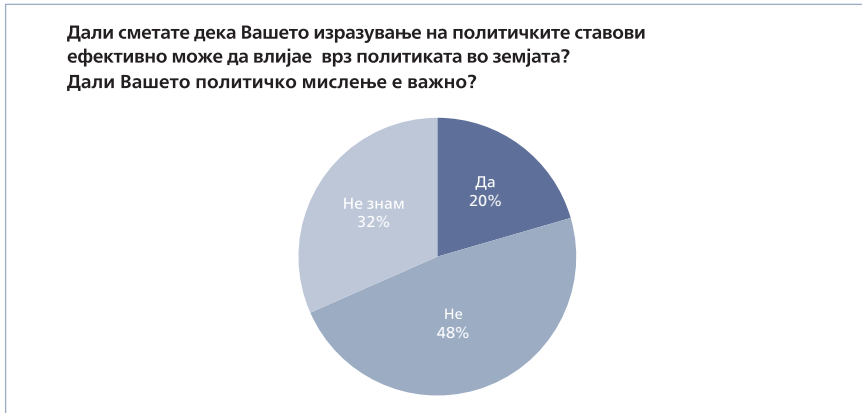
Студијата, имено, покажа загрижувачки податоци во врска со женската (не)заинтересираност за политиката на едно поопшто ниво (национално, локално, регионално, интернационално), а поспецифично препознаена во идентификација со ставот „не се 'заморувам' со политика“.

Слично, (не)информираноста за политиките коишто директно ја тангираат состојбата со женската рамноправност (повеќето, имено, не се запознаени ниту со законски задолжителните квоти, ниту, пак, со Платформата 50/50) и големиот процент на одговорите коишто искажуваат идентификација со ставот дека не се заморуваат со политика, го потврдуваат истото. Уште повеќе, низок е интересот и за други општествени активности кај женската испитана популација, што може и да се должи на недостаток на слободно време поради обврските за коишто се задолжени во домот и семејството.

Ваквата незаинтересираност, веројатно, се должи и на податокот дека само 20 % од жените во земјата сметаат дека нивното изразување на политички став може ефективно да влијае врз политиката во земјата. Овој податок укажува на перцепцијата дека политичкото мислење и ставовите на поединците се сметаат за сосема небитни во креирањето на политиките и носењето на одлуки.

Жените во Република Северна Македонија го рефлектираат и глобалниот тренд на зголемена недоверба во политиката, односно недовербата скоро е еднаква како кон женските, така и кон машките носители на политички функции.

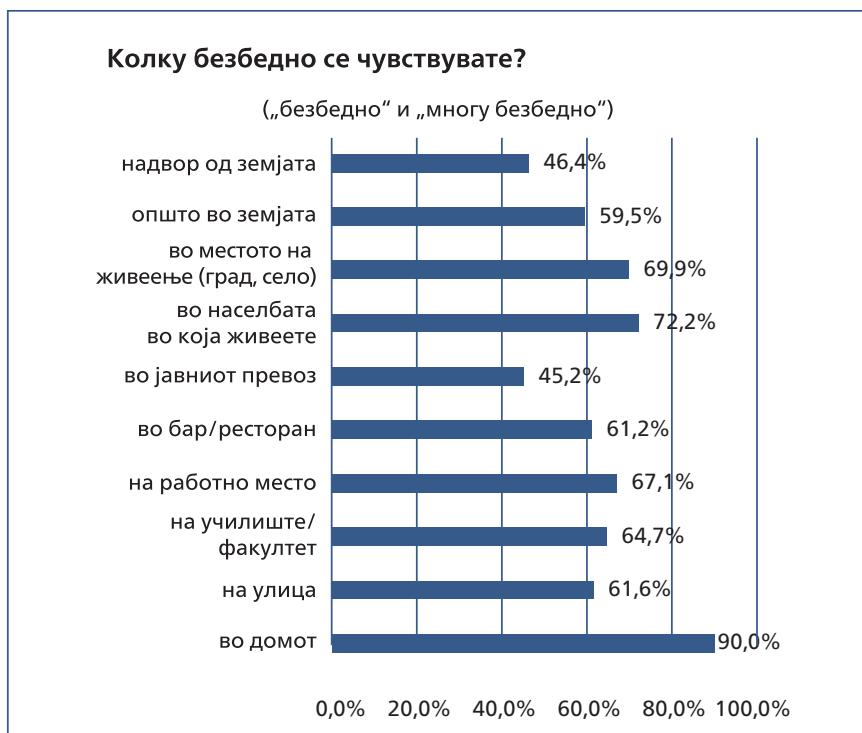

Посебно е индикативен резултатот поврзан со идеолошката самоперцепција на жените, кои самореферираат идеолошко позиционирање доминантно во центарот, додека контраиндицираат поддршка за вредности што припаѓаат на левиот идеолошки политички спектар.

И покрај високиот степен на недоверба кон политиката, жените покажуваат висок степен на искористување на своето гласачко право (75 % гласале на последните избори) и се подготвени да ја дадат својата поддршка на изборите на жените кандидатки за градоначалнички, премиерки или претседателки.

Во поглед на иднината – постои благ оптимизам во врска со состојбата со родовата рамноправност во следните десет години и во контекст на идните очекувања а пропо евроатлантската интеграција на земјата. Но, ова треба да се земе со резерва заради реалните очекувања за пораст на евроскептицизмот по последното veto упатено кон РСМ во врска со започнувањето на преговорите со Европската Унија.

Жените во Република Северна Македонија се чувствуваат најбезбедно во домот и на работното место, додека чувството за безбедност е најмалку присутно во јавниот превоз и надвор од земјата, иако податоците од другите студии кои се наведени во ова истражување укажуваат на висок процент на случаи на семејно насилство, и психичко и физичко, пред сè, во домот и од страна на партнерот.

Војната и терористичкиот напад се перципирани како најголеми безбедносни закани. Ваквите перцепции се поткрепени со податоците на Светската здравствена организација коишто посочуваат на фактот дека во време на кризи, како природни катастрофи и војни, се зголемува ризикот за родово-базирано насилство. Ова се однесува и на пандемијата со коронавирусот.

Кои од следните ситуации ги чувствувате како потенцијална закана/опасност по вашата безбедност/сигурност и во која мера...?

(кумулативен % за „многу“, „во голема мера“)

(Не)грижа за здравјето

Анализата на личната перцепција покажа дека во Студијата повеќе од 50 % од жените се многу задоволни од своето здравје, при што статистички значајно позадоволни се помладите возрасни групи и жените Албанки, отколку другите етнички групи.

Загрижува фактот дека дури 30,2 % од испитаничките се изјасниле дека не се запознаени со постапките за рано откривање на малигните болести, а она што најмногу треба да загрижи е фактот дека најголем број од оние кои не се доволно информирани се младите (18-29 години).

Дали сте информирани за постапките за рано откривање на малигни болести кај жената? Крстабулација според возраст

	18-29	30-39	40-49	50-59	60-65
Да	62,9 %	74,6 %	78,4 %	69,0 %	63,7 %
Не	37,1 %	25,4 %	21,6 %	31,0 %	36,3 %

Болестите на срцето и крвните садови, а посебно високиот крвен притисок, и натаму се главен дел од оптовареноста со болести кај жените во РСМ.

Од вкупниот број испитанички во Студијата, најголемиот број (над 60 %) се задоволни од услугите на трите матични доктори. Најголемо незадоволство испитаничките изразуваат кон квалитет на услугите во болниците.

Во колкава мера сте задоволни од квалитетот на здравствените услуги во вашето место на живеење? Кростабулација според етничка припадност на испитанички кои се задоволни од услугите				
	Македонки	Албанки	Друго	Вкупно
Од матичниот доктор	68,4 %	66,8 %	62,1 %	67,3 %
Од матичниот гинеколог	58,4 %	57,4 %	51,6 %	57,4 %
Од матичниот стоматолог	61,3 %	64,4 %	58,9 %	61,9 %
Од болничките услуги	31,1 %	44,4 %	30,5 %	34,6 %

Додека е мал бројот испитанички кои консумираат алкохол и дрога, и тоа најмногу меѓу Македонките, во однос на пушењето дури 40 % испитанички во Студијата изјавиле дека испушиле повеќе од 100 цигари во животот, а меѓу нив најбројни се жените Македонки (40 %).

Во исхраната е забележан дефицит во внесот на нутритивно-корисни животни намирници и недоволна физичката активност кај жените во нашата држава. На прашањето: „Дали практикувате физичка активност минимум 20-30 минути трипати во неделата“, само 38,1 % испитанички дале позитивен одговор, што е далеку од препораките на Светската здравствена организација. Како логична последица на овие резултати се надоврзува и високиот процент од 81,5 % од испитаничките кои имаат прекумерна ухранетост или различни степени на угоеност.

Која од следниве активности ја практикувате и колку често?									
	Пешачење	Трчање	Велосипед	Планинарење	*Фитнес...	Теретана	Јога	Аматерски спорт	Професионален спорт
Секој-дневно	60,2 %	6,2 %	11,9 %	3,0 %	2,7 %	2,5 %	4,4 %	3,0 %	2,5 %
2-3 пати неделно	19,0 %	15,1 %	16,8 %	1,5 %	7,4 %	4,0 %	3,7 %	2,2 %	1,2 %
1 неделно	12,3 %	19,3 %	15,6 %	4,4 %	4,9 %	3,0 %	4,0 %	2,0 %	1,7 %
1 во две недели	5,4 %	7,4 %	7,4 %	13,1 %	4,2 %	3,5 %	2,7 %	2,2 %	1,2 %
1 месечно	2,2 %	12,1 %	8,6 %	33,8 %	5,2 %	4,2 %	6,9 %	4,0 %	1,5 %
Никогаш	0,7 %	40,0 %	39,8 %	44,2 %	75,6 %	83,0 %	78,3 %	86,7 %	91,9 %

Повеќе од половина жени во Студијата се загрижени од степе-
нот на загадување на воздухот во местото во коешто живеат (51,1 %
испитанички).

Заклучок

Студијата укажува на низа постоечки предизвици со кои треба
да се справат сите чинители во општеството, со цел да се подобри
индивидуалната и општествената добросостојба, од креаторите
на политиките, носителите на одлуки, како и сите граѓани, жени и
мажи во нашето општество.

Она што особено загрижува е неприпознавањето на родовата
нееднаквост и дискриминацијата како таква, независно дали се ра-
боти за состојбите во рамки на семејството, на работното место или
за политичко-општествениот ангажман. Традиционалните патријар-
хално поделени родови улоги се длабоко вкоренети во општество-
то. Затоа, пред сè, треба да се работи на нивно идентификување,
па разобличување, почнувајќи од образовните наставни програми
и содржините на културните настани, преку препознавање и по-
сочување на дискриминација и иницирање на еднаквост меѓу по-
ловите во работните организации од страна на: работодавачите,

ЗАГРИЖУВА
НЕПРЕПОЗНАВАЊЕТО НА
РОДОВАТА НЕЕДНАКВОСТ
И ДИСКРИМИНАЦИЈАТА,
НЕЗАВИСНО ДАЛИ СЕ
РАБОТИ ЗА СОСТОЈБИТЕ ВО
СЕМЕЈСТВОТО, НА РАБОТНОТО
МЕСТО ИЛИ ВО ПОЛИТИЧКО-
ОПШТЕСТВЕНИОТ АНГАЖМАН.
ТРАДИЦИОНАЛНИТЕ
ПАТРИЈАРХАЛНО ПОДЕЛЕНИ
РОДОВИ УЛОГИ СЕ
ДЛАБОКО ВКОРЕНЕТИ ВО
ОПШТЕСТВОТО. ТРЕБА
ДА СЕ РАБОТИ НА НИВНО
ИДЕНТИФИКУВАЊЕ,
ПА РАЗОБЛИЧУВАЊЕ,
ПОЧНУВАЈЌИ ОД
ОБРАЗОВНИТЕ НАСТАВНИ
ПРОГРАМИ И СОДРЖИНИТЕ
НА КУЛТУРНИТЕ НАСТАНИ,
ПРЕКУ ПРЕПОЗНАВАЊЕ
И ПОСОЧУВАЊЕ НА
ДИСКРИМИНАЦИЈА
И ИНИЦИРАЊЕ НА
ЕДНАКВОСТ МЕЃУ
ПОЛОВИТЕ ВО РАБОТНИТЕ
ОРГАНИЗАЦИИ ОД СТРАНА
НА: РАБОТОДАВАЧИТЕ,
СТОПАНСКИТЕ КОМОРИ И
СИНДИКАТИТЕ, ПА СЕ ДО
ПОАКТИВНО ВКЛУЧУВАЊЕ
НА ЖЕНИТЕ ВО ПОЛИТИКАТА
КАКО НОСИТЕЛИ НА
ОДЛУКИ И ПОСОЧУВАЊЕ НА
ПРИДОБИВКИТЕ ОД НИВНАТА
ВКЛУЧЕНОСТ

стопанските комори и синдикатите, па сè до поактивно вклучување на жените во политиката како носители на одлуки и посочување на придобивките од нивната вклученост.

Во сите овие процеси активно учество треба подеднакво да земат и мажите и жените, потоа: надлежните институции, политичките партии и медиумите. И, конечно, да разбереме дека се работи за проблем чие решавање значи подобро и пофункционално општество и добросостојба за сите социјални групи.

Студијата за жените претставува интердисциплинарна студија, чија примарна цел е да понуди основа за натамошни толкувања и анализи. Затоа и сите податоци добиени со ова истражување се ставени на располагање на сите оние кои сметаат дека можат да ги искористат во насока на подобрување на состојбата со родовата еднаквост во македонското општество, како и за научни цели и предлог-проекти.

(Авторката е координаторка на програми во Фондацијата „Фридрих Еберт“, Скопје, и една од авторките на: „Студија за жените во Република Северна Македонија 2020/2021“. Докторант е на Филозофскиот факултет во Скопје – меѓународни односи и дипломатија).

РОДОВИ ЈАЗЛИ

МИРЈАНА НАЈЧЕВСКА

КОГА СТАНУВА ЗБОР
ЗА СТРУКТУРНАТА
ДИСКРИМИНАЦИЈА ВРЗ
ОСНОВА НА РОД, МОРА ДА
СЕ ИМА ПРЕДВИД ДЕКА
ТАА Е ОЛЕСНЕТА ТОКМУ
ОД САМАТА СУШТИНА НА
РОДОВАТА ОПРЕДЕЛБА,
КОЈАШТО ПРЕТСТАВУВА
ЗБИР ОД: СТАВОВИ, ЧУВСТВА
И ОДНЕСУВАЊА КОИШТО
ОДРЕДЕНА КУЛТУРА ГИ
ПОВРЗУВА СО КОНКРЕТЕН
ПОЛ. ВМЕШУВАЊЕТО НА
КУЛТУРАТА ВО СРЖТА НА
ОПРЕДЕЛБАТА НА РОДОТ
ЈА ВНЕСУВА СТРУКТУРНАТА
ДИСКРИМИНАЦИЈА
НА ГОЛЕМА ВРАТА
И ГО ПРАВИ СКОРО
НЕВОЗМОЖНО НЕЈЗИНОТО
РАЗДВОЛУВАЊЕ ОД СЕ
ОНА ШТО ПРЕТСТАВУВА:
КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО,
ТРАДИЦИЈА, ПРЕНЕСЕНИ
ИСКУСТВА НА ГЕНЕРАЦИИТЕ
И СЕКОЈДНЕВНОТО
ДОЖИВУВАЊЕ ВО
НАЈТЕСНОТО ОПКРУЖУВАЊЕ
НА ИНДИВИДУАТА

Родовата еднаквост во Македонија е гарантирана со: Уставот на државата¹, Законот за спречување и заштита од дискриминација², Законот за еднакви можности на жените и мажите³, Законот за спречување и заштита од насилство врз жените и семејното насилство⁴, со посебни одредби во поголем број закони⁵, со Националната стратегија за родова еднаквост 2021-2026⁶. За поддршка на родовата еднаквост се формирани: Комисијата за еднакви можности на жените и мажите, како

1 Устав на Република Северна Македонија,
<https://www.sobranie.mk/ustav-na-rm.nspk>

2 „Службен весник на РСМ“, бр. 258 од 30.10.2020 година

3 „Службен весник на Република Македонија“, бр. 6/2012, последни промени: „Службен весник на Република Македонија“, бр. 166/2014

4 „Службен весник на РСМ“, бр. 24 од 29.1.2021 година

5 Закон за работните односи, Закон за високото образование, Закон за вработените во јавниот сектор, ...

6 <https://klimatskipromeni.mk/data/rest/filedownload/8bea4730c7185b35ef97e456b9e55d4ceec86d264a8dd20ba4b52b3bc0497aea.pdf>

постојано тело во Собранието на државата⁷, Интерресорската советодавно-консултативна група за еднакви можности на жените и мажите (при Владата на Република Северна Македонија⁸) и Секторот за еднакви можности, при Министерството за труд и социјална политика⁹.

Дискриминацијата врз основа на род е предмет на постојана расправа во различни сфери од општеството. На декларативно ниво таа претставува еден од приоритетите на делување на сите политички структури коишто доаѓаат на власт и е значаен дел од делувањето на цивилното општество во последните 30 години. Во образованието, во работните односи, во управувањето, спортот и секојдневното живеење. Меѓутоа, продолжува да опстојува. Во различни сфери и со различен интензитет. Некогаш многу видлива и незатскриена, меѓутоа, многу почесто на начин којшто тешко се препознава како дискриминација.

За структурната дискриминација

Еден од модусите на опстојување на родовата дискриминација, којшто е најиздржлив во своето опстојување и којшто најтешко се детектира, е структурната или системска дискриминација¹⁰. Станува збор за посебен облик на дискриминација којшто е вткаен во самото ткиво на општеството, којшто е испреплетен со развојот на човечката заедница и којшто се восприема како дел од овој развој. Вообичаено станува збор за генерална и индиректна дискриминација што ја прави уште потешка за идентификување и максимално ја усложнува борбата со неа.

Овој вид дискриминација може да се однесува на било кој од основите на дискриминација, меѓутоа, станува посебно опасен кога е поврзан со расата или полот, односно, родот, како основи на дискриминација. Структурната родова дискриминација во голема мера се базира на очекувањата како треба да се однесуваат другите и е вметната во институционални, јазични практики и дискурси за „другоиот“ и однесувања кои се базираат на нив.

7 https://www.sobranie.mk/rabotni-tela-2020-2024-ns_article-komisija-za-ednakvi-moznosti-na-zenite-i-mazite-2020.nsp

8 https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/odluka_komplet.pdf

9 <https://www.mtsp.gov.mk/sektori.nsp>

10 <https://www.coe.int/en/web/interculturalcities/systemic-discrimination>

Основно е дека структурната дискриминација не се доживува како општествено неприфатливо однесување, како однесување коешто заедницата го третира како опасно или, пак, штетно. Напротив. Станува збор за дискриминација којашто се базира на однесувања и практики коишто станале дел од она што се перципира како: „нормално“, „вообичаено“, „очекувано“ однесување, добро прифатено од страна на заедницата. Тоа се однесувања и практики коишто воопшто не се перципираат како дискриминаторски, а кои во себе содржат постојано повторување на активности коишто единствено во својата репетитивност и постојана присутност овозможуваат да бидат идентификувани како дискриминаторски однесувања. Заеднички именител на сите овие, навидум, недискриминаторски однесувања е „неспорната“ доминација на еден пол и „неспорните“ привилегии коишто можат да се поврзат со еден пол.

МОЖЕ ДА СЕ КАЖЕ ДЕКА И САМОТО ПОСТОЕЊЕ РОДОВИ УЛОГИ ПРЕТСТАВУВА СТРУКТУРНА ДИСКРИМИНАЦИЈА. ИМЕНО, СО ТОА ШТО НА МАЖИТЕ И НА ЖЕНИТЕ ИМ СЕ ПРИПИШУВААТ СОЦИЈАЛНИ УЛОГИ И ОДГОВОРНОСТИ – ОДНАПРЕД СЕ ОДРЕДУВА: НИВНИОТ ЖИВОТЕН РАЗВОЕН ПАТ, ВИДОТ И НИВОТО НА ОБРАЗОВАНИЕ, РАБОТНОТО МЕСТО, КАРИЕРАТА, УЛОГАТА КОЈАШТО ЌЕ ЈА ИМААТ ВО ЈАВНИОТ ЖИВОТ. ОД САМИОТ МОМЕНТ НА РАЃАЊЕ ТИЕ СЕ ПОСТАВЕНИ ВО НЕЕДНАКВА ПОЗИЦИЈА КОЈАШТО СЕ МАНИФЕСТИРА НА ИНДИВИДУАЛЕН ПЛАН НА МНОГУ РАЗЛИЧНИ НАЧИНИ, МЕЃУТОА, ВО ОСНОВА, Е ОДРЕДЕНА ОД СТАВОВИТЕ И ПЕРЦЕПЦИИТЕ НА ПОШИРОКАТА ЗАЕДНИЦА

Структурната дискриминација врз основа на род не е карактеристика на „лошите луѓе“ или отворено дискриминаторски индивидуи или организации. Не станува збор за видлив индивидуален акт на предрасуда и дискриминација. Станува збор за вообичаено однесување (коешто, најчесто, има и прифатливо образложение и оправдување). Во суштина, се работи за многу суптилен начин на однесување, којшто е прифатен и поддржан од страна на заедницата посебно заради тоа што тој којшто дискриминира нема намера да дискриминира, меѓутоа, тоа не го менува резултатот на однесувањето којшто е дискриминаторски.¹¹

На пример, многу тешко луѓето ќе перципираат дискриминација во тоа што жената, вообичаено, ги послужува гостите во домот, или

¹¹ <http://netbox-production.s3.eu-central-1.amazonaws.com/resources/a3ba5e51a3e8401c958fbf0e31e66037.pdf>

пегла алишта, или се грижи за децата и немоќните во семејството, или го чисти домот... . Секогаш има навидум издржано објаснување или рационализација на однесувањето што, вообичаено, се поврзува со поделбата на одговорностите и работите, или со физичките и биолошките карактеристики поврзани со полот (што не може да издржи посериозна анализа, меѓутоа и понатаму опстојува).

Кога станува збор за структурната дискриминација врз основа на род, мора да се има предвид дека таа е олеснета токму од самата суштина на родовата определба којашто претставува збир од: ставови, чувства и однесувања коишто одредена култура ги поврзува со конкретен пол. Вмешувањето на културата во сржта на определбата на родот, ја внесува структурната дискриминација на голема врата и го прави скоро невозможно нејзиното раздвојување од сè она што претставува: културно наследство, традиција, пренесени искуства на генерациите и секојдневното доживување во најтесното опкружување на индивидуата.

Може да се каже дека и самото постоење родови улоги претставува структурна дискриминација. Имено, со тоа што на мажите и на жените им се припишуваат социјални улоги и одговорности – однапред се одредува: нивниот животен развоен пат, видот и нивото на образование, работното место, кариерата, улогата којашто ќе ја имаат во јавниот живот. Од самиот момент на раѓање тие се поставени во нееднаква позиција којашто се манифестира на индивидуален план на многу различни начини, меѓутоа, во основа, е одредена од ставовите и перцепциите на пошироката заедница.

Со тоа што општеството (пошироката заедница) определува кои однесувања и карактеристики се социјално прифатливи, а кои не се, за секој од двата пола се трасира патот на дискриминаторско постапување коешто не само што е оправдано, туку е и посакувано.

Специфики на структурната дискриминација

Првата специфика (којашто ја претставува и суштината на структурната дискриминација), а која е тесно поврзана со родот, е тоа што станува збор за вообичаено однесување. Ова е начинот на којшто секогаш било постапувано, така прават сите, така прави мнозинството (жената отсекогаш готвела, го чистела домот, се грижела за децата...). Вообичаеното однесување се состои од: традиција,

религија и социјално прифатливо однесување (местото на жената јасно произлегува од искуството што со себе го носат претходните генерации, од религиозните норми и она што заедницата го дефинира како морално и неморално однесување).

Ова ја става структурната дискриминација во тесна корелација со минатото и на тој начин многу успешно се спротивставува на било какви зафати коишто би се одразиле врз промената на родовите улоги.

Последица на „нормализацијата“ на дискриминаторското однесување е отсуството на вина. Уште повеќе, тој којшто дискриминира може да ја отфрли вината за актот на дискриминација со објасну-

вањето дека постапува така како што постапувале луѓето отсекогаш, како што правеле моите дедо и баба, татко и мајка, така како што е пишано во религијата и како што прави мнозинството. Како може да се биде виновен доколку се постапува на истоветен начин?

Тоа што овие однесувања и карактеристики се пренесуваат преку: религијата, образованието, науката, законите, културните практики и социјалниот систем – создава атмосфера во којашто нееднаквоста станува составен дел на целокупното живеење.

Структурната дискриминација базирана на род започнува од најрана возраст, во семејството каде што децата почнуваат да ги осознаваат родовите улоги во процесот на социјализација и учат за општествените очекувања и ставови поврзани со нивниот пол. На тој начин структурната дискриминација многу рано станува дел од перцепцијата за она што е нормално, а што не во однесувањето на жените и мажите.

ЖЕНАТА МОЖЕ ДА БИДЕ ДИСКРИМИНИРАНА ВО РАЗЛИЧНИ СИТУАЦИИ, ПО РАЗНИ ОСНОВИ (СУКЦЕСИВНА ДИСКРИМИНАЦИЈА), ПРИ ШТО ТОКМУ ДИСКРИМИНАЦИЈАТА ВРЗ ОСНОВА НА РОД ДА НЕ БИДЕ ПЕРЦИПИРАНА ИЛИ ИДЕНТИФИКУВАНА, ЗА РАЗЛИКА ОД ОСТАНАТИТЕ ОСНОВИ, ШТО ЈА ПРАВИ НЕВИДЛИВА И/ИЛИ ЈА НЕГИРА КАКО НЕВАЖНА ЗА СЛУЧАЈОТ. НА ПРИМЕР, ЕДНА ЖЕНА МОЖЕ ВО РАЗЛИЧНИ СИТУАЦИИ, И ВО РАЗЛИЧНО ВРЕМЕ, ДА БИДЕ ДИСКРИМИНИРАНА ЗАРАДИ ТОА ШТО Е: ПРИПАДНИК НА КОНКРЕТНА ЕТНИЧКА ЗАЕДНИЦА, ПРИПАДНИК НА КОНКРЕТНА ВЕРА И ПРИПАДНИК НА ОДРЕДЕНА ПОЛИТИЧКА ПАРТИЈА. ВО МОМЕНТОТ КОГА ЌЕ АПЛИЦИРА ЗА КОНКРЕТНО РАБОТНО МЕСТО ТАА МОЖЕ ДА БИДЕ ОДБИЕНА ЗАРАДИ ТОА ШТО Е ЖЕНА, ШТО МНОГУ ЛЕСНО МОЖЕ ДА БИДЕ ЗАНЕМАРЕНО КАКО ОСНОВА ЗАРАДИ ПРЕТХОДНИТЕ ОСНОВИ НА ДИСКРИМИНАЦИЈА

Поделбата на улогите во домот на женски и машки на таков начин воопшто не се третира и не може да биде идентификувана како дискриминаторска. Така: поголемата слобода, присуството во јавниот простор, поголемиот физички простор којшто го зафаќаат машките во однос на женските „не е дискриминација“. „Не е дискриминација“ ниту: врзаноста на жената за домот; поголемата посветеност на грижата за децата и немоќните членови на семејството; откажувањето од работа и кариера во име на оваа грижа; нерамномерната распределба на домашните обврски...

Образованието до сега не изгради системски бариери коишто ќе го спречат опстојувањето на овие практики во натамошниот развој на децата. Многу е мал бројот на оние коишто ја воочуваат дискриминацијата во текстовите на учебниците во: основното, средното и високото образование.¹²

Изминатите години бевме сведоци единствено на индивидуални судски постапки поврзани со идентификувани дискриминаторски содржини во учебниците во: основното, средното и високото образование, што ја отвори вратата за вистинска реакција којашто би требало да ја започне системската промена.

12

БАЛЕТ, ФУДБАЛ, РАКОМЕТ...

МИРА: Многу сакам да бидам балерина. Мајка ми на едно мое другарче е учителка по балет. Ме виде и ми рече: – Дрвојче, ти си новата Жизел!

ВЛАДО: Ајде, покажи нешто!

МИРА: Еве, можам да стојам на прсти... Леле, ова болело!

САШЕ: Дедо ми е по орава. Како млад бил игравец. Но мене не ми се играат ора.

ВЛАДО: Зошто? Многу е лесно. Гледај... Зошто се смеете?

МИРА: Не знам, така... Јас многу сакам да пвам. Сакате ли да ви отпеам нешто?

САШЕ: Другпат. Тато сака да игра фудбал. Ме запозна со Пандеи! Леле, што се може да направи со топката?!

ВЛАДКО: Ако пораснам како Самарски, ќе играм кошарка.

Ке ме гледате на телевизија.

МИРА: Ми станува здодевно. Ајде да излеземе пред зградата!

ВЛАДО: Мајка ми ќе ни донесе торта и сокчиња...

САШЕ, на добро ќе биде да тренираме ракомет. Си видел ли какви голчиња дава Лазарец?

САШЕ: Вчера на една екипа и даде допат... Гледаше ги на телевизија?

МИРА: Јас гледам... Каде е тортата?

ВЛАДО: Одам да видам што прави мајка ми...

САШЕ: Мајка ми на Владо прави најубави торти... Што е онаа кутија...

МИРА: Шах. Знавш ли да ги мрдаш фигурите?

САШЕ: Не... Мира, ако станеш балерина, јас ќе драгам да те гледам.

МИРА: Ако бидеш фудбалер, јас ќе напишам за твојата екипа.

ВЛАДО (влегува во собата): Тортата пристигна.

ИНТЕРЕСЕН ВИД НА ДИСКРИМИНАЦИЈА Е ВКРСТЕНАТА ДИСКРИМИНАЦИЈА. ТАА Е МНОГУ СПЕЦИФИЧНА И НАСТАПУВА ВО МОМЕНТ НА КОМБИНАЦИЈА НА КАРАКТЕРИСТИКИ/ОСНОВИ ЗАРАДИ КОИШТО НЕКОЈ Е ДИСКРИМИНИРАН, ПРИ ШТО ПОСТОЕЊЕТО НА БИЛО КОЈ ОД ОСНОВИТЕ КАКО САМОСТОЕН, ВООБИЧАЕНО НЕ ДОВЕДУВА ДО ДИСКРИМИНАЦИЈА, МЕЃУТОА НИВНАТА СПЕЦИФИЧНА ПОВРЗАНОСТ Е ЗАЕДНИЧКАТА НОВА ОСНОВА ЗА ДИСКРИМИНАЦИЈА. САМО КАКО ПРИМЕР, ВО ШКОЛА ЗА ОБУКА НА ВОЗАЧИ НЕ Е ВРАБОТЕНА ЖЕНА НА ВОЗРАСТ ОД 50 ГОДИНИ. ВО ФИРМАТА ИМА ВРАБОТЕНО МАЖИ НАД 50 ГОДИНИ И ЖЕНИ ПОД 50 ГОДИНИ, МЕЃУТОА ТОКМУ ЖЕНА СО ОДРЕДЕНА ВОЗРАСТ СОЗДАВА НОВА ОСНОВА НА ДИСКРИМИНАЦИЈА

Втора специфика на структурната дискриминација (којашто посебно доаѓа до израз кога станува збор за дискриминацијата врз основа на род) е ситуацијата кога еднаквото постапување претставува дискриминација.

Еднаквото постапување со жените и мажите може да биде дискриминаторско тогаш кога правилото или условот што се бараат во конкретна ситуација можат да го исполнат помал процент жени, отколку мажи, а барањето на овој услов не може да биде оправдано по друга основа како неопходен критериум за конкретната работа, ангажман или кариерно напредување. На пример, доколку како услов за вработување во софтверска фирма се бара висина над 170 сантиметри, овој, и ваков услов е дискриминаторски за сите оние (и жени и мажи) коишто се пониски од 170 сантиметри, меѓутоа има родова димен-

зија затоа што поголем број од жените се под оваа висина, отколку што е тоа случај со мажите.

Илузијата на еднакво постапување како гаранција на недискриминацијата е зацврстена со јасните недискриминаторски норми дадени во Уставот и законите. Во услови на постоење на раширена пракса на дискриминација којашто воопшто не се перципира како дискриминација, еднаквоста којашто е дадена во законите само ја потенцира нееднаквата поставеност на жената.

Отсуството на стимулација и третман коишто ќе овозможат надминување на родово детерминираната улога, нормата за еднаквост ја претвора во норма на дискриминација. На пример, и жените и мажите можат да се појават како кандидати за градоначалници. Под еднакви услови и без посебни ограничувања за било кој пол. Меѓутоа, за да може да дојде во ситуација да се кандидира за градоначалник, жената треба да излезе надвор од родовата

улога којашто ѝ ја има доделено заедницата, да се спротивстави на „нормалното однесување“ коешто ѝ го определила заедницата и да влезе во светот направен по мерка на мажот. Во вакви услови, еднаквоста може само да погодува на понатамошно продуцирање на дискриминацијата.

Третата специфика поврзана со структурната дискриминација, а која е исклучително важна кога станува збор за дискриминацијата врз основа на род, е префрлањето на вината врз жртвата на дискриминацијата.

Во структурната дискриминација жртвата е виновна за ситуацијата во којашто се наоѓа (жената не се борела доволно за да напредува во кариерата, не се спротивставила на насилството во семејството, не барала соодветна плата, склучила договор со којшто се откажала од можноста да забремени...). Виновна е заради: нејзината пасивност и незаинтересираност, личниот избор што го направила, или, пак, заради сопственото незнаење.

Заклучок – жените кои: сакале, знаеле, кои ги направиле вистинските избори или се спротивставиле, не биле дискриминирани, што, се разбира, не е точно.

Со префрлувањето на вината врз жртвата на дискриминацијата или се одрекува актот на дискриминација (не може да стане збор за дискриминација ако е тоа нечиј личен избор) или, пак, се оправдува дискриминацијата, односно се амнестира дискриминаторот. Дискриминаторот не само што не е виновен за нееднаквото постапување/третман врз основа на род, туку се перципира како загрижен за ситуацијата во којашто се наоѓа дискриминираниот, како некој кој се труди да ѝ помогне на личноста за која станува збор, да ја упати како

**СТРУКТУРНАТА
ДИСКРИМИНАЦИЈА ВРЗ
ОСНОВА НА РОД Е ПРИСУТНА.
ПРВ ЧЕКОР ВО БОРБАТА СО
НЕА Е ПРЕПОЗНАВАЊЕТО НА
НЕЈЗИНАТА КОМПЛЕКСНОСТ И
СЕОФАТНОСТ. ВО БИЛО КОЕ
ДЕЛУВАЊЕ МОРА ДА СЕ ТРГНЕ
ОД ФАКТОТ: ДЕКА ПОСТОИ
РАЗЛИКА МЕЃУ ЖЕНАТА
И МАЖОТ ВО НИВНАТА
ПРВИЧНА ПОСТАВЕНОСТ
ВО ЗАЕДНИЦАТА;
ДЕКА СТРУКТУРНАТА
ДИСКРИМИНАЦИЈА ЈА СТАВА
ЖЕНАТА ВО ОДРЕДЕНА
РАМКА; ГИ ДЕТЕРМИНИРА
УСЛОВИТЕ НА ЖИВЕЕЊЕ,
ПЛАФОНОТ НА МОЖЕН
РАЗВОЈ И НАПРЕДУВАЊЕ.
ВТОРИОТ ЧЕКОР Е
ПРИФАЌАЊЕ НА ФАКТОТ
ДЕКА Е ТОА ПРОБЛЕМ КОЈШТО
ПОДРАЗБИРА ДОЛГОРОЧНО И
КОНТИНУИРАНО ДЕЛУВАЊЕ,
НЕ НА ЕДНА ИЛИ ДВЕ
ВЛАДЕЈАЧКИ СТРУКТУРИ,
И НЕ ВО ЕДНА ИЛИ ДВЕ
ОБЛАСТИ, ТУКУ НА СЕКОЈА
ПАРТИСКА ГАРНИТУРА
КОЈАШТО ЌЕ ДОЈДЕ НА
ВЛАСТ И ВО СИТЕ ОБЛАСТИ
НА ЈАВНИОТ И ПРИВАТНИОТ
ЖИВОТ**

да ја подобри својата положба со промена на однесувањето или на изборите коишто ги прави.

Не станува збор за дискриминација во случај кога на повисоко место во управувањето е избран маж, наместо жена која на ист начин, или дури и во поголема мера, ги исполнува условите. Едноставно, жената не сакала да троши толку време на управување или не се потрудила да се претстави на соодветен прифатлив начин, односно, едноставно, не била дел од веќе изградениот ланец на комуникација во којшто природно се вклопуваат само мажите, а не и жените.

Усложнување на проблемот

Структурната дискриминација врз основа на род погодува на постоењето на повеќекратната дискриминација, може да биде затскриена меѓу останатите видови дискриминација и маскирана како нееднакво постапување коешто има многу логично објаснување.

Жената може да биде дискриминирана во различни ситуации, врз разни основи (сукцесивна дискриминација), при што токму дискриминацијата врз основа на род да не биде перципирана или идентификувана, за разлика од останатите основи, што ја прави невидлива и/или ја негира како неважна за случајот. На пример, една жена може во различни ситуации, и во различно време, да биде дискриминирана заради тоа што е: припадник на конкретна етничка заедница, припадник на конкретна вера и припадник на одредена политичка партија. Во моментот кога ќе аплицира за конкретно работно место, таа може да биде одбиена заради тоа што е жена, што многу лесно може да биде занемарено како основа заради претходните основи на дискриминација.

Многу често структурната дискриминација врз основа на род е дел од кумулативна дискриминација (кога во исто време, и за иста ситуација, постојат повеќе основи на дискриминација). И во овој случај, заради структурниот карактер на родовата дискриминација таа може да остане незабележана. Во случаите кога постојат повеќе можни основи за дискриминација, најчесто прво во очи паѓаат: етничката, верската, расната или дискриминацијата заради попреченост, отколку родовата дискриминација.

Интересен вид на дискриминација е вкрстената дискриминација. Таа е многу специфична и настапува во момент на комбинација на карактеристики/основи заради кои некој е дискриминиран, при

што постоењето на било кој од основите како самостоен, вообичаено не доведува до дискриминација, меѓутоа, нивната специфична поврзаност е заедничката нова основа за дискриминација. Само како пример, во школа за обука на возачи не е вработена жена на возраст од 50 години. Во фирмата има вработено мажи над 50 години и жени под 50 години, меѓутоа токму жена со одредена возраст создава нова основа на дискриминација.

Проблемот на структурната дискриминација е во нејзината распространетост и манифестацијата низ редица мали показатели. Таа не е таков вид дискриминација којашто може да се искористи за поединечни случаи пред суд или за иницирање на промена на легислативата. Многу често е потребно искористување на статистичкиот период за да може кумулираните случаи да ја исфрлат на виделина дискриминаторската мрежа во којашто е „фатена“ жената, а којашто го детерминира целокупниот нејзин живот.

Кон можно решение

Начинот на којшто општеството може, и треба, да се спротивстави на структурната дискриминација, може да се разбере само доколку се имаат предвид сите овие елементи. Во борбата со овој вид дискриминација не може да бидат употребени поединечни случаи, ниту, пак, индивидуални постапки. Судирот со системските бариери коишто ги гради структурната дискриминација не може да биде оставен на поединците, ниту, пак, на странични организации или на цивилното општество. Овој вид дискриминација бара широка и многу сложена стратегија на ниво на најшироката заедница, како и активности кои задираат во различни сфери на живеењето (па дури и во приватната сфера).

Промената може да ја започне само државата, преку соодветна агресивна законска легислатива насочена кон кршење и уривање на длабоко вкоренетите начини на однесување вткаени во традицијата, преку посебни едукативни програми и политики коишто, многу често, не се посакувани, ниту прифатени од страна на мнозинството. Во ова делување од исклучителна важност е да се води сметка за спецификите на Македонија и посебно за мултикултурниот аспект којшто е адресиран во Уставот и законите.

Во услови на постоење поголем број етнички заедници (коишто сигнализираат дискриминација врз основа на етничката припадност)

многу лесно може да се занемари или да не се посвети соодветно внимание на дискриминацијата базирана на род, којашто како структурна дискриминација добива дури и поголеми размери во рамките на одредени етнички заедници во нивното специфично културно и традиционално поставување на улогите на жените и мажите.

Овде посебно треба да се сврти внимание на институтот „првична застапеност“, којшто во ниту еден момент не се вкрстува со родовата припадност, што предизвикува очигледен дебаланс во присуството во власта на жените од различни етнички заедници и ја продлабочува родово базираната дискриминација.

Структурната дискриминација врз основа на род е актуелно присутна. Прв чекор во борбата со неа е нејзиното препознавање и препознавањето на нејзината комплексност и сеопфатност. Во било кое делување мора да се тргне од фактот: дека постои разлика меѓу жената и мажот во нивната првична поставеност во заедницата; дека структурната дискриминација ја става жената во одредена рамка; ги детерминира условите на живеење, плафонот на можен развој и напредување.

Вториот чекор е прифаќање на фактот дека е тоа проблем којшто подразбира долгорочно и континуирано делување, не на една или две владејачки структури, и не во една или две области, туку на секоја партиска гарнитура којашто ќе дојде на власт и во сите области на јавниот и приватниот живот.

(Авторката е научен советник во Институтот за социолошки и политичко-правни истражувања при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје)

РОДОВИ ЈАЗОВИ ВО: ОБРАЗОВАНИЕТО, ЕКОНОМИЈАТА И ОПШТЕСТВОТО ВО МАКЕДОНИЈА

НИКИЦА МОЈСОСКА БЛАЖЕВСКИ
ПЕТАР ТРЕНДАФИЛОВ

РАБОТОСПОСОБНИТЕ ЖЕНИ ИМААТ МНОГУ ПОМАЛА ВЕРОЈАТНОСТ ОД МАЖИТЕ ДА БИДАТ АКТИВНИ НА ПАЗАРОТ НА ТРУДОТ. ВО К4-2020, 52,8 % ОД ЖЕНИТЕ НА ВОЗРАСТ ОД 15-64 ГОДИНИ УЧЕСТВУВАЛЕ НА ПАЗАРОТ НА ТРУДОТ (КАКО ВРАБОТЕНИ ИЛИ НЕВРАБОТЕНИ), ШТО Е СЛУЧАЈ СО 76,8 % ОД МАЖИТЕ. НИСКАТА АКТИВНОСТ НА ЖЕНИТЕ ПРЕТСТАВУВА „ЗАГУБА“ ЗА ОПШТЕСТВОТО БИДЕЈЌИ ЗНАЧИ ДЕКА МАЛКУ СЕ ИСКОРИСТУВА НИВНИОТ ПРОДУКТИВЕН КАПАЦИТЕТ. МАКЕДОНИЈА ГОДИШНО ГУБИ ОКОЛУ 16 % ОД БДП ЗАРАДИ РОДОВИОТ ЈАЗ ВО: АКТИВНОСТА, САМОВРАБОТУВАЊЕТО И ПРЕТПРИЕМНИШТВОТО. СТАПКАТА НА АКТИВНОСТ НА МАЖИТЕ ВО МАКЕДОНИЈА Е СПОРЕДЛИВА СО ТАА НА МАЖИТЕ ВО ЕУ, НО МАКЕДОНСКИТЕ ЖЕНИ ИМААТ МНОГУ ПОМАЛА АКТИВНОСТ НА ПАЗАРОТ НА ТРУДОТ ОД ЖЕНИТЕ ВО ЕУ

Целта на оваа анализа е да прикаже одредени мерливи податоци и информации за родовите разлики во: образованието, економијата и општеството во Македонија. Анализата нема за цел да биде сеопфатна, туку да влијае врз зголемување на информираноста и свесноста за нивното постоење. Таа почнува со информации во однос на СТЕМ-образованието и дигиталните вештини на населението (како основа за иднината), прикажува податоци за пазарот на трудот, а потоа разгледува податоци за учеството на жените и мажите во научно-истражувачката дејност. На крајот следат препораки за намалување на родовиот јаз.

I. СТЕМ-образованието и дигиталните вештини на населението

Во Македонија, жените имаат во просек повисоко образование

од мажите. Но, покрај важноста на квантитетот на образованието (завршен степен и години), важен е и квалитетот, односно какви

вештини се стекнати (дали вештините одговараат на потребите на работодавачите), како и дали тие вештини се напредни и би овозможиле поквалитетна и подобро платена работа во иднина. Еден добар индикатор за последното е токму завршувањето на т.н. СТЕМ-образование (наука, технологија, инженерство и математика).¹ Во 2018 година (последен расположлив податок) во Македонија имало 7,7 дипломирани студенти во областа на СТЕМ на 1.000 млади на возраст 20-29 години, што е далеку под просекот на сродните земји каде има 15,7 дипломирани студенти во СТЕМ на 1.000 лица на возраст 20-29 години. Притоа, како што покажува Графикон 1, постои разлика меѓу жените и мажите. Додека 7,5 млади жени на секои 1.000 млади жени (20-29 години) дипломирале во областа на СТЕМ, овој сооднос кај младите мажи е 7,9. Она што е позитивно е дека родовиот јаз се намалува низ годините и е постигнат голем напредок меѓу 2013 и 2018 година.

Графикон 1: Дипломирани студенти по насоки, по пол, на 1.000 лица на возраст 20-29 години

Извор: Евростат

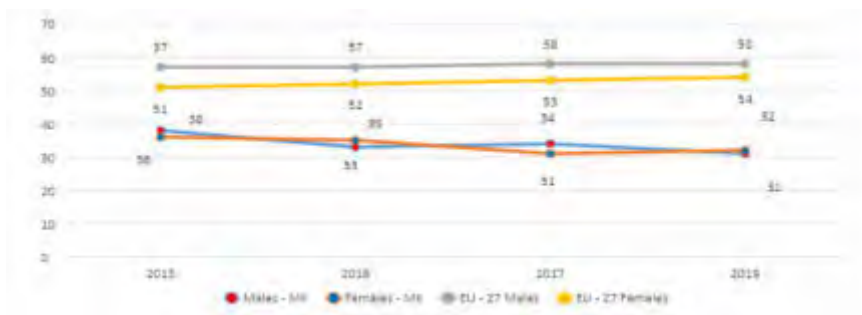
Намалувањето на јазот се должи на поголемото намалување на бројот на млади мажи кои дипломирале на техничките насоки, но и благо зголемување на бројот на дипломирани жени во периодот на анализата. Овој јаз постои и покрај тоа што на меѓународните тестирања спроведени во основното и средното образование, како што се PISA и TIMSS,² младите ученички во областа на науката покажуваат подобри резултати од своите соученици.

1 STEM е кратенка од: Science, Technology, Engineering, Mathematics

2 PISA – Programme for International Student Assessment; TIMSS – Trends in International Mathematics and Science Study

Дигиталните вештини на македонското население се значајно пониски од оние на населението во ЕУ-земјите (Графикон 2). Околу 32 % од Македонците имаат развиено дигитални вештини, што е многу пониско од просекот на ЕУ-земјите. Во однос на овој индикатор нема родов јаз, односно жените во Македонија имаат малку подобри дигитални вештини од мажите. Дигиталните вештини на населението се основа за: нивна вработливост, ефикасно функционирање во современите општества, искористување на можностите за користење на е-услуги (главно владини услуги), итн.

Графикон 2: Дигиталните вештини на населението, по пол, во %, на возраст од 16-74 години

Извор: Евростат

II. Пазарот на трудот преку родовата призма

Жените во Македонија имаат понеповолна положба на пазарот на трудот од мажите, која, главно, се огледува во пониска стапка на вработеност и пониска активност на пазарот на трудот. Родовиот јаз во вработеноста и активната е доста голем и е далеку над просекот на земјите од ЕУ.

Активност на пазарот на трудот

Работоспособните жени (население на возраст меѓу 15-64 години) имаат многу помала веројатност од мажите да бидат активни на пазарот на трудот. Во 2020, 52,8 % од жените на возраст 15-64 години учествувале на пазарот на трудот (како вработени или невработени), што е случај со 76,8 % од мажите (Графикон 3). Ниската активност на жените претставува „загуба“ за општеството бидејќи

ИСТРАЖУВАЊАТА ПОКАЖУВААТ ДЕКА ВО МАКЕДОНИЈА ПОСТОИ РОДОВ ЈАЗ ВО ПЛАТИТЕ, КОЈШТО СЕ ДВИЖИ ОКОЛУ 17-20 % И КОЈШТО НЕ МОЖЕ ДА СЕ ОБЈАСНИ СО НИТУ ЕДЕН ВИДЛИВ ФАКТОР НА ВРАБОТУВАЊЕ. ТОА ЗНАЧИ ДЕКА ЖЕНИТЕ КОИ СЕ НА ИСТА РАБОТНА ПОЗИЦИЈА КАКО МАЖИТЕ, СО ИСТО НИВО НА ОБРАЗОВАНИЕ И СТАЖ, ЗАРАБОТУВААТ 17-20% ПОНИСКА ПЛАТА. ЛИТЕРАТУРАТА ЗА РОДОВИОТ ЈАЗ ВО ПЛАТИТЕ ВО МАКЕДОНИЈА Е ПРИЛИЧНО ОСКУДНА, И СЕ СВЕДУВА НА AD-НОС АНАЛИЗИ ВО НЕДОСТИГ НА ОФИЦИЈАЛНИ СТАТИСТИЧКИ ПРЕСМЕТКИ. ПОДАТОЦИТЕ ОД АПУЖ ПОКАЖУВААТ ДЕКА НЕПРИЛАГОДЕНИОТ РОДОВ ЈАЗ ВО ПЛАТИТЕ ВО МАКЕДОНИЈА СЕ ЗГОЛЕМИЛ ОД 15,3 % ВО 2010 ГОДИНА, НА 17,2 % ВО 2015 ГОДИНА, СЛИЧНО НА НЕПРИЛАГОДЕНИОТ ЈАЗ ВО ПЛАТИТЕ НА 28 ЕУ-ЗЕМЈИ, НА 16,4 % ВО 2015 ГОДИНА

тоа значи дека многу малку се искористува нивниот продуктивен капацитет. Така, на пример, проценето е дека Македонија губи околу 16 % од БДП годишно заради: родовите јазови во активноста, самовработувањето и претприемништвото (Cuberes and Teignier, 2016). Како што покажува Графикон 3, стапката на активност на мажите во Македонија е споредлива со таа на мажите во ЕУ, но македонските жени имаат многу помала активност на пазарот на трудот од жените во ЕУ.

Најважни причини за неактивноста на жените се грижата за домот и грижата околу другите членови на домаќинството. Околу 23 % од неактивните жени во 2019 година³ истакнале дека не се активни на пазарот на трудот токму заради грижата околу домот (само 0,9 % од неактивните мажи го изјавиле истото), а дополнителни 19 % дека се неактивни заради други семејни и лични обврски (0,7 %

од неактивните мажи). Со други зборови, традиционалната улога на жените во македонското општество во смисла на грижа околу домот, за малолетните и возрасните членови на домаќинството, се главна пречка за поголемо учество на жените на пазарот на трудот. Иако и жените во ЕУ ја наведуваат грижата околу домот како главна пречка за активност, сепак таа причина ја навеле само 8,3 % од жените од ЕУ-земјите. За македонските мажи, главна причина за неактивност е учеството во образовните процеси и/или обуки за доусовршување, наведена од 10,6 % од неактивните мажи.

³ PISA – Programme for International Student Assessment; TIMSS – Trends in International Mathematics and Science Study

Графикон 3: Стапки на активност, по пол, во %

Извор: Сопствени пресметки, податоци од Евростат

И покрај многу ниската женска активност во Македонија, има малку студии коишто ги анализираат нејзините детерминанти. Според Mojsoska–Blazevski et al. (2017), главните причини за неактивноста на жените во Македонија се должностите во домаќинството и стереотипите за родовите улоги во семејството и општеството. Како друга важна причина е наведена и потребата од грижа за децата и постарите лица, проследено со лошото здравје на жените и обесхрабреноста (жената или губи надеж за наоѓање работа или верува дека не е доволно квалификувана за да најде работа).

Според авторите, сите овие фактори меѓусебно се поврзани и заедно имаат значително влијание врз неактивноста на жените. Во типично домаќинство во Македонија, не постои споделена одговорност меѓу сопружниците; навистина, податоците од анкетите за користење на времето на Државниот завод за статистика покажуваат дека жените трошат над трипати повеќе време на дневни обврски во домаќинството отколку мажите (на пример, кога се споредуваат парови со деца или жени и мажи во возрастната група од 25-44). Покрај тоа, жените кои учествуваат на пазарот на трудот поминуваат, речиси, еднакво време на должностите во домаќинството како неактивни жени, покажувајќи форма на „модерна“ дискриминација на жените и широко распространета перцепција за вработените жени како секундарни „заработувачи во домаќинството“.

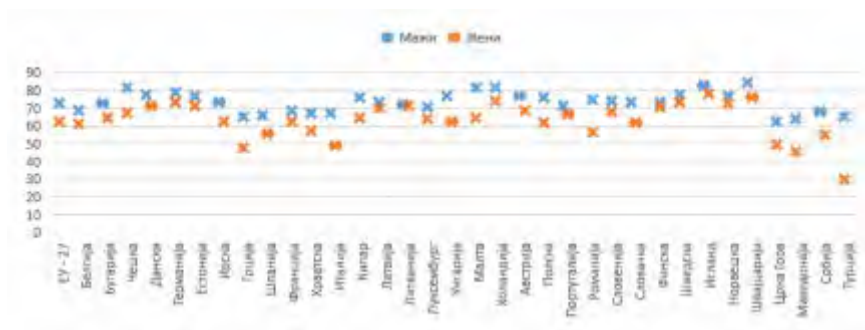
Со користење на податоци од 2009 година, Abazi и Atanasovska (2016) доаѓаат до наоди дека: дознаките, образованието, возраста, брачниот статус, етничката припадност, сопственоста на обработливи земјоделски површини, приходот и регионот на живеење влијаат

врз веројатноста дека жената ќе биде активна на пазарот на трудот. Студијата покажува дека етничките Македонки, жените со повисоко ниво на образование и оние кои се во брак, кои живеат во урбани средини и не добиваат дознаки, се поактивни на пазарот на трудот. Жените од, главно, албанскиот полошки регион и од домаќинства коишто поседуваат земјоделско земјиште, имаат многу помала веројатност да учествуваат на пазарот на трудот. Најважните детерминанти според оваа студија се етничката припадност и регионот на живеење.

Вработеност

Во Графикон 4 се прикажани податоци за стапките на вработеност во 2020 година⁴, по пол. Во Македонија, 45,3 % од жените на возраст меѓу 15-64 години (т.н. работоспособно население) биле вработени, во споредба со 63,7 % од мажите на таа возраст. Родовиот јаз во вработеноста од 18,4 процентни поени (п.п.) е далеку повисок од просечниот јаз во ЕУ-земјите од 10,4 п.п.

Графикон 4: Стапки на вработеност за 2020 година, по пол, во %

Извор: Сопствени пресметки, податоци од Евростат

Според податоците од Евростат, жените во Македонија работат помалку часови неделно во однос на мажите. Така, во просек, една вработена жена има работна недела од 41,7 работни часови, во споредба со мажите кои одработуваат 42,8 работни часови неделно. Иако оваа разлика на неделно ниво не е голема, сепак може да има улога во компензацијата на трудот, односно платите.

Во Графикон 5 се претставени податоците за работата на вработените во смени во Македонија и ЕУ-земјите (или т.н. работа во несоцијални часови). Во споредба со ЕУ-земјите, двојно повеќе

4 Податоците за Црна Гора се од 2019 година, како најнов достапен податок

македонски работници работат во смени, споредено со европскиот просек, што е поврзано со структурата на економијата и секторите коишто доминираат во производството. Според податоците, дури 40,4 % од вкупниот број на жени работнички во Македонија работат во смени, во споредба со 36,3 % од македонските работници, што е двојно повеќе од европскиот просек, каде што само 17,3 % од жените работат во смени.

Графикон 5: Вработени кои работат во смени како % од вкупно вработените, по пол, 15-64 години

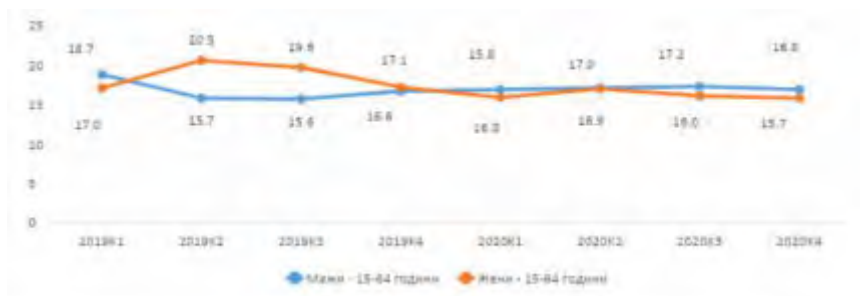

Извор: Сопствени пресметки, податоци од Евростат

Невработеност

Жените имаат единствено мала предност пред мажите на пазарот на трудот во смисла на пониска стапка на невработеност, иако разликата е доста мала. Ниската невработеност кај жените е резултат на нивната поголема неактивност, односно поголем дел од работоспособните жени одлучуваат да останат надвор од пазарот на трудот наместо да се вклучат, но како невработени.

Графикон 6: Стапки на невработеност, по пол, во %

Извор: Сопствени пресметки, податоци од Државен завод за статистика

III. Родов јаз во платите и приходите

Истражувањата покажуваат дека во Македонија постои родов јаз во платите, којшто се движи околу 17-20 % и кој не може да се објасни со ниту еден видлив фактор на вработување (на пример, пониски вештини на жените, помалку часови работа, помал вложен напор, итн.). Тоа значи дека жените кои се на иста работна позиција како мажите, со исто ниво на образование и стаж, заработуваат 17-20 % пониска плата (Mojsoska Blazevski, 2018).

Литературата за родовиот јаз во платите во Македонија е прилично оскудна, и се сведува на ad-hoc анализи во недостиг на официјални статистички пресметки. Податоците од АПУЖ⁵ покажуваат дека неприлагодениот родов јаз во платите во Македонија се зголемил од 15,3 % во 2010 година, на 17,2 % во 2015 година⁶, слично на неприлагодениот јаз во платите на 28 ЕУ-земји, на 16,4 % во 2015 година (Евростат, родов јаз во платите)⁷. Историски гледано, родовиот јаз во платите во Македонија (како дел од поранешна Југославија) беше многу помал од проценките за индустриски развиените земји кон крајот на 80-тите години на минатиот век и беше во опсег од 10-12 % (Krstić, 2002).

Медијалниот приход кај мажите во 2015 година (15.692 денари) е поголем отколку кај жените (13.000 денари) за 20 %. Овој неприлагоден родов јаз во заработката се зголеми меѓу 2010 и 2015 година, бидејќи кај мажите имаше поголем раст на просечниот приход во

СТУДИЈАТА НА МОТ ЗА ТРАНЗИЦИЈАТА НА МЛАДИТЕ ОД УЧИЛИШТЕ, ДО РАБОТА ВО МАКЕДОНИЈА ПОКАЖА ДЕКА ДУРИ 31,9 % ОД МЛАДИТЕ НА ВОЗРАСТ ОД 15 ДО 29 ГОДИНИ СЕ НЕЕТ. МОЈСОСКА-BLAZEVSKI (2018) ОТКРИВА ДЕКА ПРИБЛИЖНО ДВЕ ТРЕТИНИ ОД НЕЕТ СЕ НЕВРАБОТЕНИ НЕ-СТУДЕНТИ И ЕДНА ТРЕТИНА СЕ НЕАКТИВНИ НЕ-СТУДЕНТИ И ПОТВРДУВА ДЕКА ИНЦИДЕНЦАТА НА НЕЕТ Е ПОГОЛЕМА КАЈ ЖЕНИТЕ ОТКОЛУКАЈ МАЖИТЕ, ИАКО БРОЖКИТЕ ВО ОВАА АНАЛИЗА СЕ МАЛУКО ПОГОЛЕМИ ОД ПОДАТОЦИТЕ ОД ЕВРОСТАТ И ЗА ДВАТА ПОЛА (34,4 % ЗА ЖЕНИ, 29,4 % ЗА МАЖИ). ПОВЕЌЕ ОД ПОЛОВИНА ОД ЖЕНИТЕ ВО НЕЕТ (54 %) СЕ НЕАКТИВНИ НЕ-СТУДЕНТИ, МНОГУ ПРОБЛЕМАТИЧНА БРОЈКА, ИМАЈЌИ ПРЕДВИД ДЕКА ОВИЕ МЛАДИ ЖЕНИ МНОГУ ВЕРОЈАТНО НЕМА ДА ВЛЕЗАТ НА ПАЗАРОТ НА ТРУДОТ

⁵ Анкета за приходи и услови на живеење

⁶ Неприлагодениот јаз во платите се пресметува како разлика во просечната заработка помеѓу мажите и жените како процент од просечна заработка на мажите

⁷ https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_05_20/default/table?lang=en

тој период (10,7 %) во однос на жените (8,3 %). Медијалната заработка на мажите беше поголема од онаа на жените за, речиси, секоја карактеристика на работниците, освен кај оние со високо образование и постарите работници.

Студиите откриваат дека, за разлика од западноевропските земји, прилагодениот јаз во платите во Македонија е поголем од неприлагодениот (Avlijaš et al., 2013; Petreski et al., 2014; Petreski and Mojsoska-Blazevski, 2015). Слично откритие важи и за целиот балкански регион, што наведува повеќе автори да се повикаат на, така-наречениот, „балкански феномен“.

Во наведените студии, „балканскиот феномен“ се објаснува, главно, со подобрите карактеристики на пазарот на трудот (на пример, образовната структура) на вработените жени во споредба со мажите во Западен Балкан, вклучително и Македонија. Графикон 7 го потврдува овој факт за Македонија.

Графикон 7: Структура на вработените според степенот на завршено образование, во % (2020)

Извор: Сопствени пресметки врз основа на податоци од Евростат.

Генерално, студиите откриваат дека родовиот јаз во платите во Македонија може да се припише на: I) самоселекција во неактивноста; II) дискриминација (различни приноси за истите карактеристики); III) ефектите од карактеристиките на мажите и жените што не се видливи и мерливи, а коишто ги наградуваат работодавачите⁸. Од друга страна, карактеристиките на работникот и работата не

⁸ На пример, мотивираност, способност за работа под притисок, итн.

играат важна улога во објаснувањето на родовиот јаз во платите. Во однос на дискриминацијата, Mojsoska-Blazevski (2018) наоѓа дека околу една третина од прилагодениот јаз може да се објасни со помалата плата за жените и покрај тоа што имаат исти карактеристики на пазарот на трудот како и мажите. Сепак, најголемиот фактор во прилагодениот јаз (69 %) се должи на, навидум, невидливи разлики меѓу мажите и жените.

Млади кои се неактивни на пазарот на трудот и не се вклучени во образованието

Во Графиконот 8 се прикажани податоци за младите луѓе кои не се дел од пазарот на трудот или не посетуваат некаква форма на образование и/или обука (NEET). Високиот удел на млади во Македонија кои се дел од оваа категорија, претставува голема општествена „загуба“, бидејќи овие млади ниту придонесуваат за економска активност, ниту инвестираат во сопствениот човечки капитал преку ангажирање во образованието или обука. Во 2016 година, стапката на NEET⁹ во Македонија (возрасна група од 15 до 24 години) беше 24,3 %, во споредба со просекот од 11,5 % во ЕУ-28 земји.¹⁰ Младите жени имаат поголема веројатност од младите мажи да влезат во оваа категорија (25 % во споредба со 23,6 %).

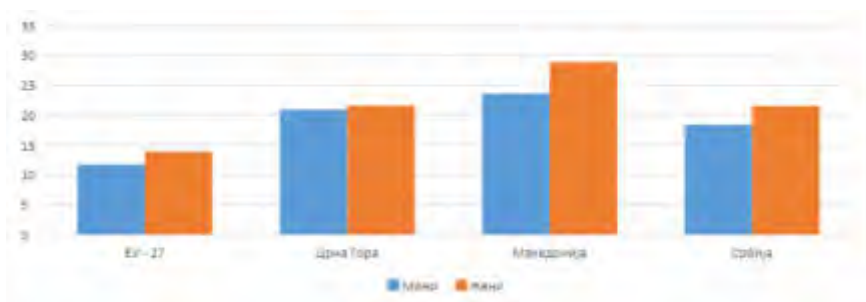
Студијата на MOT за транзицијата на младите од училиште до работа во Македонија покажа дека дури 31,9 % од младите на возраст од 15 до 29 години се NEET (Mojsoska-Blazevski, 2016). Mojsoska-Blazevski (2018) открива дека приближно две третини од NEET се невработени не-студенти и една третина се неактивни не-студенти и потврдува дека инциденцата на NEET е поголема кај жените, отколку кај мажите, иако бројките во оваа анализа се малку поголеми од податоците од Евростат и за двата пола (34,4 % за жени, 29,4 % за мажи). Повеќе од половина од жените во NEET (54 %) се неактивни не-студенти, многу проблематична бројка, имајќи предвид дека овие млади жени многу веројатно нема да влезат на пазарот на трудот во подоцнежните фази од нивниот живот.

⁹ NEET – Not in employment, education or training

¹⁰ Податоци од Евростат, достапни на:

http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsl_neet_a&lang=en

Графикон 8: Млади луѓе ниту во вработувањето, ниту во образованието и обуката, според пол и возраст, во % (2020)

Извор: Сопствени пресметки, податоци од Евростат

IV. Застапеноста во науката и истражувачките дејности

Графикон 9 ги покажува податоците за состојбите во научно-истражувачките дејности во Македонија и ЕУ-земјите. Позитивен показател во оваа област е тоа што поголем процент од женското вкупно население е вклучено во истражувањата, во споредба со мажите. Притоа, уделот на жените во научно-истражувачките дејности бележи благо зголемување во последните години, според податоците земени за анализа, иако состојбата во 2005 година била различна. Ваквата еднаквост се забележува и кога се разгледуваат податоците по сектори, т.е. не се забележуваат поголеми разлики во родовата застапеност во: истражувачките дејности во образованието, јавниот сектор и стопанството. Сепак, она што загрижува е тоа што низок процент од македонското население се занимава со истражувања (во споредба со ЕУ-земјите), а токму истражувањата се основа за иновации и брз економски развој.

Графикон 9: Удел на истражувачи, по пол

Извор: Сопствени пресметки, податоци од Евростат

V. Кратко резиме и препораки

Оваа анализа покажува дека во Македонија сè уште постојат релативно големи родови разлики во образованието и пазарот на трудот. Постојат и подлабински анализи коишто ги објаснуваат овие појави и даваат препораки за носителите на политиките. Она што е сигурно е дека е потребен вонреден општествен напор за намалување на родовите разлики, со што би се зајакнала економската улога на жените во општеството.

Подолу се дадени збир на мерки потребни за подобрување на позицијата на жените на пазарот на трудот, развиени, главно, врз основа на студијата на Mojsoska-Blazevski (2018).

- Поддршка на жените да стекнат повисоки нивоа на образование, што може директно да ја поттикне нивната активност при барање работа/вработување и, исто така, да влијае врз културата и традиционалните верувања;
- Воведување родови перспективи и еднаквост во колективните договори (освен формалните обврски врз основа на договорите за недискриминација) преку Економско-социјалниот совет. Советот е трипартитно тело основано од Владата и репрезентативните социјални партнери, како главна формална авенија за социјалниот дијалог во земјата;
- Натамошна поддршка на јавните интервенции преку активни политики на пазарот на трудот и системите за образование на

ЗБИР НА МЕРКИ ПОТРЕБНИ ЗА ПОДОБРУВАЊЕ НА ПОЗИЦИЈАТА НА ЖЕНИТЕ НА ПАЗАРОТ НА ТРУДОТ: ПОДДРШКА НА ЖЕНИТЕ ДА СТЕКНАТ ПОВИСОКИ НИВОА НА ОБРАЗОВАНИЕ, ШТО МОЖЕ ДИРЕКТНО ДА ЈА ПОТТИКНЕ НИВНАТА АКТИВНОСТ ПРИ БАРАЊЕ РАБОТА/ВРАБОТУВАЊЕ И, ИСТО ТАКА, ДА ВЛИЈАЕ ВРЗ КУЛТУРАТА И ТРАДИЦИОНАЛНИТЕ ВЕРУВАЊА; ВОВЕДУВАЊЕ РОДОВИ ПЕРСПЕКТИВИ И ЕДНАКВОСТ ВО КОЛЕКТИВНИТЕ ДОГОВОРИ ПРЕКУ ЕКОНОМСКО-СОЦИЈАЛНИОТ СОВЕТ; НАТАМОШНА ПОДДРШКА НА ЈАВНИТЕ ИНТЕРВЕНЦИИ ПРЕКУ АКТИВНИ ПОЛИТИКИ НА ПАЗАРОТ НА ТРУДОТ И СИСТЕМИТЕ ЗА ОБРАЗОВАНИЕ НА ВОЗРАСНИ ЗА ПОДОБРУВАЊЕ НА ВЕШТИНИТЕ И КВАЛИФИКАЦИИТЕ НА ЖЕНИТЕ; ПОДДРШКА НА ПОНУДАТА НА ФЛЕКСИБИЛНИ ФОРМИ НА ВРАБОТУВАЊЕ, ВКЛУЧИТЕЛНО И: РАБОТА СО СКРАТЕНО РАБОТНО ВРЕМЕ, РАБОТА ОД ДОМА, СПОДЕЛУВАЊЕ НА РАБОТА, И СЛИЧНО...

возрасни, за подобрување на вештините и квалификациите на жените;

- Поддршка на понудата на флексибилни форми на вработување, вклучително и: работа со скратено работно време, работа од дома, споделување на работа, и слично, што овозможува поголема рамнотежа меѓу работата и семејните обврски;
- Натамошно инвестирање и проширување на мрежата на достапно, квалитетно згрижување и рано детско образование, истовремено поттикнувајќи ја побарувачката за услуги за згрижување деца, особено во областите каде негувањето на децата дома сè уште се смета за најдобро решение за нивниот развој;
- Зголемување на инвестициите и надградба на услугите за грижа за стари лица;
- Зајакнување на политиките за активирање на сиромашните жени (жени кои живеат во сиромашни домаќинства) кои се приматели на некои програми за социјална помош, бидејќи студиите покажуваат дека овие жени ретко излегуваат од „маѓепсаниот круг“ на: ниско образование, неактивност, сиромаштија и зависност;
- Детално испитување и адресирање на било какви дестимулативни процеси во даночните системи и системите за бенефиции при прифаќањето на скратено работно време;
- Поддршка на семејната култура на работното место – и во јавниот и во приватниот сектор;
- Правилно и прецизно транспонирање во националното трудово законодавство на Конвенцијата на МОТ за еднакви награди, којашто поддржува: „еднаква плата за работа со иста вредност“;
- Зголемување на обемот на активни програми за стартапи специјално насочени кон жените;
- Воведување програма за менторство меѓу поискусни и помлади жени претприемачи;
- Организирање јавни кампањи и влијание врз младите индивидуи (од раното детство) против стереотипите за, наводни, машини и женски занимања;

- Подигнување на кариерните аспирации и очекувања на младите жени, главно, преку промоција на успешни жени;
- Поддршка за градење култура на родова еднаквост во сите сфери од општеството и животот.

(Никица Мојсоска Блажевски е извршен директор на Македонија2025. Нејзиното претходно искуство е во високото образование, како редовен професор и деканка на Факултетот за деловна економија, Универзитет Американ Колеџ-Скопје. Работела и во јавната администрација каде последните четири години била раководител на Сектор за макроекономска политика во Министерството за финансии. Има дваесетгодишно истражувачко искуство, во областа на пазарот на труд, образование, социјална политика, родови разлики, позицијата на младите и слично, во земји во транзиција и земји во развој, како и одлично портфолио на објавени меѓународни трудови со импакт фактор. Работела на повеќе национални и меѓународни проекти, како консултант за Светска банка, Меѓународната организација на трудот, УНДП, UN Women, RCC, ETF итн. Член е на одбори и совети на неколку домашни и меѓународни компании и професионални организации. Досега таа има добиено неколку меѓународни истражувачки награди и грантови. Била ангажирана како советник на министри за труд од неколку земји од Западен Балкан.

Петар Трендафилов е економски аналитичар/истражувач во „Македонија 2025“. Има завршено магистерски студии по финансии и банкарство на Универзитетот Американ Колеџ - Скопје. Добитник е на разни стипендии и го освои првото место на летната програма организирана од Варшавската школа за економија во 2011 година)

САЈБЕР-ФЕМИНИЗАМ VS САЈБЕР-НАСИЛСТВО

(БОРБА ПРОТИВ ФОРМИТЕ НА
НАСИЛСТВО ЗА КОИШТО НЕ ПОСТОИ
ОПШТЕСТВЕН КОНСЕНЗУС ДЕКА
ПРЕТСТАВУВААТ НАСИЛСТВО)

КАЛИА ДИМИТРОВА

КАКО ДЕВОЈКА КОЈА ПРИПАЌА НА ГЕНЕРАЦИЈАТА МИЛЕНИЈАЛС, СВЕСНА СУМ ДЕКА МОЕТО ПОСТОЕЊЕ Е ДЛАБОКО ИСПРЕПЛЕТЕНО СО КОДОВИ КОИ СЕ ДЕЛ ОД МОЕТО ЈАС, ИСТО КОЛКУ И БИЛО КОЕ ДРУГО ИСКУСТВО ВО ФИЗИЧКИОТ СВЕТ. ЖИВЕЕЈЌИ ВО ЗЕМЈА КОЈА МИ ПОНУДИЛА РЕЛАТИВНО НИСКО НИВО НА ОБРАЗОВАНИЕ И МОЖНОСТИ, ГОЛЕМ ДЕЛ ОД МОЈОТ ПРОФЕСИОНАЛЕН РАЗВОЈ ГО ДОЛЖАМ НА ИНФОРМАЦИИТЕ И КНИГИТЕ ШТО СУМ ГИ НАОЃАЛА ОНЛАЈН, ВКУСОТ ЗА МУЗИКА И ФИЛМ, ВЕРОЈАТНО, КОМПЛЕТНО ГО ДОЛЖАМ НА ПИРАТЕРИЈАТА, А СО ПОЧЕТОКОТ НА КОРИСТЕЊЕТО НА СОЦИЈАЛНИТЕ МРЕЖИ, ДО ДЕН ДЕНЕС, ИМАМ МОЖНОСТ ДА КОМУНИЦИРАМ, ДА СЕ ИЗРАЗУВАМ КАКО ШТО САКАМ И ДОЖИВУВАМ СЕБЕСИ, ПИШУВАМ, ОБЈАВУВАМ И ГРАДАМ ОДНОСИ СО ЛУЃЕ И ЗАЕДНИЦИ КОИ МИ СЕ БЕСЦЕНЕТИ

*Почнавме да го воочуваме
обликувачкиот однос меѓу родот
и технологијата – технологијата,
истовремено, е и извор, и последица на
родовите релации
(Technofeminism, Judy Wajman)*

Себеси се фаќам како, којзнае по кој пат, пишувам на оваа тема, но секогаш во различен моментум и во различна емотивна состојба. По сè што посведочивме изминативе две години, по толку: напишани текстови, дебати, дискусии и бесцелни објаснувања и караници, а поврзани со сексуалното вознемирување и насилството онлајн, не успеав да дојдам до некој објективен/неутрален глас со кој би зборувала на темата. Сепак, за најдобро да ги претставам различните аспекти на родово базираното сајбер-насилство, коешто како поим сè уште е во процес на конципирање, како задача си задавам да поставам

една лабава теоретска рамка за разгледување на сајбер-сферата низ призмата на родот, низ која може да ја разбереме и комплексноста на нашиот локален контекст, со надеж и намера за проширување на

процепот кој го направивме изминативе година – две на тоа поле и одржувањето на дискурсот во живот.

Накратко, не можеме да го игнорираме сајбер-просторот кога зборуваме за: односите на моќ, родовата еднаквост и/или родовите релации, било тие разговори да се на ниво на интимни размисли, пријателски дебати или, пак, при креирање политики: дебатата и работата е несомнено потребна и нужна на сите споменати нивоа, бидејќи оваа форма на родово базирано насилство е тука да остане и зазема нови и различни форми за кои никој не е подготвен. Не се подготвени: ниту институциите кои треба да нè заштитат, ниту девојките и жените кои се диспропорционално погодени. Практично, се бориме против форми на насилство кои сè уште ги немаме соодветно дефинирани. Се бориме против форми на насилство за кои не постои општествен консензус дека претставуваат насилство.

Меѓу утописките и дистописките теории за сајбер-сферата

За подобро да го разбереме сајбер-насилството, најпаметно е да започнеме разгледувајќи ја сферата во која се случува, односно просторот кој, на некој начин, му овозможува на родово базираното насилство да цвета во облици кои порано не сме ни можеле да ги замислиме. Сепак, аргументот дека сајбер-насилството е резултат на „корумптивната“ технологија и болест на новото време, е доста превалентен, па токму затоа мора да ја разгледаме самата сфера во релација на родовото прашање. Феминистичката теорија одамна е во конфликт за влијанието на технологијата врз жените, растргната меѓу утописката и дистописката визија за тоа што може да се очекува од иднината. Овие конфликти и дебати сè уште се релевантни и ни даваат потребни перспективи за подобро да ги разбереме влијанијата на технологијата врз нас како жени и феминистки, кон соодветни алатки за отпор против опасностите кои се јавуваат токму во оваа сфера, но се дел од пошироки општествени процеси.

Родена сум во 1991 година, па голем дел од мојот развој и личен идентитет се поврзани со растењето „на интернет“. Како девојка која припаѓа на генерацијата миленијалс, свесна сум дека моето постоење е длабоко испреплетено со кодови кои се дел од моето Јас, исто колку и било кое друго искуство во физичкиот свет. Живеејќи во земја која ми понудила релативно ниско ниво на образование и можности, голем дел од мојот професионален развој го должам на

информациите и книгите кои сум ги наоѓала онлајн, вкусот за музика и филм, веројатно, комплетно го должам на пиратерија, а од почетокот на користењето на социјалните мрежи, до ден денес, имам можност: да комуницирам, да се изразувам како што сакам и се доживувам себеси, пишувам, објавувам и градам односи со луѓе и заедници кои ми се бесценети.

Веројатно и нема потреба да нагласувам, како главна уредничка на интернет-платформата „Медуза“, колку бесценет ми е сајбер-просторот за пласирање на феминистички наративи и содржини до бројната публика, која единствено би можела да ја сонувам во некое друго сценарио. Ова што го кажувам воопшто не е уникатно за моето искуство, туку е универзална вредност која ја носи интернетот. Веќе десетици години наназад борбата за: човекови права, социјална и климатска правда, родови и работнички права, итн., се одвива онлајн, колку и офлајн, а приватните профили на социјалните мрежи најчесто се побрзи во циркулирањето на информациите во кризни периоди, за разлика од традиционалните медиуми, особено во борбата со цензурата. Дополнително, бројни феминистички движења пионираат во интернет-сферата, па денес можеме и да зборуваме за четврт феминистички бран којшто во голема мера е обележан од глобалното поврзување преку онлајн-активности и интеракција, кои служат за организирање, но и за наоѓање на заедништво, инспирација и ресурси.

„Славењето“ на сајбер-просторот како можност за лично и колективно ослободување има и традиција во феминистичката теорија, веројатно најдоминантно благодарейќи на Дона Харавеј и нејзиниот „Манифест за киборгот“, проглас објавен во 1984 кој ги проблематизирал тогашните концепти за универзална женственост и единствен глобален феминизам. Таа предлага постродова визија за иднината стимулирана од технолошкиот напредок. Нов бран активистки за правата на жените кои се нарекуваат сајбер-феминистки, биле директно инспирирани од мислата на Харавеј, поттикнувајќи ги можностите на интернетот во однос на еманципацијата, кон нарушување на нееднаквата распределба на моќта и новите можности за феминистичка мобилизација, водена доминантно во сајбер-сферата. Овој, за тоа време свеж феминистички поглед кон новите технологии, раскрстува со дотогашните гледишта (во најголема мера на радикалните и екофеминистките) на новите технологии како продолжена рака на

патријархалните стеги. Иако со различни гледишта, сите овие школи имаат придонесено кон можноста, денес, да имаме теоретска рамка за обмислување на проблемот.

Радикалниот, културолошкиот и екофеминизмот имаат направено важни исчекори во однос на дебатата за родот и технологијата, носејќи ја подалеку од моделот на користење/ злоупотреба и фокусирајќи се на политичката природа и доминантната култура на самата технологија, која не е родово неутрален празен простор, туку во која се веќе вградени постојните релации на моќ, меѓу кои и родовите. Најголем дел од технологиите коишто ги користиме, вклучувајќи ги апликациите и социјалните медиуми, но и покомплексните системи на инфраструктури, се креирани од, и според универзалниот модел на бел, стрејт, богат маж, што нè прави нас жените, и другите маргинализирани групи, поподложни на: злоупотреба, дискриминација и насилство – прилично слично како и во другите сфери на нашето постоење.

Од друга страна, пак, сајбер-феминизмот ја има лоцирано и користено субверзивната моќ на новите технологии кон креирањето на битна контрајавност, наспроти постојните релации во самиот сајбер-простор. Она што е еднакво важно од наследството на сајбер-феминизмот, е симбиозното гледање на човекот и технологијата, каде оваа врска се посматра како толку интимна што не може да се процени „каде завршува човекот, а каде почнува машината“¹. Третирањето на новите технологии, односно на нашите виртуелни идентитети, како продолженија на нашите „себства“ е особено важно кога зборуваме за можните злоупотреби кои ги доживуваме во сајбер-просторот денес кога овие граници стануваат сè поматни, а

ИАКО СЕКОЈ МОЖЕ ДА БИДЕ ЖРТВА НА САЈБЕР-НАСИЛСТВО, ТОА Е ДЛАБОКО ИСПРЕПЛЕТЕНО СО РОДОВО БАЗИРАНОТО НАСИЛСТВО, СО ОГЛЕД НА ТОА ШТО ДЕВОЈКИТЕ И ЖЕНИТЕ СЕ НАЈЧЕСТИ ЖРТВИ НА НАЈПОЗНАТИТЕ И ПОЕКСТРЕМНИТЕ ФОРМИ НА НАСИЛСТВО ПРЕКУ ИНТЕРНЕТ-КАНАЛИ, КАКО ШТО СЕ СЕКСУАЛНОТО ВОЗНЕМИРУВАЊЕ И, ТАКА НАРЕЧЕНАТА, ОДМАЗДНИЧКА ПОРНОГРАФИЈА. ЗАРАДИ ОВИЕ ПРИЧИНИ, ПРОБЛЕМАТИЧНО Е ДА СЕ КОНЦИПИРА САЈБЕР-НАСИЛСТВОТО КАКО РОДОВО НЕУТРАЛЕН ТЕРМИН. ДОПОЛНИТЕЛНО, НЕСООДВЕТНО Е РАЗГЛЕДУВАЊЕТО НА САЈБЕР-НАСИЛСТВОТО КАКО ЗАСЕБЕН ФЕНОМЕН, НАСПРОТИ НАСИЛСТВОТО ВО „РЕАЛНИОТ СВЕТ“, КОГА, ВСУШНОСТ, Е НЕГОВО ЛОГИЧНО ПРОДОЛЖЕНИЕ

¹ Technofeminism, Judy Wajman

институциите не се способни да држат чекор со таа реалност. Па така, најчесто легислативната рамка која се користи во борбата против сајбер-насилството ни одблизу не соодветствува на интимната врска која луѓето денес ја имаат со своите аватари.

Моето онлајн-пазарење е еднакво реално колку моето одење до продавница, моите групни чатови на месинџер исто толку ми се важни колку и седнувањето на кафе, а траумите предизвикани од сајбер-насилството се болни колку што се траумите од модрици. Со други зборови: *„Интернет-насилството врз жените е виртуелно само до таму што се одвива зад лаптопите и телефоните, но сè друго – сите фактори и процеси што го прават насилството врз жените комплексен и опасен историски феномен – е дел од истиот принцип на угнетување, лишување од достоинство и углед, заплашување и патријархално угнетување“*.²

Сајбер-просторот (о)станува небезбедно место за жените

Важно е да го имаме потребниот простор за размислување и соодветно конципирање на проблемите со кои се соочуваме, не само за да разбереме точно што ни се случува, и не само за соодветно да се екипираме кон потребниот отпор, туку и преку артикулацијата да го уважимо проблемот како постоен, да ги уважимо траумите како реални и да ги уважимо жртвите и нивната борба како значајни. Кога проблемот не постои на ниво на легислатива, ниту во популарниот дискурс, тогаш дали воопшто постои?

Сајбер-насилството, иако многу распространето, во повеќето земји не е регулирано. Грубо кажано, може да се дефинира како секој облик на: несакано однесување, комуникација и објавување на содржини (текст, слики, видеа), со цел, или последица – повреда на достоинството на едно лице, особено кога се создава: застрашувачка, непријателска, деградирачка, понижувачка или навредлива атмосфера преку употреба на компјутерските системи. Сајбер-насилството резултира, или веројатно ќе резултира, во: физичка, сексуална, психолошка или економска штета или страдање и може да вклучи експлоатација на: индивидуалните околности, карактеристики или ранливост. Овој тип на насилство се јавува во многу форми, меѓу кои и: демнење, неконсензуално прибирање, објавување

² Bojana Kostić, „Osvetnička pornografija: solidarnost i podrška, pa tek onda regulacija“, Share Fondacija, 3.5.2021

и/или препраќање на експлицитни содржини, сексуално вознемирување, сексторција, т.е. злоупотреба на моќ, уцени и закани, заплашување, булинг, говор на омраза... .

Иако секој може да биде жртва на сајбер-насилство, тоа е длабоко испреплетено со родово базираното насилство, со оглед на тоа што девојките и жените се најчести жртви на најпознатите и поекстремните форми на насилство преку интернет-каналите, како што се сексуалното вознемирување и, таканаречената, одмаздничка порнографија.³ Поради овие причини, проблематично е да се конципира сајбер-насилството како родово неутрален термин. Дополнително, несоодветно е разгледувањето на сајбер-насилството како засебен феномен, наспроти насилството во „реалниот свет“, кога, всушност, е негово логично продолжение.

Податоците за родово базирано сајбер-насилство се малку, дури и на ниво на ЕУ. Следствено, не знаеме кој е реалниот процент на жртви, како и распространетоста и долгорочните ефекти. Слично како кај нас, и во случаите на повеќето земји-членки на ЕУ, сајбер-насилството не е криминализирано, а информациите и податоците што би можеле да се собираат од системот на заштита, не се доволни. Во последните три години неколку земји-членки на ЕУ усвоија законодавство за криминализација на одмаздничкото порно (на што околу 90 % од жртвите се жени), односно: Велика Британија, Франција, Германија и Малта, а со тековните политики, во Ирска и Словенија.

Сепак, последниот извештај на Европскиот институт за родова еднаквост, говори: *„Сегашниот пристап, на ниво на легислатива и политика не успева соодветно да ги доловат социјалните и психолошките штети што произлегуваат од употребата на сексуална содржина за вознемирување, принуда или уцена на жени. Понатаму, истражувањата откриваат дека одговорот на секторите за кривична правда кон жените жртви на сајбер-насилство е несоодветен. На пример, од 1 160 инциденти со одмаздничко порно пријавено во текот на првите шест месеци по нејзината криминализација во Велика Британија, 61 % резултирале без натамошни дејствија против обвинетите“*.⁴ Дури и во земјите каде оваа форма на сајбер-насилство веќе е криминализирана, жените, генерално,

3 Cyber violence against women and girls, European Institute for Gender Equality, 2017

4 Ibid

се разочарани и исфрустрирани од третманот што го добиваат од институциите, коишто имаат тенденција секој случај да го третираат поединечно, наместо како дел од системски проблем.

Несоодветното третирање на проблемот од страна на институциите, недостатокот од истражувања и соодветна легислатива, обвинувањето на жртвите како доминантен наратив, и финално, реткото казнување на насилниците, доведува до една атмосфера – сајбер-просторот (о)станува небезбедно место за жените, глобално.

„Јавна соба“, одмаздничка порнографија, двојна виктимизација и непостапување

Родово базираното сајбер-насилство стигна до насловните страници на локален терен кога луѓето како одеднаш да се разбудуваат од некој сон и сфатија кои сè форми на злоупотреба може да ги смисли мажот кој поседува „смарт“ телефон. Тажно е што заради сензационалноста на, таканаречената, одмаздничка порнографија и на грбот на стотиците жртви коишто никогаш не добија правда, ниту, пак, иницијална јавна поддршка, оваа тема се избори за просторот што го заслужува. Освен тоа што сексуалното вознемирување преку интернет не беше на редарот како тема до пред две години, исто така и не постоеше во нашата легислатива. Слично како и во други земји од регионот, се утврди дека: слободата и можноста за изразување, безбедноста и добробитта на жената завршуваат таму каде што почнува машката забава, *„зезање и смеење“*, како што гласеше описот на, веќе добро познатата, Телеграм група, „Јавна соба“, која го покажа страшното лице на сајбер-насилството.

Се сеќавам дека, речиси, ми се слоши кога на својот фејсбук-профил на почетокот на 2020 година, професорка од „Орце Николов“ ја сподели информацијата дека постои затворена група на Телеграм, со наслов „Јавна соба“, каде мажи споделуваат и коментираат експлицитни и други фотографии и видеа од девојки и жени од земјата. Некои од сликите беа преземени од отворени профили, но многу од нив биле испратени приватно, веројатно на интимни партнери, а потоа се нашле споделени во предаторската група. Дел од тие фотографии беа и лажни, но се поврзуваа со конкретни имиња, така што жртвите немаа можност да докажат дека не се на фотографијата. Тоа што дополнително загрижуваше/а е што за многу од жртвите беа споделени и лични податоци (име, презиме и место на живеење),

НАСИЛСТВОТО СО КОЕШТО СЕ СООЧИЈА ДЕВОЈКИТЕ СПОДЕЛЕНИ ВО „ЈАВНИТЕ СОБИ“ НЕ МОЖЕ ДА ВЛЕЗЕ ВО ТЕСНАТА РАМКА НА „ОДМАЗДНИЧКА ПОРНОГРАФИЈА“, ЗАТОА ШТО НИТУ ПОВОДОТ БЕШЕ ОДМАЗДА (БАРЕМ НЕ ЗА СИТЕ), НИТУ СИТЕ СОДРЖИНИ БЕА ЕКСПЛИЦИТНИ, ОДНОСНО СО ПОРНОГРАФСКИ КАРАКТЕР (КОЛКУ И ДА Е И ОВОЈ ЕЛЕМЕНТ ОТВОРЕН ЗА ДЕБАТА). НАПРОТИВ, ВИРТУЕЛНИТЕ ИДЕНТИТЕТИ НА ДЕВОЈКИТЕ, НИВНИТЕ ПОДАТОЦИ И РАНДОМ-СОДРЖИНИ БЕА ПРЕЗЕМЕНИ И НЕКОНСЕНЗУАЛНО СТАВЕНИ ВО ПОРНОГРАФСКИ КОНТЕКСТ. И, ИАКО НАСИЛНИЧКИТЕ ГРУПИ БЕА ТИЕ КОИШТО ГИ СЕКСУАЛИЗИРАА И ЗЛОУПОТРЕБУВАА УКРАДЕНИТЕ СОДРЖИНИ, СЕПАК, ЖРТВИТЕ СЕ НАЈДОА ВИНОВНИ ВО „ЈАВНОТО ОКО“, ЗАРАДИ НАЧИНОТ НА КОЈ ДЕВОЈКИТЕ СЕ ОДНЕСУВАЛЕ И СЛИКАЛЕ

што дополнително ја загрозуваше и нивната физичка безбедност.

Насилството со коешто се соочија девојките споделени во „јавните соби“ не може да влезе во тесната рамка на „одмаздничка порнографија“, затоа што ниту поводот беше одмазда (барем не за сите), ниту сите содржини беа експлицитни, односно со порнографски карактер (колку и да е и овој елемент отворен за дебата). Напротив, виртуелните идентитети на девојките, нивните податоци и рандом-содржини беа преземени и неконсензуално ставени во порнографски контекст. И, иако насилничките групи беа тие коишто ги сексуализираа и злоупотребуваа украдените содржини, сепак, жртвите се најдоа виновни во „јавното око“, заради начинот на кој девојките се однесувале и сликале.

После една година, неколку ТВ-дебати, многу двојна виктимизација и еден марш за поддршка на жртвите,

оваа година ни стана јасно дека институциите навистина не разбираат дека родово базираното сајбер-насилство е насилство и имаат не само опција, туку и обврска како потписници на Истанбулската конвенција да го третираат како такво. Како добар reality check и грда реалност на женското искуство, се појави вториот случај „Јавна соба“ (2021), а и сознанијата за други вакви групи, кои повторно ја донесоа темата во фокусот, откако повеќе жртви (повеќето анонимно) истапија во јавноста со своите сведоштва.

Како што се случува со вакви прашања, кога снежната топка ќе почне да се врти – станува сè поголема и поголема. Одеднаш, термините, како: сексуално вознемирување, одмаздничка порнографија, родово базирано насилство, непостапување, двојна виктимизација, и слично, стануваа „жешки теми“. Сè повеќе девојки и жени

се охрабруваа да ги споделат своите трауми поврзани со сексуалното вознемирување и насилство со јавноста, како за онлајн, така и за офлајн-насилство и чекор, по чекор да го заземаат просторот во јавниот дискурс по ова прашање, кога многу од медиумите застапаа на страна на жртвите – нешто што не се случи пред една година. Во рок од неколку недели, на профилите на „Медуза“ добивме над 100 пораки со сведоштва за вознемирување и насилство, од секоја животна сфера, повторно фрлајќи светло на едноставниот факт: *родово базираното насилство е насекаде.*

Во тој период (мк) сајбер-сферата стана боречки ринг. Од една страна стоеја: жртвите на насилство, феминистки, поддржувачи, пријателски медиуми, експерти, психолози, бранители и бранителки на човековите права и родовата еднаквост, продуцирајќи содржина кон

ОВИЕ ЕЛЕМЕНТИ ИЛИ СНОПОВИ СВЕТИНА ВО ИНАКУ ТЕМНОТО СЦЕНАРИО, ГО НАПРАВИЛА ПРОЦЕПОТ КОЈ БЕШЕ ПОТРЕБЕН ЗА ДА СЕ ВРАМИ РОДОВО БАЗИРАНОТО САЈБЕР-НАСИЛСТВО ЗА ТОА ШТО Е – КРИВИЧНО ДЕЛО КОЕ МОЖЕ ДА СЕ ПРИЈАВУВА И МОРА ДА СЕ ГОНИ. ОВА Е ВАЖНО И ЗАТОА МОРА ДА СЕ НАГЛАСИ. МЕЃУТОА, ОТАДЕ НУЖНАТА ПОТРЕБА ОД НАВРЕМЕНО ПОСТАПУВАЊЕ И КАЗНОВОСТ, МОРА ДА ЗБОРУВАМЕ ЗА ПРЕВЕНЦИЈА НА СИТЕ ФОРМИ НА РОДОВО БАЗИРАНО НАСИЛСТВО, КОИ СЕ ПОВЕЌЕ ЌЕ СЕ ИСПРЕПЛЕТУВААТ МЕЃУ НАШЕТО ОФЛАЈН И ОНЛАЈН ПРИСУСТВО, НО ТОА ШТО ЌЕ ОСТАНЕ КАКО АМБЛЕМИЧНО Е НИВНИОТ ИЗВОР: НЕЕДНАКВАТА РАСПРЕДЕЛБА НА ОПШТЕСТВЕНА МОЌ, БИДЕЈЌИ ИНТЕРНЕТОТ НЕ ПОСТОИ ОДВОЕН ОД МАТЕРИЈАЛНИТЕ, ЕКОНОМСКИТЕ, ПОЛИТИЧКИТЕ ИЛИ ИДЕОЛОШКИТЕ УСЛОВИ НА НАШИТЕ ЖИВОТИ

едукација на овие теми и давање безусловна поддршка на девојките и жените. Од другата страна, се јави еден цел свет на: морализатори, релативизатори и сексиста кои заради природата на интернетот имаа исто толку простор за ширење на својата агенда. Ботовски профили почнаа да се закануваат на девојки и жени дека ќе ги објават во „Јавна соба“, а од „собата“, пак, излегоа слики од разговори како се водат хајки против девојките кои ги пријавуваат членовите во полиција. Една од тие жени беше моја пријателка.

Истовремено, мрежите беа преплавени со феминистичка содржина, ретки изблици на солидарност и поддршка, но станаа токсично и страшно место да се биде жена – особено жена со јавен став по овие прашања. Бидејќи „интернетот не е реален“, институционалната поддршка остана сведена, речиси, на нула, а непостапувањето испрати една силна порака на тривијализација на насилството за:

сите жртви кои пријавиле, оние кои не се осмелиле да пријават и за сите потенцијални жртви во иднината. Во јавноста излегоа бројни сведоштва на пријави коишто не беа процесуирани, што во превод значи: „заштитете се сами, бидејќи ние нема да ви помогнеме“.

Меѓутоа, идејата дека ако некако исчезнеме од „јавното око“ или прикажеме некоја општествено прифатлива слика од нас на социјалните медиуми, на некој начин ќе се заштитиме од насилство, освен што е крајно нефеминистичка, исто така е наивна и навредлива, бидејќи интернетот не е тој што нè злоупотребува, туку оние кои седат на другата страна на екранот и треба да одговараат за своите постапки според законите.

Наративите и советите за самозаштита, дали преку затворање на профили на социјалните мрежи и необјавување/испраќање на фотографии се непотребни, исто како и советите за избор на облека или избегнување на темни улици кога станува збор за силување, а се базираат на архаичната идеја дека добра девојка е скромна и внимателна девојка, која својата сексуалност ја чува за по дома, па и благодарение на таквото примерно однесување е заштитена. Иако гледаме како овие вредности се менуваат, наративот дека сама си ја барала бељата, таа која излегува од тесно зацртаните рамки на „послушната девојка“, секогаш се појавува како ехо кога зборуваме за родово базирано насилство, во било која форма. Јавноста секогаш има некаква идеја за тоа што девојката требала или можела да направи за да не стане жртва, а многу ретко има идеи што може или треба да се направи со оној кој ја вознемирил или повредил,

Дополнително погрешна, ограничувачка, и би додала, игнорантна, беше правната призма преку која институциите ги разгледуваа овие случаи, како злоупотреба на лични податоци доколку жртвите се полнолетни, за што е потребна приватна пријава од жртвата. Со оглед на тоа што групите таргетираа стотици девојки, а заканата за било која девојка да се најде таму со своја содржина беше реална и страшна, неодговорно беше од институциите да очекуваат жртвите да поднесуваат приватни пријави против злоупотребата на личните податоци, особено кога не е јасно дали фотографиите воопшто може да се сметаат како лични податоци. Од друга страна, за малолетните жртви постоеше можност, по службена должност да се користи кривичното дело детска порнографија. Со оваа постапка, на полнолетните не им се уважи статусот на жртва од страна на државата.

Важно е оваа перспектива да се потенцира, бидејќи инсистирањето случајот „Јавна соба“, и нему сличните, да се разгледуваат низ призмата на нарушување на приватноста нè враќа барем неколку децении наназад, кога постоењето на жената, практично, е редуцирано на приватниот простор и ја потврдува тезата дека само таму и припаѓа сексуалноста на жената и секое наше отстапување може да заврши со јавно понижување и/или сексуално вознемирување.

Наместо тоа, треба да инсистираме на правото на телесен интегритет којшто претпоставува дека имаме привилегиран однос кон нашите сопствени тела – право да утврдиме што ќе им се случи и, пред сè, како другите луѓе се однесуваат со нив. Кога зборуваме за начинот на којшто се користат групите како „Јавна соба“, вреди да се задржиме на опсесијата на одземање на сексуалниот идентитет, согласноста и, токму, телесниот интегритет од рацете на жените, кои како постапки се многу поопасни и поболни од простата злоупотреба на личните податоци. Кон оваа насока оди и изјавата: *„Се чувствував ужасно, како да ме силуваат“*, на една од девојките чии слики беа споделени во регионалната „Јавна соба“.

Токму во овој контекст, повторно можеме да се навратиме на идејата дека дигиталниот простор е реален аспект од нашето постоење, кој не смее да (о)стане поле на доминација и надмоќ, каде сексуалноста ќе биде користена како оружје за: контрола, заплашување и потчинетост на жените. Наместо: да ги затвораме нашите профили, да бришеме слики и стануваме сè помали, потивки и попослушни, мора да застанеме гордо во одбрана на нашиот телесен интегритет, којшто ни припаѓа само нам, како во физичкиот, така и во дигиталниот простор. Дополнително, игнорирањето на фактот дека овие случаи претставуваат едно од многуте лица на родово базираното насилство и културата на силување (rape culture) кои: се перпетуираат, преобразуваат и појавуваат секаде каде што „творат“ и луѓето, ги ограничува можностите за сеопфатно спротивставување.

Трансформирање, наместо повлекување

Актуализацијата на овој проблем кај нас доведе до неколку позитивни разврски, кои, секако, се далеку од доволни, но вреди да бидат споменати.

Од мај оваа година, на сила стапи нов Закон за спречување и заштита од насилство врз жените и семејното насилство, според стандардите на Инстанбулската конвенција и вклучува

терминологија којашто порано не постоеше, како: сексуално вознемирување (преку интернет), демнење, психолошко насилство, и други. Иако е одлично што овие форми на родово базирано насилство сега се и институционално „признаени“, сè додека не станат дел од Кривичниот законик, од нив нема корист во пракса. Тука би го издвоила и новиот Закон за спречување и заштита од дискриминација, во кој, конечно, се вклучени и родовиот идентитет и сексуалната ориентација како можни маркери за дискриминација.

И, иако легислативата во овој момент изгледа одлично на хартија, имплементацијата е под знак прашалник. Девојките и жените кои пријавуваат родово базирано насилство често се соочуваат со крајно несоодветен третман од другата страна, така што, потребна е целосна промена на моделот на постапување кога станува збор за жени жртви на насилство.

ОТАДЕ РОМАНТИЗИРАЊЕТО НА ИНТЕРНЕТОТ, ГОЛЕМ ФОКУС МОРА ДА БИДЕ СТАВЕН НА НАЧИНОТ НА КОЈ СЕ ОРГАНИЗИРАНИ ТЕХНОЛОШКИТЕ КОМПАНИИ, В ОЧИ РАСТЕЧКОТО РОДОВО БАЗИРАНО САЈБЕР-НАСИЛСТВО, ЧЕСТО ПРОСЛЕДЕНО СО ЦЕНЗУРА НА РАДИКАЛНИОТ ЖЕНСКИ ОТПОР. ТРГНУВАЈКИ ОТТАМУ, ПОТРЕБНО Е ИНСИСТИРАЊЕ ЗА ФЕМИНИСТИЧКИ НАЧЕЛА НА ИНТЕРНЕТОТ, ИСТО КАКО ШТО СЕ РАБОТИ НА ФЕМИНИСТИЧКА МОБИЛИЗАЦИЈА И ТРАНСФОРМАЦИЈА ВО ФИЗИЧКИОТ СВЕТ. УТОПИСКАТА ИДЕЈА ЗА ИНТЕРНЕТОТ КАКО ЦЕЛОСЕН ПОЛИТИЧКИ ПОТЕНЦИЈАЛ ЗА РАСКИНУВАЊЕ СО ТРАДИЦИОНАЛНИТЕ, ОПРЕСИВНИ РОДОВИ РЕЛАЦИИ, МОЖЕ И ТРЕБА ДА СЕ ОДРЖИ ВО ЖИВОТ, ИМАЈЌИ НА УМ ДЕКА МОЖНОСТА ЗА ЗЛОУПОТРЕБА Е ПРАКТИЧНО ВГРАДЕНА ВО СИСТЕМИТЕ КОИ ГИ КОРИСТИМЕ

Високото ниво на видливост на оваа тема, значеше и зголемување на говорот на омраза и двојната виктимизација на социјалните мрежи. Во секој случај, како никогаш дотогаш посведочивме: коректно известување на темата од страна на бројни медиуми, нудење на бесплатна правна и психолошка помош од бројни организации и колективи, објавување на различни ресурси коишто може да им бидат од помош на жртвите и, генерално, актуализација на феминистички дискурс, идеи и вредности, особено кај помладите генерации.

Овие елементи, или снопови светлина во, инаку, темното сценарио, го направија процепот кој беше потребен за да се вرامي родово базираното сајбер-насилство за тоа што

е – кривично дело коешто може да се пријавува и мора да се гони. Ова е важно и затоа мора да се нагласи. Меѓутоа, покрај за нужната потреба од навремено постапување и казнивост (кои во нашиот случај често се ненавремни и залудни) мора да зборуваме и за

превенција од сите форми на родово базирано насилство, кои сè повеќе ќе се испреплетуваат меѓу нашето офлајн и онлајн присуство, но тоа што ќе остане како амблемично е нивниот извор – нееднаквата распределба на општествена моќ, бидејќи интернетот не постои одвоен од: материјалните, економските, политичките или идеолошките услови на нашите животи.

Покрај романтизирањето на интернетот, голем фокус мора да биде ставен на начинот на којшто се организирани технолошките компании, наспроти растечкото родово базирано сајбер-насилство, често проследено со цензура на радикалниот женски отпор. Оттука, потребно е инсистирање за феминистички начела на интернетот, исто како што се работи на феминистичка мобилизација и трансформација во физичкиот свет. Утописката идеја за интернетот како целосен политички потенцијал за раскинување со традиционалните, опресивни родови релации, може, и треба, да се одржи во живот, имајќи на ум дека можноста за злоупотреба, практично, е вградена во системите коишто ги користиме.

Жените и другите маргинализирани и малцински групи мора да продолжат да постојат во тој простор и со своето постоење да ги рedefинираат условите и правилата на овој терен, којшто, во голем дел, претставува екстензија на постојните односи на моќ. Повлекувањето и замолкнувањето не се опција. Наспроти растот на сајбер-насилството, треба да продолжиме да ги градиме и системите на: заштита, поддршка и грижа, како афирмативни дигитални простори коишто ќе бидат место на: изразување, поврзување, одмор и отпор. Се надевам дека „Медуза“ е еден таков сноп светлина.

(Авторката работи во Хелсиншкиот комитет за човекови права - Скопје во областа на родовата еднаквост. Дипломира на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје во 2013 година, насока политички науки. Нејзината магистратура во областа на културолошки науки ја носи во Литванија, Холандија, Полска и САД каде студира и живее до 2016 година. Нејзината магистерска теза „Реапроприација на јавниот простор: Случајот на урбани социјални движења во градот Скопје“ се фокусира на уметничкиот активизам во градот Скопје, во време на политичка криза. Основачка е и главна уредничка на феминистичката платформа Медуз, а се појавува и како главна уредничка на двете публикации на Медуза: „Дијалози“ (2019) и „Отаде издржливоста“ (декември 2020)

„МАЛА“ КОРЕКЦИЈА

ДРАГАН ПОПОВСКИ

(Авторот е електроинженер, со карикатура се занимава педесет години. Покрај учества на изложби на карикатури во земјава и во странство, објавува во „Остен“, „Нова Македонија“, „Пулс“, „Утрински весник“, „Коза ностра“)

РОДОВАТА (НЕ)ЕДНАКВОСТ И ПРЕДИЗВИЦИТЕ НА ЖЕНИТЕ ВО ПОЛИТИКАТА

РИНА АЈДАРИ

РОДОВА ЕДНАКВОСТ Е – ДА СЕ БИДЕ ФЕР КОН МАЖИТЕ И ЖЕНИТЕ, МОМЧИЊАТА И ДЕВОЈЧИЊАТА ВО ОВОЗМОЖУВАЊЕ НА ЕДНАКОВ ПРИСТАП ДО МОЖНОСТИТЕ, КАКО И ЕДНАКОВ ТРЕТМАН ЗА ПОСТИГНАТИТЕ РЕЗУЛТАТИ, БЕЗ ОГЛЕД НА ПОЛОВИТЕ УЛОГИ И НОРМИ. ИНТЕНЗИВИРАЊЕТО НА РОДОВАТА РЕВОЛУЦИЈА, НА ГЛОБАЛНО НИВО, ВО ПОСЛЕДНИТЕ ГОДИНИ ВРОДИ СО ПЛОД. СЕГА ВЕЌЕ ВРАБОТУВАЊЕТО НА ЖЕНИТЕ Е ЗГОЛЕМЕНО И ПОЛЕКА СТАНУВА НОРМА, ДОДАДЕНА СОЦИЈАЛНА ВРЕДНОСТ (ПОКРАЈ ЕКОНОМСКАТА ПОТРЕБА) ДУРИ И ЗА МАЈКИТЕ КОИ ИМААТ МАЛИ ДЕЦА. ИМА ЗНАЧИТЕЛНО ЗГОЛЕМУВАЊЕ НА НИВОТО НА АКАДЕМСКА ПОДГОТОВЕНОСТ НА ДЕВОЈЧИЊАТА И ЖЕНИТЕ, НЕ ЗАБОРАВАЈКИ ТУКА ДА ГО СПОМЕНЕМЕ НИВНОТО ВКЛУЧУВАЊЕ ВО ПРОФЕСИОНАЛНИТЕ ОБЛАСТИ КОИ ПРЕТХОДНО ИМ „ПРИПАГАА“ САМО НА МОМЧИЊАТА/МАЖИТЕ

Да се успее да се разбере и да се третира родовата еднаквост на прво место како концепт, како политика и, пред сè, како културна практика и начин на живот што произлегува од: меѓучовечките односи, семејната комуникација и образовните институции, е исклучително важно. Родовата еднаквост, односно фер и еднаков третман на девојчињата и момчињата, на жените и мажите, на сите луѓе без разлика, можат, и треба да се учат, бидејќи тоа на крајот на краиштата е: норма, вредност, културен производ.

Според тоа, проблемот со родовата нееднаквост може да се решава однатре во институциите и државните политики во рамките на социјал-демократскиот развој, но решението мора да се бара и да се ориентира однапред кон семејството, начинот на комуницирање со врсниците, комуникацијата која се изучува во образовните институции, како и во моделите – примери на улогите коишто се пренесуваат преку средствата за

масовна комуникација. На овој начин, имајќи ја предвид клучната улога што ја игра јазикот и начинот на комуникација во обликувањето на социјалните и културните ставови, употребата на инклузивниот родов јазик претставува моќна алатка за промовирање на родовата еднаквост и елиминирање на предрасудите и стереотипите засновани врз родовата припадност. Од оваа перспектива, да се биде инклузивен значи да се зборува и да се пишува (формално и неформално) на начин што не го дискриминира родовиот идентитет и не ги одржува родовите стереотипи.

Родовата револуција, на глобално ниво, во последните години вроди со плод

Родовата еднаквост не значи дека жените и мажите треба да бидат/станат еднакви, туку дека нивните: права, одговорности и можности нема да зависат од тоа дали се родени како жени или мажи. Родова еднаквост е – да се биде фер кон мажите и жените, момчињата и девојчињата во овозможување еднаков пристап до можностите (ресурсите), како и еднаков третман за постигнатите резултати, без оглед на половите улоги и норми.

Интензивирањето на родовата револуција, на глобално ниво, во последните години вроди со плод. Сега веќе вработувањето на жените е зголемено и полека станува норма, додадена социјална вредност (покрај економската потреба) дури и за мајките кои имаат мали деца. Се чини дека има значително зголемување на нивото на академска подготвеност на девојчињата и жените, не заоравајќи тука да го споменеме нивното вклучување во професионалните области кои претходно им „припаѓаа“ само на момчињата/мажите.

И покрај тоа, она што и понатаму продолжува да нè загрижува е: разликата во платите, нееднаквостите и родовата дискриминација при вработувањето, пензиите, самовработувањето, работата со скратено работно време, претприемништвото и донесувањето одлуки, и затоа, токму поради ваквите предизвици во критичните области на битието и постоењето, жените се соочуваат со поголем ризик од сиромаштија во споредба со мажите. На ова треба да се додадат ефектите од пандемијата SARS COV-19 кои, се чини, дополнително ја влошија целокупната состојба.

Од друга страна, систематското насилство врз девојчињата и жените остава впечаток дека не престанало, додека родово

заснованите стереотипи никогаш не успеваат да се искоренат од начинот на меѓучовечка комуникација, од системот на вредности и од начинот на градење и функционирање на односите. Одложувањето и забавувањето на овие трендови нè предупредуваат и сугерираат дека за понатамошен напредок се потребни значителни: социјални, културни и, пред сè, институционални промени. За такво достигнување, овој процес може да бара зголемување на учеството и на мажите во семејните одговорности и грижи но, исто така, и во институционалната борба за целосна еднаквост.

Платформата за акција на Обединетите нации за родова еднаквост ги третира правата на жените како човекови права бидејќи, во суштина, навистина се такви – тие се универзални и мора да се применуваат еднакво за сите. На овој начин треба да се ориентираат и колективните напори за искоренување на родовата нееднаквост преку: обезбедување еднаков пристап до квалитетно образование, здравствена заштита, економски ресурси и учество во политичкиот живот на сите нивоа. За жал, имам впечаток дека ние како општество треба да поминеме долг пат со многу тешкотии за да постигнеме целосна еднаквост на правата и можностите меѓу двата пола.

Законската рамка која гарантира еднаквост меѓу жените и мажите е консолидирана

Законската рамка која гарантира еднаквост меѓу жените и мажите, како и учеството на жените во јавниот живот во Северна Македонија е доста консолидирана. Кога станува збор за политичкото општество и политичката определба, во Собранието на РСМ е важно да се работи за подготовка на стратегија којашто ќе даде приоритет на законодавството за родовите квоти, реформата на дискриминаторските закони и агендата за унапредување на родовата рамноправност не само во рамките на Собранието, туку и надвор од него, во сите други области.

Во Собранието на Република Северна Македонија постои Клуб на жените пратенички преку кој дејствуваме со заедничка и единствена цел да постигнеме: родова еднаквост и унапредување на правата на жените преку законски решенија, нивно активно вклучување во процесот на донесување на одлуки во земјата, како и зајакнување и ширење на демократијата на сите нивоа и институции без исклучок.

ВО НАШАТА ЗЕМЈА
РОДОВАТА ЕДНАКВОСТ
СÈ УШТЕ Е НЕОСТВАРЕН
СТАНДАРД ЗАТОА ШТО
НИЕ СМЕ ОПШТЕСТВО СО
ВИДЛИВИ ПАТРИЈАРХАЛНИ
ЕЛЕМЕНТИ, ДОДЕКА
ПРОБЛЕМАТИЗИРАЊЕТО
И ПОДИГНУВАЊЕТО ВО
ОТВОРЕНА ДЕБАТА ЗА
РОДОВО ЧУВСТВТЕЛНИ
ПРАШАЊА СÈ УШТЕ НЕ
Е НА ВИСТИНСКОТО
НИВО. ЖЕНИТЕ, БИДЕЈЌИ
ИМААТ ПОСЕБЕН НАЧИН
НА КОМУНИКАЦИЈА И
ПОКОНСТРУКТИВЕН
ПРИСТАП КОН УПРАВУВАЊЕ
И РАЗРЕШУВАЊЕ НА
КОНФЛИКТИТЕ, СМЕТАМ
ДЕКА СЕ ВАЖЕН ФАКТОР ЗА
СОЗДАВАЊЕ И РАЗВОЈ НА
ЕДНО ОПШТЕСТВО, СИСТЕМ
И ПОДОБРА ИДНИНА ЗА СИТЕ.
СПОРЕД МЕНЕ, СÈ ТРЕБА ДА
ПОЧНЕ ОД КВАЛИТЕТНОТО
ОБРАЗОВАНИЕ И
ШКОЛУВАЊЕ НА НОВИТЕ
ГЕНЕРАЦИИ ПРЕКУ КОЕ ЌЕ СЕ
ЗГОЛЕМАТ ВЕШТИНИТЕ ЗА ДА
СЕ ДАДЕ, ПРЕД СÈ, ДОСТОЕН
ПРИДОНЕС ВО СЕМЕЈСТВОТО,
А ПОТОА И ВО ОПШТЕСТВОТО

Мислам дека во нашата земја родовата еднаквост сè уште е неосвоен стандард затоа што ние сме општество со видливи патријархални елементи, додека проблематизирањето и подигнувањето во отворена дебата за родово чувствителни прашања сè уште не е на вистинското ниво. Жените, бидејќи имаат посебен начин на комуникација и поконструктивен пристап кон управување и разрешување на конфликтите, сметам дека се важен фактор за создавање и развој на едно општество, систем и подобра иднина за сите. Според мене, сè треба да почне од квалитетното образование и школување на новите генерации преку кое ќе се зголемат вештините за да се даде, пред сè, достоин придонес во семејството, а потоа и во општеството. Во суштина, жените и кај нас се покажаа како природни градители на заедницата: со внатрешно чувство на будност, интуиција и чувствителност што им овозможува најдобро да ги идентифику-

ваат проблемите на граѓаните, да обезбедат соодветна поддршка и да дејствуваат како лидери.

Верувам дека во контекст на социо-културната и економската организација на општеството и државата во која живееме, жените продолжуваат да се соочуваат со структурни и институционални бариери, додека нивното решавање бара труд од секој елемент на општеството, без разлика дали е тоа: Владата, граѓанското општество, медиумите, академската заедница, приватниот сектор, младите и самите мажи.

Имаме итна потреба: да ги едуцираме и да ја подигнеме свеста кај граѓаните во овој поглед; да се поддржат жените да бидат силни, пред сè, емоционално и физички; да создадеме механизми за

поддршка на семејното јадро за да биде тоа целосно, одржливо и функционално. Само со преземање на овие чекори ќе имаме перспектива која ветува. Неопходна е родовата интеграција во сите: развојни политики, стратегии и планови, а покрај тоа, јас гледам потреба да се отворат катедри за родови студии на сите наши јавни и приватни универзитети.

Предизвиците на учеството на жените во политиката

На политичко ниво, едно е сигурно: во моментот кога жените ги претставуваат другите жени, тие, всушност, претставуваат половина од општеството, а во овој случај самиот изборен процес, кој вклучува, речиси, половина од општеството, може, и треба да се нарече демократски процес. Не треба да нè теши фактот дека според статистичките податоци на Интерпарламентарната Унија, застапеноста на жените во државните парламенти (на глобално ниво) значително се зголемил во последните децении, бележејќи пораст од 13,8 % во 2000 година, на 24,3 % во 2019 година. Сепак, според експертските предвидувања, за да се зголеми оваа застапеност до 50 % на глобално ниво, треба да очекуваме да помине период од приближно 50 години.

Стратешка цел, но и приоритет на сите жени и мажи, без исклучок, за време на нивниот интелектуален развој и професионално патување секогаш треба да биде: квалитетното образование и едукација на девојчињата; зголемување на учеството и моќта на жените во политичките процеси и процесите на донесување одлуки; откривање и искоренување на родово базираната дискриминација и насилство; економско зајакнување на

СТРАТЕШКА ЦЕЛ, НО И ПРИОРИТЕТ НА СИТЕ ЖЕНИ И МАЖИ, БЕЗ ИСКЛУЧОК, ЗА ВРЕМЕ НА НИВНИОТ ИНТЕЛЕКТУАЛЕН РАЗВОЈ И ПРОФЕСИОНАЛНО ПАТУВАЊЕ СЕКОГАШ ТРЕБА ДА БИДЕ: КВАЛИТЕТНОТО ОБРАЗОВАНИЕ И ЕДУКАЦИЈА НА ДЕВОЈЧИЊАТА; ЗГОЛЕМУВАЊЕ НА УЧЕСТВОТО И МОЌТА НА ЖЕНИТЕ ВО ПОЛИТИЧКИТЕ ПРОЦЕСИ И ПРОЦЕСИТЕ НА ДОНЕСУВАЊЕ ОДЛУКИ; ОТКРИВАЊЕ И ИСКОРЕНУВАЊЕ НА РОДОВО БАЗИРАНАТА ДИСКРИМИНАЦИЈА И НАСИЛСТВО; ЕКОНОМСКО ЗАЈАКНУВАЊЕ НА ЖЕНИТЕ И ЗГОЛЕМЕНО УЧЕСТВО НА ПАЗАРОТ НА ТРУДОТ. ВО ИСТО ВРЕМЕ ДА ПРОДОЛЖИМЕ ДА РАБОТИМЕ И ДА СЕ ПОСВЕТИМЕ НА: ПОСТИГНУВАЊЕ РАМНОТЕЖА МЕЃУ ПРОФЕСИОНАЛНИОТ И ПРИФАТЛИВИОТ (ЛИЧЕН) ЖИВОТ НА ЖЕНИТЕ; ЗАЧУВУВАЊЕ НА НИВНОТО ЗДРАВЈЕ; ЕДНАКВИ МОЖНОСТИ ЗА ВРАБОТУВАЊЕ И ЛИДЕРСКИ ПОЗИЦИИ НА СИТЕ НИВОА

жените и зголемено учество на пазарот на трудот; Во исто време да продолжиме да работиме и да се посветиме на постигнување на рамнотежа меѓу професионалниот и прифатливиот (личен) живот на жените, зачувување на нивното здравје, еднакви можности за вработување и лидерски позиции на сите нивоа.

Сето ова од единствена причина и мотив: се соочуваме со истите тешкотии, со истите препреки. Нашата работа и посветеност варираат меѓу семејството и професијата, меѓу традиционалното и модерното, меѓу новото и старото на тешкиот пат за надминување на пречките за достигнување на највисокото ниво на човечкото и интелектуално совршенство. Предизвиците на учеството на жените во политиката ги гледам најнапред во:

1. Традиционалните родови улоги, родово засновани стереотипи и социјални ставови и норми;
2. Моделот на политика во која доминираат мажите;
3. Недостатокот на професионална политичка обука и ограничен пристап до информации;
4. Двојниот товар на работното место и во семејството;
5. Перцепцијата на политиката како „несоодветна“ или опасна сфера и како резултат на тоа – избегнувањето да се биде активен дел од неа.

Покрај овие предизвици, времето во кое јас и моите колешки сме биле вклучени во политиката донесе нови предизвици, бидејќи политичкото поле на битката веќе е трансформирано: на интернет, на платформите, на социјалните медиуми. Во овој контекст, задолжително за еден кандидат е да има дигитален акционен план за кој се потребни: време, стратегија, но и финансиски средства и мислам дека сето тоа е практично полесно да се постигне за машки кандидат/политичар.

Друг предизвик продолжува да биде војувањето во рамки на истите полови, и оваа „слабост/активност“ секогаш се користи за тесни политички интереси. Во случајот на жените, ова потоа може да се трансформира во отворен конфликт што доведува до недостаток на обострана поддршка, а мислам дека ова второто ни е повеќе од потребно. Убедена сум дека: комуникацијата, соработката и поддршката меѓу жените преку партиски линии во Собранието и другите државни институции, се јавува како потреба на нашето

РОДОВАТА ЕДНАКВОСТ
Е ЕДНА ОД ОСНОВНИТЕ
ВРЕДНОСТИ НА СЕКОЕ
ДЕМОКРАТСКО ОПШЕСТВО.
СОЦИЈАЛНИОТ СИСТЕМ
КОЈ ИНВЕСТИРА ВО
ПОСТИГНУВАЊЕ НА
РОДОВА ЕДНАКВОСТ НЕ
САМО ШТО ДОВЕДУВА ДО
ПОДОБРУВАЊЕ НА ЖИВОТОТ
НА ДЕВОЈЧИЊАТА И ЖЕНИТЕ,
ТУКУ И ДО ПОЗИТИВНА
ТРАНСФОРМАЦИЈА НА
НАЧИНОТ НА ЖИВОТ НА
МОМЧИЊАТА И МАЖИТЕ.
ЗАТОА, ПРЕДИЗВИКУВАЊЕТО
НА СТЕРЕОТИПИТЕ ЗА
РОДОВАТА УЛОГА И
СОЗДАВАЊЕТО НА ЕДНАКВИ
МОЖНОСТИ, ИСТО ТАКА, ЌЕ
ПОМОГНАТ ПОЛЕКА ДА СЕ
СМЕНИ ТРАДИЦИОНАЛНАТА
УЛОГА НА СОПРУГОТ КАКО
СТОЛБ НА СЕМЕЈСТВОТО,
СО ШТО ЌЕ СЕ ОЛЕСНАТ
ОДГОВОРНОСТИТЕ ПРИ
ДОНЕСУВАЊЕТО НА
ОДЛУКИТЕ. НА КРАЈ,
МЕНТАЛИТЕТОТ ЗАСНОВАН
ВРЗ РОДОВИ СТЕРЕОТИПИ
ГИ ПРЕТВОРА ВО РОБОВИ
И ЖЕНИТЕ И МАЖИТЕ
ВО РАМКИТЕ НА ИСТИОТ
МЕНТАЛИТЕТ

време кон севкупен успех, општа благосостојба и напредок.

Накратко ја споменувам важноста и ефектот на, таканаречената, „квота од 40 %“, што е содржана во Изборниот законик, според која во списоците со кандидати за општински советници и пратеници, најмалку 40 % треба да бидат кандидати кои се по пол помалку застапени, значи не е прецизирано дека нужно тие се жени. Ова значи дека законот не ги дискриминира жените. Можеби во блиска иднина помалку застапениот пол ќе биде машкиот пол, бидејќи во визијата и трендот на предвидување на социолошкиот развој на општествено-политичката организација ова, исто така, се смета за можна состојба. Морам да кажам дека овој закон значително го зголеми бројот на жени во Собранието и мислам дека во овој парламентарен состав жените се многу гласни и многу поактивни за сите прашања што влијаат на интересот на граѓаните, без исклучок.

Друго прашање за кое се дискутира од неодамна во Собранието е можната промена на Изборниот законик, во насока – избори со отворени листи или не, со три изборни единици или со шест. Сметам дека не станува збор за прашањето на полот, туку за начинот на распределба во регионите, првото е ниту едно населено место да не остане без пратеник и второто, секако, да не се дојде до концентрација на само еден пол на пратеници, без разлика дали се жени или мажи. Ветувањето, или со други зборови, потребата за родова еднаквост е вистинска обврска и неопходен услов кон кој вреди да продолжиме да се стремиме, и покрај реалноста и не многу поволните можности, токму за што повеќе жени во политиката, но, исто така, и во други области. Значи, поодговорни: социјални, културни и

здравствени политики. Оваа вистина со текот на времето се докажа низ целиот свет.

Предизвикувањето на стереотипите и создавањето на еднакви можности

Родовата еднаквост е една од основните вредности на секое демократското општество. Социјалниот систем кој инвестира во постигнување на родова еднаквост не само што доведува до подобрување на животот на девојчињата и жените, туку доведува и до позитивна трансформација на начинот на живот на момчињата и мажите. Затоа, предизвикувањето на стереотипите за родовата улога и создавањето на еднакви можности, исто така, ќе помогне полека да се смени традиционалната улога на сопругот како столб на семејството, со што ќе се олеснат одговорностите при донесувањето на одлуките.

На крај, менталитетот заснован врз родови стереотипи ги претвора во робови и жените и мажите во рамките на истиот менталитет. Создавањето еднакви можности за сите, позитивно влијае врз секоја пора во животот на поединците и колективот, бидејќи е невозможно да се постигне било каква значајна/радикална промена, во било која земја, доколку не ги искористи потенцијалите на мажите и жените/девојчињата и момчињата.

(Авторката е пратеничка на Собранието на Република Северна Македонија од редовите на Демократската унија за интеграции. Претходно работеше како асистент на Катедрата за медиуми и меѓукултурна комуникација на универзитетот „Мајка Тереза“ во Скопје и како асистент на Катедрата за новинарство и медиуми на Универзитетот во Тетово)

Превод од албански на македонски јазик: Дениз Сулејман

(PA)BARAZIA GJINORE DHE SFIDA E GRAVE NË POLITIKË

RINA AJDARI

E KJO ËSHTË EKUITET GJINOR-TË QENURIT I DREJTË NDAJ BURRAVE DHE GRAVE, DJEMVE DHE VAJZAVE, NË QASJEN E BARABARTË TEK MUNDËSITË (RESURSET) SI DHE TRAJTIM I BARABARTË PËR REZULTATET E ARRITURA, PAVARËSISHT ROLEVE E NORMAVE GJINORE. INTENSIFIKIMI I REVOLUCIONIT GJINOR, NË NIVEL GLOBAL, VITEVE TË FUNDIT KA DHËNË FRYTET E DUHURA. TANIMË PUNËSIMI I GRAVE ËSHTË RRRITUR DUKE U SHNDËRRUAR NË NJË NORMË, NË NJË VLERË TË SHTUAR SHOQËRORE (PËRVEÇ NEVOJËS EKONOMIKE) MADJE EDHE PËR NËNAT ME FËMIJË TË VEGJËL. NË MËNYRË TË KONSIDERUESHME DUKET SE KA RRRITJE NË NIVELIN E PËRGATITJES AKADEMIKE TË VAJZAVE DHE GRAVE, PA HARRUAR TË PËRMEND KËTU EDHE PËRFSHIRJEN APO KYÇJEN E TYRE NË SFERA PROFESIONALE TË CILAT MË PARË IU "PËRKISNIN" VETËM DJEMVE/BURRAVE

Të arrish të kuptosh dhe të trajtosh barazinë gjinore në radhë të parë si koncept, si politikë, e mbi të gjitha si praktikë kulturore e mënyrë jetese e cila buron nga marrëdhëniet ndërnjerëzore, nga komunikimi në familje dhe në institucionet edukativo-arsimore është tejet e rëndësishme. Barazia gjinore, pra trajtimi i drejtë dhe i barabartë i vajzave dhe i djemve; i femrave dhe meshkujve, i të gjithë njerëzve pa dallim, mund dhe duhet të mësohet sepse në fund të fundit është një normë, një vlerë, një produkt kulturor. Sipas kësaj, problemi me pabarazinë gjinore mund të zgjidhet edhe nga brenda institucioneve dhe politikave shtetërore në kornizë të zhvillimit social demokratik, por zgjidhja duhet të kërkohet dhe të orientohet paraprakisht tek familja, mënyra e komunikimit me moshatarët, komunikimi i cili mësohet në institucionet edukative-arsimore si dhe në shembujt-model të roleve të cilët përçohen përmes mje-

teve të komunikimit masiv. Në këtë mënyrë, duke pasur parasysh rolin kryesor që luan gjuha dhe mënyra e komunikimit në formësimin e qëndrimeve sociale dhe kulturore, përdorimi i gjuhës përfshirëse gjinore

është një mënyrë e fuqishme për të promovuar barazinë gjinore e për të zhdukur paragjykimet dhe stereotipat me bazë gjinore. Nga ky këndvështrim, të jemi gjithëpërfshirës do të thotë të flasim dhe të shkruajmë (zyrtarisht dhe jozyrtarisht) në një mënyrë që nuk diskriminon një identitet gjinor dhe nuk përjetëson stereotipat gjinore.

Revolucioni gjinor, në nivel global, viteve të fundit ka dhënë frytet e duhura

Barazia gjinore nuk nënkupton që gratë dhe burrat do të duhet të jenë/bëhen të njëjtë, por që të drejtat, përgjegjësitë dhe mundësitë e tyre nuk do të varen nga fakti nëse lindin femra apo meshkuj. E kjo është ekuitet gjinor-të qenurit i drejtë ndaj burrave dhe grave, djemve dhe vajzave, në qasjen e barabartë tek mundësitë (resurset) si dhe trajtim i barabartë për rezultatet e arritura, pavarësisht roleve e normave gjinore.

Intensifikimi i revolucionit gjinor, në nivel global, viteve të fundit ka dhënë frytet e duhura. Tanimë punësimi i grave është rritur duke u shndërruar në një normë, në një vlerë të shtuar shoqërore (përveç nevojës ekonomike) madje edhe për nënat me fëmijë të vegjël. Në mënyrë të konsiderueshme duket se ka rritje në nivelin e përgatitjes akademike të vajzave dhe grave, pa harruar të përmend këtu edhe përfshirjen apo kycjen e tyre në sfera profesionale të cilat më parë iu "përkisnin" vetëm djemve/burrave.

Me gjithë këtë, ajo e cila vazhdon të na shqetësojë është hende-ku gjinor në pagë, pabarazitë dhe diskriminimi gjinor në punësim, në pensione, vetëpunësim, punë me kohë të pjesshme, sipërmarrje dhe vendimmarrje, prandaj pikërisht për shkak të sfidave të tilla në fusha kritike të qenies dhe të ekzistencës, gratë përballen me një rrezik më të lartë të varfërisë krahasuar me burrat. Shto këtu edhe efektet e pandemisë SARS COV-19 të cilat duket se e rënduan edhe më tapër gjendjen e përgjithshme. Nga ana tjetër, dhuna sistematike ndaj vajzave dhe grave të lë përshtypjen se nuk ka të ndalur, e krahas këtyre edhe stereotipat me bazë gjinore assesi të arrijnë të çrrënjosen nga mënyra e komunikimit ndërpersonal, nga sistemi i vlerave dhe nga mënyra e ndërtimit dhe funksionimit të marrëdhënieve. Zvarritja dhe ngadalësimi i këtyre trendeve na paralajmëron e na sugjeron që përparimi i mëtejshëm kërkon ndryshim substancial social, kulturor e mbi të gjitha institucional. Për një arritje të tillë, ky proces mund të kërkojë rritjen e pjesëmarrjes edhe

të burrave në përgjegjësitë dhe kujdesin familjar por edhe në luftën institucionale për barazi të plotë.

Platforma për veprim e Kombeve të Bashkuara për barazi gjinore, i trajton të drejtat e grave si të drejta të njeriut sepse në thelb edhe janë të tilla, ato janë universale dhe duhet të zbatohen njësoj për të gjithë. Në këtë formë duhet edhe të orientohen përpjekjet kolektive për ç'rëndënjosjen e pabarazisë gjinore përmes sigurimit të qasjes së barabartë në arsim cilësor, përkujdesje shëndetësore, burime ekonomike si dhe pjesëmarrje në jetën politike në të gjitha nivelet. Për fat të keq, kam përshtypjen se ne si shoqëri, na duhet të kalojmë një rrugë të gjatë me shumë vështirësi për të arritur barazinë e plotë të të drejtave dhe mundësive në mes dy gjinive.

Korniza ligjore e cila garanton barazinë në mes grave dhe burrave është e konsoliduar

Korniza ligjore e cila garanton barazinë në mes grave dhe burrave si dhe pjesëmarrjen e grave në jetën publike në Maqedoninë e Veriut është mjaft e konsoliduar. Kur bëhet fjalë për shoqërinë politike dhe përkushtimin politik, në Kuvendin e RMV-së e rëndësishme është të punohet në drejtim të përpilimit të një strategjie e cila do të ketë prioritet legjislationin për kuotat gjinore, reformimin e ligjeve diskriminuese dhe një agjendë për promovimin e barazisë gjinore jo vetëm brenda Kuvendit por edhe jashtë tij, në të gjitha sferat tjera. Në Kuvendin e Republikës së Maqedonisë së Veriut funksionon Klubi I grave Deputete përmes të cilit ne veprojmë me një qëllim të përbashkët dhe unik që përmes zgjidhjeve ligjore të arrijmë barazinë gjinore dhe promovimin e të drejtave të grave, përfshirjen e tyre aktive në procesin e vendimmarrjes në vend si dhe forcimin dhe përhapjen e demokracisë në të gjitha nivelet dhe institucionet pa përjashtim.

Mendoj se në vendin tonë barazia gjinore është ende një standard I paarritur sepse jemi një shoqëri me elemente të dukshme patriarkale, ndërkohë që problematizimi dhe ngritja në debat të hapur i çështjeve të ndjeshme gjinore ende nuk është në nivelin e duhur. Gratë, duke qenë se kanë mënyrë të veçantë komunikimi dhe qasje më konstruktive ndaj menaxhimit e zgjidhjes së konflikteve, vlerësoj se janë faktorë të rëndësishëm për krijimin dhe zhvillimin e një shoqërie, një sistemi, dhe një të ardhme më të mire për të gjithë. Për mendimin tim, gjithçka duhet të fillojë nga edukimi dhe shkollimi cilësor i gjeneratave të reja përmes së

MENDOJ SE NË VENDIN TONË BARAZIA GJINORE ËSHTË ENDE NJË STANDARD I PAARRITUR SEPSE JEMI NJË SHOQËRI ME ELEMENTE TË DUKSHME PATRIARKALE, NDËRKOHË QË PROBLEMATIZIMI DHE NGRITJA NË DEBAT TË HAPUR I ÇËSHTJEVE TË NDJESHME GJINORE ENDE NUK ËSHTË NË NIVELIN E DUHUR. GRATË, DUKE QENË SE KANË MËNYRË TË VEÇANTË KOMUNIKIMI DHE QASJE MË KONSTRUKTIVE NDAJ MENAXHIMIT E ZGJIDHJES SË KONFLIKTEVE, VLERËSOJ SE JANË FAKTORË TË RËNDËSISHËM PËR KRIJIMIN DHE ZHVILLIMIN E NJË SHOQËRIE, NJË SISTEMI, DHE NJË TË ARDHME MË TË MIRE PËR TË GJITHË. PËR MENDIMIN TIM, GJITHÇKA DUHET TË FILLOJË NGA EDUKIMI DHE SHKOLLIMI CILËSOR I GJENERATAVE TË REJA PËRMES SË CILAVE DO TË RRITEN AFTËSITË PËR TË DHËNË KONTRIBUT TË DENJË PARAPRAKISHT NË FAMILJE E MË PAS EDHE NË SHOQËRI

cilave do të rriten aftësitë për të dhënë kontribut të denjë paraprakisht në familje e më pas edhe në shoqëri. Në të vërtetë, gratë edhe këtu tek ne e kanë treguar veten si ndërtuese natyrore të komunitetit, me një ndjenjë të brendshme të vigjilencës, intuitës e ndjeshmërisë që i lejon ato të identifikojnë më së miri problemet e njerëzve, të sigurojnë mbështetjen e duhur dhe të veprojnë si udhëheqëse.

Vlerësoj se në kontekstin e organizimit socio-kulturor dhe ekonomik të shoqërisë dhe shtetit në të cilin jetojmë, gratë vazhdojnë të përballen me pengesa strukturore dhe institucionale ndërsa trajtimi i tyre kërkon përpjekje nga secili element i shoqërisë qoftë qeveria, shoqëria civile, mediat, qarqet akademike, sektori privat, të rinjtë edhe vetë burrat. Kemi nevojë imediate për t'a edukuar dhe sensibilizuar opinionin në këtë drejtim; për të mbështetur gratë që të jenë të forta në radhë të parë

emocionalisht dhe fizikisht; të krijojmë mekanizma për mbështetjen e bërthamës familjare për të qenë e plotë, e qëndrueshme dhe funksionale dhe vetëm duke ndërmarrë këto hapa do të kemi një perspektivë premtuese. I domosdoshëm është integrimi gjinor në të gjitha politikat, strategjitë dhe planet e zhvillimit e përveç kësaj unë shoh nevojën e hapjes së katedrave për studime gjinore në të gjitha Universitetet tona publike dhe private.

Sfidat e pjesëmarrjes së grave në politikë

Në rrafshin politik, një gjë është e sigurtë: se në momentin kur gratë përfaqësojnë gratë e tjera, ato në fakt përfaqësojnë gjysmën e shoqërisë dhe në këtë rast vetë procesin e zgjedhjeve të cilat përfshijnë gati gjysmën e shoqërisë mund dhe duhet ta emërtojmë si proces demokratik. Nuk duhet të ngushëllohem as me faktin që sipas të dhënave

statistikore nga Unioni Ndërparlamentar, përfaqësimi i grave në parlamentet shtetërorë (në nivel global) është rritur ndjeshëm në dekadat e fundit, duke shkuar nga 13.8 për qind në vitin 2000 në 24.3 për qind në vitin 2019, por sipas parashikimeve të ekspertëve që përqindja të rritet deri në 50% në nivel global duhet të presim që të kalojë një periudhë afërsisht 50 vjeçare.

Qëllim strategjik por edhe prioritet i të gjitha grave dhe i burrave pa përjashtim, gjatë ngritjes së tyre intelektuale dhe rrugëtimit profesional duhet të jetë gjithnjë: shkollimi dhe edukimi cilësor i vajzave; rritja e pjesëmarrjes dhe fuqisë së grave në proceset politike dhe vendimmarrëse; detektimi dhe çrrënjësja e diskriminimit dhe dhunës me bazë gjinore; fuqizimi ekonomik i grave dhe rritja e pjesëmarrjes në tregun e punës; e në të njëjtën kohë të vazhdojmë të punojmë dhe të angazhohemi për arritjen e një ekuilibri midis jetës profesionale dhe asaj të pranueshme (personale) të grave, ruajtjen e shëndetit të tyre, mundësi të barabarta në punësim dhe në pozita udhëheqëse në të gjitha nivelet.

E gjithë kjo për të vetmen arsye dhe motiv: ne përballemi me të njëjtat vështirësi, me të njëjtat pengesa. Puna dhe angazhimi ynë varion në mes familjes dhe profesionit, në mes tradicionales dhe modernes, në mes të resë dhe të vjetrës, në rrugën e vështirë për t'i kapërcyer pengesat që të ngrihemi në nivelin më të lartë të përsosjes njerëzore dhe intelektuale. Sfidat e pjesëmarrjes së grave në politikë unë paraprakisht i shoh në:

1. Rolet tradicionale gjinore, stereotipat me bazë gjinore dhe qëndrimet dhe normat shoqërore;
2. Modelin e politikës së dominuar nga meshkujt;
3. Mungesën e përgatitjes profesionale politike dhe qasjen e kufizuar në informacione;
4. Barra e dyfishtë e punës dhe familjes;

QËLLIM STRATEGJIK POR EDHE PRIORITET I TË GJITHA GRAVE DHE I BURRAVE PA PËRJASHTIM, GJATË NGRITJES SË TYRE INTELEKTUALE DHE RRUGËTIMIT PROFESIONAL DUHET TË JETË GJITHNJË: SHKOLLIMI DHE EDUKIMI CILËSOR I VAJZAVE; RRITJA E PJESËMARRJES DHE FUQISË SË GRAVE NË PROCESET POLITIKE DHE VENDIMMARRËSE; DETEKTIMI DHE ÇRRËNJËSJA E DISKRIMINIMIT DHE DHUNËS ME BAZË GJINORE; FUQIZIMI EKONOMIK I GRAVE DHE RRITJA E PJESËMARRJES NË TREGUN E PUNËS; E NË TË NJËJTËN KOHË TË VAZHDOJMË TË PUNOJMË DHE TË ANGAZHOHEMI PËR ARRITJEN E NJË EKUILIBRI MIDIS JETËS PROFESIONALE DHE ASAJ TË PRANUESHME (PERSONALE) TË GRAVE, RUAJTJEN E SHËNDETIT TË TYRE, MUNDËSI TË BARABARTA NË PUNËSIM DHE NË POZITA UDHËHEQËSE NË TË GJITHA NIVELET

5. Perceptimin e politikës si sferë “jo e përshtatshme” apo e rrezikshme dhe si rezultat i kësaj - shmangia nga të qenurit pjesë aktive e saj.

Krahas këtyre sfidave, koha në të cilën unë bashkë me koleget e mia jemi përfshirë në politikë, ka sjellë edhe sfida të reja sepse fushë beteja politike tanimë është transformuar online në platformat e mediave sociale. Në këtë kontekst, një kandidat/e e ka të patjetërsueshme të ketë një plan veprim digjital i cili kërkon kohë, strategji por edhe mjete financiare, dhe mendoj se të gjitha këto praktikisht më lehtë i arrin një kandidat/politikan mashkull. Një tjetër sfidë vazhdon të jetë lufta brenda të njëjtës gjini dhe gjithmonë kjo “dobësi/veprimtari” përdoret për interesa të ngushta politike. Në rastin e grave, kjo mandej mund të transformohet në konflikt të hapur i cili çon në mungesën e mbështetjes nga njëra-tjetra dhe për njëra-tjetrën, ndërsa mendoj se për këtë të fundit kemi më shumë nevojë. Jam e bindur se komunikimi, bashkëpunimi dhe mbështetja midis grave përmes linjave partiake në Kuvend dhe në institucionet tjera shtetërore paraqitet si një nevojë e kohës sonë drejt një suksesi të përgjithshëm, mirëqenies së përgjithshme dhe progresit.

Në vijim, shkurtimisht po e përmend rëndësinë dhe efektin e të ashtuquajturës “kuotë e 40 përqindëshit” e cila qëndron në Ligjin për zgjedhje sipas të cilit kërkohet që në listat e kandidatëve për këshilltarë komunal dhe deputetë, më së paku 40% të jenë kandidatë të gjinisë më pak të përfaqësuar, pra nuk specifikohet që domosdoshmërisht të jenë gra. Kjo do të thotë që, ligji nuk i diskriminon gratë. Ndoshta në një të ardhme të afërt gjinia më pak e përfaqësuar do të jetë gjinia mashkullore sepse në vizionin dhe trendin e parashikimit të zhvillimit sociologjik të një organizimi socio-politik edhe kjo konsiderohet një gjë e mundshme. Ky ligj, më duhet të them që e ka rritur dukshëm numrin e grave në Kuvend dhe mendoj se në këtë përbërje parlamentare gratë janë shumë të zëshme dhe tejet aktive për të gjitha çështjet që prekin interesin e qytetarëve, pa dallim.

Një tjetër çështje e cila po diskutohet kohëve të fundit në Kuvend është ndryshimi i mundshëm i kodit zgjedhor. Në këtë drejtim, zgjedhjet me lista të hapura ose jo, me tri njësi apo me gjashtë, qëndroj në bindjen se nuk ka të bëjë me çështjen e gjinisë por me mënyrën e shpërndarjes në rajone, e para që mos të ngelet asnjë vendbanim pa deputet të zonës dhe e dyta sigurisht të mbahet llogari që të mos koncentrohet vetëm një gjini deputetësh, qoftë femra apo meshkuj. Premtimi ose thënë ndryshe nevojë për barazi gjinore është një zotim i realtë dhe kërkesë e domosdoshme

për të cilën ia vlen të vazhdojmë të përpiqemi përballë realitetit dhe mundësi-ve jo shumë të favorshme pikërisht për faktin se më shumë gra në politikë por edhe në sfera të tjera, do të thotë më shumë politika të përgjegjshme sociale, kulturore e shëndetësore. Dhe kjo e vërtetë sigurisht që me kohë është dëshmuar botërisht.

Sfidimi i stereotipave dhe krijimi i mundësive të barabarta

Barazia gjinore është një prej vlerave elementare të një shoqërie demokratike. Një sistem social i cili investon në arritjen e barazisë gjinore jo vetëm që çon në përmirësimin e jetës së vajzave dhe grave por edhe në transformimin pozitiv të mënyrës së jetuarit të djemve dhe burrave. Prandaj, të sfiduarit e stereotipave për rolet gjinore dhe krijimi i mundësive të barabarta, do të ndihmonte poashtu që ngadalë të bëhet zhvendosja e rolit tradicional të burrit si shtylla e familjes duke u lehtësuar kështu përgjegjësitë në vendimmarrje.

Përfundimisht, një mentalitet i bazuar në stereotipa gjinore i shndërron në skllav të tij si gratë ashtu edhe burrat brenda të njëjtit mentalitet. Krijimi i mundësive të barabarta për të gjithë, ndikon pozitivisht në çdo pore të jetës të individëve dhe kolektivit ngaqë është e pamundur të arrihet ndonjë ndryshim domethënës/rrënjësor për cilindo vend nëse nuk shfrytëzon një trajtësisht potencialin e burrave dhe grave/vajzave dhe djemve.

(Autorja është deputete në Parlamentin e Republikës së Maqedonisë së Veriut nga rradhët e Bashkimit Demokratik për Integrim. Më pare ka punuar si Asistente në degën e Mediave dhe komunikimit ndërkulturore në Universitetin "Nënë Tereza" në Shkup dhe si Asistente në degën Gazetari dhe media në Universitetin e Tetovës.)

BARAZIA GJINORE ËSHTË NJË PREJ VLERAVE ELEMENTARE TË NJË SHOQËRIE DEMOKRATIKE. NJË SISTEM SOCIAL I CILI INVESTON NË ARRITJEN E BARAZISË GJINORE JO VETËM QË ÇON NË PËRMIRËSIMIN E JETËS SË VAJZAVE DHE GRAVE POR EDHE NË TRANSFORMIMIN POZITIV TË MËNYRËS SË JETUARIT TË DJEMVE DHE BURRAVE. PRANDAJ, TË SFIDUARIT E STEREOTIPAVE PËR ROLET GJINORE DHE KRIJIMI I MUNDËSIVE TË BARABARTA, DO TË NDIHMONTE POASHTU QË NGADALË TË BËHET ZHVENDOSJA E ROLIT TRADICIONAL TË BURRIT SI SHTYLLA E FAMILJES DUKE U LEHTËSUAR KËSHTU PËRGJEGJËSITË NË VENDIMMARRJE. PËRFUNDIMISHT, NJË MENTALITET I BAZUAR NË STEREOTIPA GJINORE I SHNDËRRON NË SKLLAV TË TIJ SI GRATË ASHTU EDHE BURRAT BRENDË TË NJËJTIT MENTALITET

ЖЕНИТЕ ВО ПОЛИТИКАТА: ШТО ПО КВОТИТЕ?

ТАЊА МАЛЕСКА

КОГА СТАНУВА ЗБОР ЗА УСПЕШНОСТА НА КВОТИТЕ ВО СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА, ВАЖНО Е ДА СЕ СПОМЕНЕ ДЕКА ПОЛИТИЧКИОТ ПАРИТЕТ СФАТЕН КАКО ПРАВИЧНА РАСПРЕДЕЛБА НА МОЌТА Е ЦЕЛ САМА ЗА СЕБЕ. ИАКО МНОГУ ОД ПОСТОЈНАТА ЛИТЕРАТУРА НА ОВАА ТЕМА ВО ДРЖАВАТА СЕ ЗАНИМАВА СО ПРАШАЊЕТО ДАЛИ ПОВЕЌЕ ЖЕНИ ВО ПОЛИТИКА ЗНАЧИ И ПОДОБРИ ПОЛИТИКИ ЗА ЖЕНИТЕ, НЕ ТРЕБА ДА СЕ ЗАБОРАВИ ПОГОЛЕМАТА СЛИКА, А ТОА Е ДЕКА ЖЕНИТЕ НА ПОЗИЦИИ НА МОЌ ТРЕБА ДА ГИ ИМА ВО ЕДНАКВИ БРОЈКИ СО МАЖИТЕ САМО ЗАТОА ШТО ВО ЕДНАКВИ БРОЈКИ ГИ ИМА ВО НАСЕЛЕНИЕТО НА КОЕШТО ПОЛИТИЧАРИТЕ И ПОЛИТИЧАРКИТЕ ИМ СЛУЖАТ

Иако од денешна перспектива се чини незамисливо, пред само дваесет години во Собранието на тогашна Република Македонија имало само девет жени пратенички, или само 7 % од вкупно сто и дваесет пратенички места. Во напорите да се зголеми бројот на жени коишто учествуваат во процесите на донесување одлуки, коишто првенствено (и разбирливо) ги разгледуваат и се обидуваат да ги разберат: проблемите, недостатоците и пречките, се гледа, всушност, колкав огромен скок е постигнат во овие, речиси, дваесет години откако државата за првпат воведува квоти.

Краткиот преглед на родово-разделените податоци на сајтот „Родов Реактор“¹ покажува дека во ниту еден друг домен жените не постигнале толку голем процентуален напредок

каков што е постигнат во политичкото учество. Иако ова повеќе кажува за очајно ниските бројки пред воведувањето на квотите, сепак, не е за занемарување тоа што денес во Собранието има четирипати повеќе пратенички отколку што имало во 2001 година. За споредба,

1 „Родов Реактор“, достапен на: rodovreactor.mk

онаму каде што нема законска квота, како што е случајот со изборите за градоначалнички места, учеството на жените и денес, во 2021 година, е само 7 % (од вкупно осумдесет и едно градоначалничко место, само шест градоначалнички).

Кога станува збор за успешноста на квотите во Северна Македонија, важно е да се спомене дека политичкиот паритет сфатен како правична распределба на моќта е цел сама за себе. Иако многу од постојната литература на оваа тема во државата се занимава со прашањето дали повеќе жени во политика значи и подобри политики за жените, не треба да се заборава поголемата слика, а тоа е дека жените на позиции на моќ треба да ги има во еднакви бројки со мажите само затоа што во еднакви бројки ги има во населението на кое политичарите и политичарките им служат.

Иако од перспектива на градење аргументи за зголеменото учество на жените во политичките процеси секако е добредојдено тоа што има студии коишто утврдуваат позитивна корелација меѓу политичкото учество на жените и донесувањето политики коишто ги приоритизираат потребите на жените – сепак, политичкото учество на жените треба да се зголемува до целосен паритет дури и без овие придобивки. Со други зборови, успехот е во самиот паритет, а сè повеќе од тоа е само добредојден бонус.

Квотите како успешна приказна

Во 1998 година, Собранието усвои Декларација за промовирање на родова еднаквост во процесите на одлучување, со што конечно се препознава проблемот со ниската застапеност на жените во законодавниот дом, но и се создава можност за воведување посебни мерки за да се поправи нерамномерната распределба на моќта во државата. Иако во литературата за политички паритет, кога станува збор за воведување на обврзувачки квоти, често се користи зборот „контроверзни“, кога една држава ќе препознае дека директно и индиректно ги прескокнувала жените во распределбата на политичка моќ, нема ништо контроверзно во тоа да се воведат посебни мерки којашто ќе дадат брзи резултати.

Обврзувачките квоти особено се ефективна и неконтроверзна мерка кога појдовната состојба во државата е на многу незадоволително ниво (што е случај кога има само девет жени во Собранието), а истовремено, изборниот модел дозволува нивна едноставна примена

(што е случај со македонскиот модел и кандидатските листи). Во таа смисла, квотите во тоа време биле најсоодветно решение и е тешко да се замисли дека било која од поблагите или „неконтроверзни“ мерки за коишто се решаваат други држави ќе можеле да го постигнат истиот успех во наши услови. Поттикнувачки наспроти обврзувачки посебни мерки во нашиот контекст се особено незамисливи ако се земе предвид, речиси, комичната упорност на партиите да се опираат на суштинската имплементација на квотите уште од самиот почеток.

Отпорот на политичките партии кон квотите е евидентен во многуте измени на Изборниот законик коишто се изнудени секогаш кога партиите, буквално, го интерпретирале законот наместо да обрнат внимание на намерата на законодавецот. Така, кога во 2002 година за првпат се воведуваат квоти со коишто партиите се обврзуваат на кандидатските листи на парламентарните и на локалните избори да стават најмалку 30 % жени, на следните избори се избрани 18 % жени, заради тоа што партиите ги ставале кандидатките подолу на листите, т.е. во недобитните делови. За да се избегне полнење на недобитните долни делови од листите со жени, во 2006 година се прават нови измени во Изборниот законик и се воведува „сендвич системот“, кој предвидува на секои три места, едно да биде резервирано за жена.

Ниту ова не поминува без обид да се заобиколи обврската, па откако се утврдува дека некои партии ги принудуваат избраните пратенички или советнички да се повлечат од функцијата на сметка на мажите кои доаѓаат по нив на листата, во 2014 година Изборниот законик повторно претрпува измени за да се осигури дека ако една пратеничка или советничка си даде оставка, мора да биде заменета од следната жена на партиската листа.

По оваа измена, феноменот на пратенички и советнички коишто се повлекуваат од функција веднаш по изборите заминува во

АКО МОЖЕ ДА СЕ ВОДИМЕ ОД ПОСЛЕДНИТЕ ПАРЛАМЕНТАРНИ ИЗБОРИ, ПАРТИИТЕ ОД ВЛАДЕЈАЧКАТА КОАЛИЦИЈА НА СВОИТЕ КАНДИДАТСКИ ЛИСТИ ИМАЛЕ ПОВЕКЕ ОД ЗАКОНСКИ ПРОПИШАНИТЕ 40 %, ПА ТАКА ДУИ ИМАЛЕ 49 %, А КОАЛИЦИЈАТА „МОЖЕМЕ“ (СДСМ) 47 % ЖЕНИ НА ЛИСТИТЕ. ДОКОЛКУ ОВИЕ ДВЕ ПАРТИИ ИЗЛЕЗАТ СО СЛИЧНИ ЛИСТИ НА ЛОКАЛНИТЕ ИЗБОРИ, А И ВО СДСМ СЕ ДРЖАТ ДО СОПСТВЕНИТЕ ЗАЛОЖБИ ЗА ЦЕЛОСЕН ПАРИТЕТ НА ИЗБИРАЧКИТЕ ЛИСТИ, ВЕРОЈАТНО Е ДЕКА, ВО НАЈМАЛА РАКА, ЌЕ ИМАМЕ ЗНАЧИТЕЛЕН СКОК ВО ПРОЦЕНТОТ НА СОВЕТНИЧКИ ПО ИЗБОРИТЕ

историјата и, конечно, се постигнува суштината на квотите како посебна мерка – 30 % застапеност и по изборите. Последните измени на Законот кои, воедно, и за првпат не се одговор на креативно-то избегнување на партиите, се случуваат во 2015 година, кога со Изборниот законик се воведува повисока квота од 40 %, со формула: едно од секои три места и едно дополнително место на секои десет места е резервирано за жени.

Пречка не се кандидатките или гласачкото тело, туку политичките партии

Главната нишка што се провлекува низ кратката историја на квотите е дека главните стражари кои го попречуваат влегувањето на жените на позиции на моќ, всушност, се самите политички партии. Овој заклучок се потврдува и во истражувањето што „Реактор“ го спроведе во 2015 година со советничките и советниците од општинските совети, во кое утврдивме дека кај партиите постои одредено ниво на системска дискриминација со којашто се сочуваат жените кои членуваат во нив и дека ова е случај во секоја партија. Кога ги споредивме профилите на советничките и советниците, утврдивме дека за една жена да биде номинирана за политичка функција треба многу подолго да биде член на партијата и да има повисоко ниво на образование за партијата да застане зад неа на избори.

Со ова го докажавме она што жените во политичките партии, веројатно, интуитивно го препознаваат во личното искуство – дека мажите напредуваат во партиите врз основа на потенцијал, додека жените треба прво да ја докажат својата лојалност и квалификации. Освен што го разоткриваат „стражарењето“ на партиите, овие наоди исто така ја побиваат тезата дека квотите на некаков начин овозможуваат неквалификувани или незаслужни жени да им ги земаат местата на квалификувани и заслужни мажи.

Кога станува збор, пак, за односот на избирачкото тело кон жените, и тука истражувањата покажуваат дека за гласачите родот не е значаен фактор. Мнозинството избирачи сметаат дека за нив родот не прави разлика кога се решаваат за кого ќе гласаат, а меѓу оние кои изјавиле дека родот им прави разлика, мнозинството би претпочитале да гласаат за жени. Овој однос на електоратот го препознаваат и локалните советнички и советници, меѓу кои само 10 % сметаат дека на граѓаните им прави разлика родот на кандидат/ките.

Што можеме да очекуваме од претстојните локални избори, и по нив

Со оглед на тоа што ниту гласачите имаат проблем да гласаат за жени, ниту, пак, на жените им недостигаат квалификации за да бидат номинирани за политички функции, решението за избирање на поголем број жени на следните локални избори, а во отсуство на нови законски мерки, лежи кај политичките партии. На претстојните избори тие имаат шанса да покажат дека можат самите да отидат подалеку од квотите, со што не само што ќе се избегне потребата за донесување дополнителни посебни мерки, туку и ќе се покаже дека досегашните мерки, конечно, резултирале со зголемена политичка свест.

Изборниот законик и за локалните избори предвидува квота од 40 %, но оваа квота во 2017 не резултираше со значително зголемено учество на жените во општинските совети. Ако на ова додадеме дека во моментот имаме само шест градоначалнички, реални се очекувањата дека ќе имаме напредок на следните локални избори (иако и ова мора да се тврди со резерва, земајќи предвид дека на локалните избори во 2009 година не беше избрана ниту една жена што, всушност, е уназадување споредено со изборите во 2005 година кога се избрани три градоначалнички).

И покрај тоа што на изборите во 2017 година се избрани шест градоначалнички, што претставува рекорден број на градоначалнички во историјата на државата, она што треба да не загрижува е што бројот на кандидирани жени за овие позиции е значително помал во 2017 година споредено со изборите што им претходеа: во 2017 се номинирани двојно помалку жени споредено со 2013 година (29 во 2013, наспроти 15 во 2017 година). Иако по изборите, секако, поважна е бројката на избрани градоначалнички отколку бројот на кандидатки, овие осцилации и неконзистентност од страна на партиите не влеваат доверба дека секои последователни избори ќе резултираат со зголемено учество на жените.

Од друга страна, тоа што голем процент од кандидатките ги освоиле своите трки за градоначалничките места е индикативно за зголемена политичка свест кај партиите, со оглед на тоа очигледно кандидирале жени во општини во кои партиите очекуваат победа. Ова е конзистентно со нешто што го гледаме во последните неколку години, а особено откако на глобално ниво се зголемува

КОГА СТАНУВА ЗБОР ЗА
ОДНОСОТ НА ИЗБИРАЧКОТО
ТЕЛО КОН ЖЕНИТЕ, И
ТУКА ИСТРАЖУВАЊАТА
ПОКАЖУВААТ ДЕКА ЗА
ГЛАСАЧИТЕ РОДОТ НЕ
Е ЗНАЧАЕН ФАКТОР.
МНОЗИНСТВОТО ИЗБИРАЧИ
СМЕААТ ДЕКА ЗА НИВ
РОДОТ НЕ ПРАВИ РАЗЛИКА
КОГА СЕ РЕШАВААТ ЗА
КОГО ЌЕ ГЛАСААТ, А МЕЃУ
ОНИЕ КОИ ИЗЈАВИЛЕ
ДЕКА РОДОТ ИМ ПРАВИ
РАЗЛИКА, МНОЗИНСТВОТО
БИ ПРЕПОЧИТАЛЕ ДА
ГЛАСААТ ЗА ЖЕНИ. ОВОЈ
ОДНОС НА ЕЛЕКТОРАТОТ
ГО ПРЕПОЗНАВААТ И
ЛОКАЛНИТЕ СОВЕТНИЧКИ
И СОВЕТНИЦИ, МЕЃУ КОИ
САМО 10 % СМЕААТ
ДЕКА НА ГРАЃАНИТЕ ИМ
ПРАВИ РАЗЛИКА РОДОТ НА
КАНДИДАТ/К/ИТЕ

поддршката за политички паритет, а тоа е дека самите партии се подготвени да одат чекор понатаму од квотите.

Ако може да се водиме од последните парламентарни избори, партиите од владејачката коалиција на своите кандидатски листи имале повеќе од законски пропишаните 40 %, па така, ДУИ имале 49 %, а коалицијата „Можеме“ (СДСМ) 47 % жени на листите. Доколку овие две партии излезат со слични листи на локалните избори, а и во СДСМ се држат до сопствените заложби за целосен паритет на избирачките листи, веројатно е дека, во најмала рака, ќе имаме значителен скок во процентот на советнички по изборите.

Дека поддршката за политички паритет се зголемува надвор од законските квоти се гледа и во политичките програми на партиите. Во политичките програми за парламентарните избори во 2020 година има поконкретни заложби споредено со 2016 година, а за првпат и една од партиите се заложува за паритетни градоначалнички квоти (ДОМ). Иако ова е заложба од мала партија, со предлог-мерка којашто е потешка за спроведување во споредба со квотите за кандидатските листи, сепак, ваквите заложби и нивниот потенцијален ефект не се за потценување.

Покрај тоа, заложбите на СДСМ за целосен паритет на листите и препознавањето дека четири градоначалнички од 57 освоени не ги рефлектираат вредностите на партијата (иако значително ова препознавање не е поткрепено со конкретна заложба по ова прашање на последниот конгрес на партијата), можеме да очекуваме дека, сепак, ќе видиме напредок на следните избори и се отвора простор за надеж дека поголемите партии, во најмала рака, ќе бидат посвесни за родот на кандидат/к/ите за градоначалнички места во подготовките за изборите.

Време за повеќе од петнаесет кандидатки и многу повеќе од шест градоначалнички

Локалните избори во 2021 година се последна шанса за партиите да покажат дека ја разбрале и интегрирале во својата работа суштината на квотите за помалку застапениот род. Колку градоначалнички ќе добиеме по изборите ќе биде најголемиот индикатор за тоа, и врз основа на таа бројка понатаму ќе може да се процени дали ќе ни бидат потребни натамошни посебни мерки, или не. Доколку на изборите не видиме значителен отскок во бројот на избрани градоначалнички, а со оглед на тоа дека наметнувањето квоти на градоначалничките трки е многу покомплицирано од практичен аспект, посебните мерки коишто ќе следуваат можат да вклучат измени во Законот за финансирање на политичките партии наместо во Изборниот законик. За ова постојат многу модели од други држави, а особено држави коишто се воздржуваат од квоти или имаат изборни модели во коишто не е едноставно да се наметнуваат квоти.

Ваквите посебни мерки можат да бидат условено финансирање, при што како награда дополнителни средства ќе им се доделуваат на партиите доколку за градоначалничките избори кандидираат над одреден процент жени (на пример, 10 % поголема вредност за над 40 % кандидирани жени), или, пак, како казна, со тоа што дел од буџетските средства за партијата се скратуваат доколку не е постигнат минималниот праг утврден со законот (на пример, 10 % помалку буџетски средства ако се кандидираат помалку од 30 % жени). Освен тоа, може да се наметне и обврска дел од јавните средства коишто ги добиваат партиите да мора да се искористат за активности поврзани со регрутирање и обучување на жени во нивните

СО ВОВЕДУВАЊЕ НА УСПЕШНИ МЕРКИ ВО ФОРМА НА КВОТИ, СО КОНЕЧНО ЗГОЛЕМЕНАТА СВЕСНОСТ КАЈ ГОЛЕМ ДЕЛ ОД ПАРТИИТЕ КОЈАШТО ВЕЌЕ ПОЧНУВА ДА СЕ ПРЕСЛИКУВА ВО КОНКРЕТНИ ЗАЛОЖБИ И МЕРКИ ВО НИВНИТЕ ПОЛИТИЧКИ ПРОГРАМИ, НАВИСТИНА НЕ БИ ТРЕБАЛО ДА СЕ ДОВЕДУВАМЕ ВО СИТУАЦИЈА ДА ИЗМИСЛУВАМЕ НОВИ МЕРКИ ЗА ДА ГИ „ПОТКУПИМЕ“ ПАРТИИТЕ ДА ИМ ДАДАТ ШАНСА ЗА ИЗБОР НА ЖЕНИТЕ ОД НИВНИТЕ РЕДОВИ. ВРЕМЕ Е ПАРТИИТЕ САМИ ДА НИ ПОКАЖАТ ДЕКА МИНАТИТЕ ОБИДИ ДА ГИ ИЗБЕГНАТ И ИЗМАНИПУЛИРААТ КВОТИТЕ СЕ ЗАД НИВ И ДЕКА, КОНЕЧНО, И НАВИСТИНА, ЈА РАЗБРАЛЕ СУШТИНАТА НА ОВАА ЗАКОНСКА МЕРКА. ВО НАЈМАЛА РАКА, ВРЕМЕ Е ЗА ПОВЕЌЕ ОД ПЕТНАЕСЕТ КАНДИДАТКИ, И МНОГУ ПОВЕЌЕ ОД ШЕСТ ГРАДОНАЧАЛНИЧКИ

редови – но ваквата мерка, колку и да може да биде корисна за да ги мотивира оние партии коишто упорно не прават ништо повеќе од законскиот минимум, ќе треба да биде само споредна, како дел од пакет-мерките коишто, конечно, ќе нè однесат подалеку од квотите.

Сепак, тука вреди да се истакне дека секоја нова законска интервенција, колку и да е успешна, ќе биде своевиден пораз за политичките партии, а особено за државата. Државата уште од 1998 година се обврзала да поправи една историска неправда и да го зголеми учеството на жените во процесите на одлучување. Со воведување на успешни мерки во форма на квоти, со конечно зголемената свесност кај голем дел од партиите, којашто веќе почнува да се пресликува во конкретни заложби и мерки во нивните политички програми, навистина не би требало да се доведуваме во ситуација да измислуваме нови мерки за да ги „поткупиме“ партиите да им дадат шанса за избор на жените од нивните редови.

Време е партиите сами да ни покажат дека обидите да ги избегнат и изманипулираат квотите се зад нив, и дека конечно, и навистина, ја разбрале суштината на оваа законска мерка. Во најмала рака, време е за повеќе од петнаесет кандидатки, и многу повеќе од шест градоначалнички.

(Авторката е поранешна директорка за политики и стратегии во „Реактор – Истражување во акција“ и една од авторките на студијата: „Жените во политиката: Патот до политичките функции и влијанието на локално ниво во Македонија“ – „Реактор“, 2015)

ЗАКОНСКА И ИНСТИТУЦИОНАЛНА РАМКА ЗА СПРЕЧУВАЊЕ И ЗАШТИТА ОД ДИСКРИМИНАЦИЈА

ВЕСНА СТЕФАНОВСКА

РАНО Е ДА СЕ ЗБОРУВА ЗА РЕЗУЛТАТИТЕ ОД ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА НА НОВИОТ ЗАКОН ЗА СПРЕЧУВАЊЕ И ЗАШТИТА ОД ДИСКРИМИНАЦИЈА ИЛИ, ПАК, ЗА КОМИСИЈАТА ЗА СПРЕЧУВАЊЕ И ЗАШТИТА ОД ДИСКРИМИНАЦИЈА, КОЈА СЕ УШТЕ НЕ ПОЧНАЛА СО РАБОТА. СЕПАК, МОЖЕ ДА СЕ ЗБОРУВА ЗА ПРИДОБИВКИТЕ КОИШТО БИ ПОСТОЕЛЕ СО ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА НА ЗАКОНОТ, КАКО И ДА СЕ ИЗРАЗАТ ОЧЕКУВАЊАТА ОД НОВИОТ СОСТАВ НА КОМИСИЈАТА. НЕ Е ДОВОЛНО ДА ПОСТОИ ДОБРО НАПИШАНА И ПРЕДВИДЕНА ЗАКОНСКА И ИНСТИТУЦИОНАЛНА РАМКА ЗА СПРЕЧУВАЊЕ И ЗАШТИТА ОД ДИСКРИМИНАЦИЈА, ПОТРЕБНА Е УСПЕШНА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА ВО ПРАКСА КОЈА ЌЕ ПОКАЖЕ ПОЗИТИВНИ РЕЗУЛТАТИ

Воведни напомени

Унапредувањето на еднаквоста и спречувањето на дискриминацијата претставуваат битни фактори во системот на заштита на човековите права кон кои се стреми секоја демократска држава. Дискриминацијата претставува глобален феномен против кој борбата треба да биде насочена кон неколку сегменти, и тоа: а) обезбедување солидна законска рамка која ќе биде успешно имплементирана; б) постоење институционална позадина која ќе работи на детектирање и санкционирање на дискриминацијата и, секако; в) превентивниот момент изразен како превенирање и препознавање на дискриминацијата, за што ќе придонесат сите засегнати чинители.

Со цел ефективна борба против дискриминацијата треба да постои солидна законска и институционална поставеност. Ефективната имплементација на законската и институционалната рамка подразбира вклученост на сите засегнати страни – на државните институции, невладиниот сектор и, особено, граѓаните. Нивната вклученост означува, од една страна,

елиминирање на предрасудите и бариерите кон „различните“ и запознавање со механизмите на препознавање и спречување на дискриминацијата, од друга страна. Со цел да се препознае дискриминацијата, потребно е да постои перцепција кај луѓето за лицата кои се дискриминирани врз различни основи, градење на ставови коишто ќе придонесат за поголема инклузивност и спречување на дискриминаторски појави.

Новиот Закон за спречување и заштита од дискриминација (ЗСЗД, или Законот) Собранието на Република Северна Македонија го донесе на 28 октомври 2020 година, со неизменета содржина, откако Уставниот суд го укина Законот донесен во 2019 година заради процедурални недостатоци, односно бил усвоен со помал број на пратенички гласови од оние предвидените со Уставот. По својата содржина Законот е проевропски и повеќе става акцент на спречувањето на дискриминацијата, отколку на нејзиното санкционирање. Најзначајните придобивки од Законот се однесуваат на: проширување на основите на дискриминацијата, предвидување на специфични видови на дискриминација како сегрегација, дистинкција меѓу интерсексиска и повеќекратна дискриминација, професионализација на Комисијата преку проширување на нејзините надлежности, воведување на можноста за поднесување тужба од јавен интерес (*actio popularis*), како и други бенефиции коишто ќе бидат предмет на анализа во овој текст.

Рано е да се зборува за резултатите од имплементацијата на новиот Закон за спречување и заштита од дискриминација или, пак, за Комисијата за спречување и заштита од дискриминација (КСЗД, или Комисијата), којашто сè уште не почнала со работа. Сепак, може да се зборува за придобивките коишто би ги имало од имплементација на Законот, како и да се изразат очекувањата за новиот состав на Комисијата. Не е доволно да постои добро напишана и предвидена законска и институционална рамка за спречување и заштита од дискриминација, потребна е успешна имплементација во пракса која ќе покаже позитивни резултати.

Ретроспектива на законската уреденост на заштитата од дискриминација

Во отсуство на прецизно законско решение коешто требаше да ја уредува заштитата од дискриминација, единствено во Уставот и

во поединечни закони можеше да се детектираат одредби коишто се однесуваа на спречување и заштита од дискриминација. Уставот, како највисок правен акт, во член 9, став 1, прокламира дека граѓаните на Република Северна Македонија се еднакви во слободите и правата независно од: полот, расата, бојата на кожата, националното и социјалното потекло, политичкото и верското уверување, имотната и општествената положба. Понатаму, Уставот декларира дека секој граѓанин може да се повика на заштита на слободите и правата со поднесување барање за заштита на човековите права пред Уставниот суд и/или со поднесување претставка до Народниот правобранител кој е надлежен да ги штити уставните и законските права на граѓаните кога им се повредени од органите на државната управа и од други органи или организации коишто имаат јавни овластувања.

Членот 118 од Уставот предвидува дека меѓународните договори ратификувани во согласност со Уставот, се дел од внатрешниот правен поредок и не можат да се менуваат со закон. Оттука, може да се констатира директна апликабилност на Европската конвенција за човекови права (ЕКЧП, ЕТС 005), односно граѓаните, во рамките на сопствената држава, пред националните судови, можат да се повикаат на заштита на правата детерминирани со Конвенцијата независно од нормите предвидени во Уставот и законите во однос на заштитата од дискриминација. Овој факт е поткрепен и со Одлуката на Уставниот суд (У.бр.31/2006) во која Судот ја става Конвенцијата на уставно рамниште со прифаќање на ставот дека човековите права утврдени во Уставот треба да се интерпретираат со потпирање врз принципите на Европската конвенција за човекови права. Оваа можност за директна примена на Европската конвенција за човекови права отвора други дилеми од аспект на нејзината слаба примена на национално ниво, како од страна на потенцијалните тужители при иницирање на судски постапки, така и од страна на судовите при цитирање на судската пракса на Европскиот суд за човекови права или поединечно повикување на членовите од Конвенцијата. Во услови кога Законот за спречување и заштита од дискриминација беше укинат од страна на Уставниот суд, тоа се покажа како реална слабост, за што ќе стане збор подолу во овој текст.

Детерминацијата на дискриминацијата како уставна категорија не го заменува фактот дека е потребно законско решение во кое

подетално ќе бидат елаборирани: заштитата од дискриминација, постапката и институционалната заштита. Во 2010 година беше донесен првиот закон кој *lex specialis* експлицитно ја уредуваше дискриминацијата. Донесувањето на закон се јави како потреба од: зајакнување на заштитата од дискриминација, уредувањето на постапката за остварување на заштитата, како и дефинирање на институцијата која ќе биде надлежна за заштита од дискриминација.

Законот за спречување и заштита од дискриминација („Службен весник на РМ“, бр. 50/2010): обезбедува спречување и заштита од дискриминација, определува основи според кои се забранува дискриминацијата, ја дефинира директната и индиректната дискриминација и, за првпат, предвидува формирање посебна институција за зашти-

та од дискриминација. Врз основа на Законот, во јануари 2011 година е формирана Комисијата за заштита од дискриминација со мандат да ја промовира еднаквоста на сите граѓани и да штити од дискриминација.

Сепак, досегашното законско решение не одговори во целост на актуелните потреби за заштита од дискриминација. Во прв ред заради рестриктивните одредби што ги содржеше Законот, односно недостатокот од можност за поднесување заедничка тужба *actio popularis*, заради заштита од дискриминација во јавен интерес од страна на: здруженија, фондации и синдикати кои имаат оправдан интерес за заштита од дискриминација. Строго формалистичката поставеност на Законот се косеше со меѓународните стандарди воспоставени од страна на: Советот на Европа, Обединетите нации, како и други меѓународни организации. Неусогласеноста на законските одредби со ЕУ-законодавството беше уште еден показател во насока

ДОСЕГАШНОТО ЗАКОНСКО РЕШЕНИЕ НЕ ОДГОВОРИ НА АКТУЕЛНИТЕ ПОТРЕБИ ЗА ЗАШТИТА ОД ДИСКРИМИНАЦИЈА. ВО ПРВ РЕД ЗАРАДИ РЕСТРИКТИВНИТЕ ОДРЕДБИ КОИШТО ГИ СОДРЖЕШЕ ЗАКОНОТ, ОДНОСНО НЕДОСТАТОКОТ ОД МОЖНОСТ ЗА ПОДНЕСУВАЊЕ ЗАЕДНИЧКА ТУЖБА АСТИО POPULARIS ЗАРАДИ ЗАШТИТА ОД ДИСКРИМИНАЦИЈА ВО ЈАВЕН ИНТЕРЕС ОД СТРАНА НА: ЗДРУЖЕНИЈА, ФОНДАЦИИ И СИНДИКАТИ КОИ ИМААТ ИНТЕРЕС ЗА ЗАШТИТА ОД ДИСКРИМИНАЦИЈА. СТРОГО ФОРМАЛИСТИЧКАТА ПОСТАВЕНОСТ НА ЗАКОНОТ СЕ КОСЕШЕ СО МЕЃУНАРОДНИТЕ СТАНДАРДИ ВОСПОСТАВЕНИ ОД: СОВЕТОТ НА ЕВРОПА, ОН И ДРУГИ МЕЃУНАРОДНИ ОРГАНИЗАЦИИ. НЕУСОГЛАСЕНОСТА НА ЗАКОНСКИТЕ ОДРЕДБИ СО ЕУ-ЗАКОНОДАВСТВОТО БЕШЕ ПОКАЗАТЕЛ ВО НАСОКА НА ПОДГОТОВКА НА НОВ ТЕКСТ НА ЗАКОНОТ КОЈ ЌЕ БИДЕ ПРОЕВРОПСКИ

на подготовка на нов текст на Законот кој ќе биде: проевропски, насочен кон превенција и заштита од дискриминација и со професионализирана, стручна и независна Комисија која ќе постапува по поднесени претставки од граѓани кои сметаат дека биле дискриминирани.

Подобро нормативна конципираност на Законот за спречување и заштита од дискриминација

Со цел подобрување на законската регулатива и нејзино усогласување со правото на Европската Унија во однос на заштитата од дискриминација, во мај 2019 година беше донесен новиот Закон за спречување и заштита од дискриминација. Новото законско решение треба да придонесе за почитување на принципот на: еднаквост, превенција, спречување и заштита од дискриминација во остварување на човековите слободи и права. Првенствено, Законот нуди подобра нормативна уреденост, при што во конципирањето на новите законски одредби се водело сметка за слабостите детектирани во Законот од 2010 година, со цел нивно надминување и ефектуирање во пракса. Новиот Закон, кој го стави вон сила претходниот Закон од 2010 година, нуди поширока рамка на дискриминаторски основи, во која освен: раса, боја на кожа, потекло, национална или етничка припадност, пол, припадност на маргинализирана група, јазик, државјанство, социјално потекло, образование, религија или верско уверување, политичко уверување, друго уверување, попреченост, возраст, семејна или брачна состојба, имотен статус, здравствена состојба, лично својство и општествен статус, ги вклучува: родот, родовиот идентитет и сексуалната ориентација (член 5). Законот, воедно, предвидува дека покрај таксативно наведените основи, дискриминација се забранува и врз било која друга основа и на начин којшто остава простор за идентификување на други дискриминаторски основи. Во овој случај, законодавецот водел сметка за усогласеност со стандардите воспоставени од страна на Европскиот суд за човекови права и содржината на членот 14 од Европската конвенција за човекови права во кој, освен наведените дискриминаторски основи, се забранува дискриминација и врз основа на кој било друг статус.

Критичките размислувања дека постоењето на дефинирани дискриминаторски основи, всушност, ја ограничуваат дискриминацијата, во конкретниот случај се неосновани. Таксативното

набројување на дискриминаторските основи само го трасира правецот во спречувањето и/или санкционирањето на дискриминацијата, служејќи како показател врз кои основи таа може да се открие и санкционира. Секако, доколку се има предвид фактот дека оваа листа е отворена преку формулацијата „која било друга основа“, не остава сомнеж дека може да се направи превид или ограничување во дефинирањето на дискриминаторските основи.

Позитивен аспект на новиот Закон за спречување и заштита од дискриминација претставува проширувањето на опфатот на областите во кои се применува. Претходниот Закон од 2010 година се применуваше во точно определени области, како: работни односи, образование, социјална заштита, правосудство и управа, домување, итн. Новиот Закон се применува и во сите други области, со што добива на значење како *lex specialis* во однос на прашањата поврзани со дискриминацијата (член 3). Ова значи дека, на пример, доколку Законот за високото образование не предвидува заштита од дискриминација врз основа на родов идентитет, да може директно да се примени Законот за спречување и заштита од дискриминација, кој содржи широка листа на дискриминаторски основи и, притоа, повикувајќи се на забрана на дискриминација и врз било која друга основа.

Другите придобивки на Законот се лоцираат во: постоење на поимник на изрази, дефинирање на дискриминацијата, дистинкција меѓу интерсекција и повеќекратна дискриминација, класифицирање на повеќекратната, интерсекциската, повторената и продолжената дискриминација, како потешки облици на дискриминација, како и воведување специфични облици на дискриминација, како сегрегација и виктимизација.

Законот бележи значителен напредок во однос на можноста за поднесување тужба *actio popularis*. Со тоа: здруженија, фондации, синдикати или други организации од граѓанското општество, кои имаат оправдан интерес за заштита на интересите на одредена група, можат да поднесат тужба ако направат веројатност дека со постапувањето на тужениот се дискриминирани поголем број лица. На овој начин може да се измени перцепцијата којашто постои за стигматизација и дискриминација на одредени лица само заради некоја нивна заедничка карактеристика. Истовремено, лицата се заштитуваат и им се овозможува остварување и заштита на нивните

права во околности кога тие самоиницијативно не би биле во состојба да иницираат постапка. Во оваа контекстуација е битно да се спомене дека законодавецот прави исчекор во однос на користењето на други докази во судската постапка, како статистички и/или податоци добиени со тестирање ситуација и ослободување од трошоци за лицата кои ќе поведат судска постапка за заштита од дискриминација.

Товарот на докажување, согласно законските одредби, паѓа на тужениот кој во судска постапка треба да докаже дека не постои дискриминација доколку тужителот изнесе факти кои го прават веројатно неговото тврдење за дискриминација. На овој начин, всушност, се мотивираат лицата кои сметаат дека се дискриминирани да иницираат судска постапка. Доколку тие поседуваат факти за сторената дискриминација не мора дополнително да се обременуваат со докажување на дискриминацијата, а особено доколку станува збор за некои од посензитивните дискриминаторски основи кога постои можност за осуда од околината.

НОВИОТ ЗАКОН НУДИ ПОШИРОКА РАМКА НА ДИСКРИМИНАТОРСКИ ОСНОВИ, ВО КОЈА ОСВЕН: РАСА, БОЈА НА КОЖА, ПОТЕКЛО, НАЦИОНАЛНА ИЛИ ЕТНИЧКА ПРИПАДНОСТ, ПОЛ, ПРИПАДНОСТ НА МАРГИНАЛИЗИРАНА ГРУПА, ЈАЗИК, ДРЖАВЈАНСТВО, СОЦИЈАЛНО ПОТЕКЛО, ОБРАЗОВАНИЕ, РЕЛИГИЈА ИЛИ ВЕРСКО УВЕРУВАЊЕ, ПОЛИТИЧКО УВЕРУВАЊЕ, ДРУГО УВЕРУВАЊЕ, ПОПРЕЧЕНОСТ, ВОЗРАСТ, СЕМЕЈНА ИЛИ БРАЧНА СОСТОЈБА, ИМОТЕН СТАТУС, ЗДРАВСТВЕНА СОСТОЈБА, ЛИЧНО СВОЈСТВО И ОПШТЕСТВЕН СТАТУС, ГИ ВКЛУЧУВА: РОДОТ, РОДОВИОТ ИДЕНТИТЕТ И СЕКСУАЛНАТА ОРИЕНТАЦИЈА (ЧЛЕН 5). ВОЕДНО, ЗАКОНОТ ПРЕДВИДУВА ДЕКА, ПОКРАЈ ТАКСАТИВНО НАВЕДЕНИТЕ ОСНОВИ, ДИСКРИМИНАЦИЈА СЕ ЗАБРАНУВА И ВРЗ БИЛО КОЈА ДРУГА ОСНОВА И НА НАЧИН КОЈШТО ОСТАВА ПРОСТОР ЗА ИДЕНТИФИКУВАЊЕ НА ДРУГИ ДИСКРИМИНАТОРСКИ ОСНОВИ

Улогата на Комисијата во спречување и заштита од дискриминација. Каква Комисија ни е потребна?

Со Законот за спречување и заштита од дискриминација од 2010 година за првпат се предвиде формирање тело составено од седум члена, коешто ќе постапува по поднесени претставки од страна на граѓани кои сметаат дека се дискриминирани врз некоја од законски определените дискриминаторски основи. Законот ги детерминира надлежностите на Комисијата за заштита од дискриминација кои,

покрај поднесување претставки, вклучува: *ex officio* постапување пред надлежни органи заради сторени повреди на Законот, информирање на јавноста за случаи на дискриминација, спроведување на Законот, и слично. Заради несоодветните и рестриктивни законски решенија, Комисијата за заштита од дискриминација не беше во можност целосно да се позиционира како независно и ефикасно тело за спречување и заштита од дискриминација. Кон овој факт придонесе и недостигот на систем кој ќе ја следи: ефикасноста, транспарентноста и отчетноста на работата на Комисијата.

Согледувајќи ги слабостите на функционирањето на Комисијата, новиот Закон за спречување и заштита од дискриминација, кој беше донесен во 2019 година, најпрвин го измени називот на ова стручно тело во: Комисија за спречување и заштита од дискриминација. Притоа, може да се констатира дека акцентот првенствено е ставен на превентивната улога на Комисијата, а потоа на санкционирањето.

Новиот Закон ги проширува надлежностите на Комисијата во насока на: промоција на еднаквоста, издигнување на свеста, едукација на јавноста, вршење советодавна улога за унапредување на законодавството кое ја тангира антидискриминацијата, но и поголема транспарентност, отчетност, професионализација и департизација на новата Комисија. Посебен акцент е ставен на професионализацијата на Комисијата од причина што нејзините членови имаат статус на именувани лица, со целосно работно време. Законодавецот предвидел и одредби во однос на неспојливоста со извршување на друга: јавна функција, професија или функција во политичка партија, што упатува на повисок степен на професионалност и департизираност на членовите при извршување на нивните обврски.

Законот го дефинира правниот субјективитет на Комисијата наведувајќи дека таа ќе биде составена од седум члена, кои ќе бидат избрани од страна на Собранието на Република Северна Македонија, притоа почитувајќи ги: принципите за соодветна правична застапеност на сите општествени групи, начелото на соодветна и правична застапеност на припадниците на заедниците и, особено, родово балансираното учество.

Зајакнатиот субјективитет на Комисијата се забележува и преку проширувањето на надлежностите коишто се однесуваат на нејзината: промотивна, превентивна, заштитна, советодавна и експертска улога. Ова значи дека улогата на Комисијата нема да биде

насочена само кон постапување по поднесени претставки со цел утврдување на дискриминација, туку кон: нејзина изразена едукација на јавноста за последиците од дејствија кои предизвикуваат дискриминација; иницирање на законски измени од аспект на заштита од дискриминација; подготовка на извештаи за прашања од областа на еднаквоста и недискриминацијата, сè со цел да дојде до израз нејзината: превентивна, заштитна и советодавна улога, во однос на санкционирачката.

Исполнети се сите прерогативи за поголема независност и функционалност на Комисијата

Анализирајќи ја новата законска рамка во однос на институционалната поставеност на Комисијата, може да се констатира дека се исполнети сите прерогативи за нејзина поголема независност и функционалност. Новиот ЗСЗД од 2019 година предвиде дека со денот на влегување во сила на Законот престанува мандатот на членовите на Комисијата за заштита од дискриминација, а продолжува со работа до изборот на нови членови, но не подолго од три месеци. Консеквентно, постапката за конституирање на новата Комисија за спречување и заштита од дискриминација започна на 11 јуни 2016 година, со објавување оглас од страна на Собранието на РСМ за избор на нови членови. Рокот за конституирање на Комисијата беше до крајот на август 2019 година. Но, таа не беше формирана од причина што поранешните членови на Комисијата поднесоа иницијатива до Уставниот суд оспорувајќи го начинот на кој ЗСЗД беше донесен, односно, според подносителите, со помал број гласови од пратениците од она мнозинство што е предвидено за донесување на закони кои се усвојуваат без 2/3 мнозинство.

Доколку се има предвид споменатата одредба од член 45 од ЗСЗД, со која престанува мандатот на досегашната Комисија, се поставува прашањето дали е исполнета процесната претпоставка за постоење правен субјективитет на членовите на Комисијата да се јават како подносител на иницијатива пред Уставниот суд. Последователно, се јавуваат и други дилеми. Ако Комисијата во период од неколку месеци постоела *de jure*, но не и *de facto*, бидејќи не постапуваше по поднесени претставки, дали членовите на Комисијата примале редовни надоместоци и доколку одговорот е позитивен, дали тоа е неспојливо со владеење на правото и зошто

ниту една институција официјално не го покрена ова прашање?

Имајќи го предвид горенаведеното, Уставниот суд, на 14 мај 2020 година, донесе Одлука (У.бр.155/2019) со која го укина Законот за спречување и заштита од дискриминација, оценувајќи дека во услови кога Законот бил еднаш вратен од страна на тогашниот Претседател на Републиката, по повторното разгледување во законодавниот дом Законот требало да биде изгласан со апсолутно мнозинство, согласно член 75, став 3, од Уставот. Во однос на толкувањето на потребниот кворум за изгласување на Законот, експертската јавност беше поделена, при што многумина сметаа дека членот 75, став 3 не пропишува дека некој закон што се донесува со просто мнозинство мора да се усвои со апсолутно мнозинство кога се усвојува по вторпат откако Претседателот на Републиката одбил да го потпише указот за прогласување на законот.

По повтореното гласање важна е волјата на Претседателот да го потпише законот, бидејќи се работи за пропис кој се донесува со обично мнозинство. Апсолутното мнозинство во овој член е предвидено исклучително во насока на должност на Претседателот и како механизам за обврзување за потпишување на указ на определен закон кој бил донесен со пропишаното мнозинство, а кој Претседателот не сакал да го потпише. Во неколкумесечниот вакуум кога одлуката на Уставниот суд имаше дејство *ex nunc*, односно кога со денот на донесување на одлуката ЗСЗД беше укинат, а Собранието, во меѓувреме, не го врати во сила претходниот Закон за заштита од дискриминација од 2010 година, граѓаните, а особено лицата кои биле подложни на дискриминација, беа оставени без заштита со законско решение и без Комисија

**ПРАШАЊАТА ПОВРЗАНИ
СО ДИСКРИМИНАЦИЈАТА
ВО РЕПУБЛИКА
СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА
ОТСЕКОГАШ ОТВОРАЛЕ
КОМПЛЕКСНИ ТЕМИ,
ОСОБЕНО КОГА СТАНУВА
ЗБОР ЗА СЕНЗИТИВНИТЕ
ДИСКРИМИНАТОРСКИ
ОСНОВИ, КАКО СЕКСУАЛНАТА
ОРИЕНТАЦИЈА И
РОДОВИОТ ИДЕНТИТЕТ.
РЕЛАТИВНО МАЛИОТ БРОЈ
ПРЕТСТАВКИ ПОДНЕСЕНИ ДО
КОМИСИЈАТА ЗА ЗАШТИТА
ОД ДИСКРИМИНАЦИЈА
ВО ИЗМИНАТИВЕ ГОДИНИ
ПОСОЧУВА НА ДВА
МОМЕНТА: НЕПОЗНАВАЊЕТО
НА ЗАКОНСКАТА
МОЖНОСТ ЗА ЗАШТИТА
ОД ДИСКРИМИНАЦИЈА
ПРЕКУ ПОДНЕСУВАЊЕ
НА ПРЕТСТАВКА ДО
КОМИСИЈАТА, КОЈА Е
НАДЛЕЖНО ТЕЛО ДА
ПОСТАПУВА, И ПОСТОЕЊЕТО
НА НЕДОВЕРБА ВО
ИНСТИТУЦИЈЕ КОИШТО СЕ
ДОЛЖНИ ДА ГИ ЗАШТИТАТ
ГРАЃАНИТЕ И ДА УТВРДАТ
ДИСКРИМИНАЦИЈА,
ДОКОЛКУ ТАА Е ДОКАЖАНА И
ПОТКРЕПЕНА СО ФАКТИ**

која ќе постапува по поднесените претставки. Во октомври 2020 година, Собранието повторно го донесе Законот за спречување и заштита од дискриминација во неговата неизменета содржина од 2019 година.

Последователно, беше започната постапка за избор на нови членови на Комисијата за спречување и заштита од дискриминација. Комисијата, составена од седум члена, беше избрана во февруари 2021 година.

Од претходно изнесеното може да се констатира дека во оваа фаза не може да се зборува за резултати од имплементација на Законот за спречување и заштита од дискриминација, за неговите слабости или позитивни аспекти. Треба да помине извесно време и да се даде шанса Законот вистински да се имплементира во пракса, а новиот состав на Комисијата да почне со работа и да постапува по поднесените претставки. Актуелниот (нов) состав на Комисијата ги има сите предуслови за успешна борба против дискриминацијата, со цел да се позиционира како институција која навистина се грижи за дискриминираните лица и придонесува кон нивна заштита и натамошно спречување на сите облици на дискриминација.

Предизвици коишто претстојат во борбата против дискриминацијата

Прашањата поврзани со дискриминацијата во Република Северна Македонија отсекогаш отворале комплексни теми, особено кога станува збор за сензитивните дискриминаторски основи, како сексуалната ориентација и родовиот идентитет. Релативно малиот број претставки поднесени до Комисијата за заштита од дискриминација во изминативе години посочува на два момента: непознавањето на законската можност за заштита од дискриминација преку поднесување на претставка до Комисијата, која е надлежно тело да постапува, и постоењето недоверба во институциите коишто се должни да ги заштитат граѓаните и да утврдат дискриминација, доколку таа е докажана и поткрепена со факти.

Ваквата перцепција се должи и на фактот што граѓаните не се запознаени со поимот дискриминација, со нејзините последици проследени со говор на омраза и изразување на отворено несогласување кон одредена група граѓани, маргинализирани групи само

заради нивна одредена заедничка карактеристика. На барање на Институтот за човекови права, минатата година, во услови кога ЗСЗД беше укинат од страна на Уставниот суд, беше спроведена анкета со цел да се направи оценка на јавното мислење и нивото на перцепција за потребата од нов Закон за спречување и заштита од дискриминација, со посебен осврт на сексуалната ориентација и родовиот идентитет.

Од спроведената анкета може да се извлече генерален заклучок дека, за жал, Република Северна Македонија е изразено хомофобично општество, со висок степен на нетолеранција и дискриминаторски ставови кон хомосексуалните и трансродовите лица. Позитивен аспект нотирен во анкетата е дека дури 76.2 % од испитаниците изјавиле дека има потреба за усвојување нов Закон за спречување и заштита од дискриминација. (Оценка на јавното мислење и нивото на перцепција за СО и РИ како основи за утврдување дискриминација - 2020.pdf (ihr.org.mk))

Во наредниот период е потребно да се овозможи новиот Закон за спречување и заштита од дискриминација да се имплементира во пракса, со цел да се увидат неговите недостатоци или да се истак-

НЕОПХОДНО Е ДА СЕ РАБОТИ НА МЕНУВАЊЕ НА ПЕРЦЕПЦИЈАТА НА ГРАЃАНИТЕ ЗА ДИСКРИМИНАЦИЈАТА, СО ЦЕЛ ДА СЕ ОВОЗМОЖИ: ПОГОЛЕМА ИНКЛУЗИВНОСТ, РАЗБИВАЊЕ НА БАРИЕРИТЕ И СТЕРЕОТИПИТЕ КОИШТО ПРИДОНЕСУВААТ ЗА СОЗДАВАЊЕ ПОДЕЛБИ, СО ШТО САМО СЕ ЗГОЛЕМУВА ДИСКРИМИНАЦИЈАТА. ПОСТОИ ЗАКОНСКА И ИНСТИТУЦИОНАЛНА РАМКА ЗА СПРЕЧУВАЊЕ И ЗАШТИТА ОД ДИСКРИМИНАЦИЈА, НО ТОА САМО ПО СЕБЕ НЕ Е ДОВОЛНО. ПОТРЕБНА Е СУШТИНСКА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА ВО ПРАКСА СО ЦЕЛ ЗА УНАПРЕДУВАЊЕ НА ЧОВЕКОВИТЕ СЛОБОДИ И ПРАВА

нат позитивните страни. Комисијата, којашто беше формирана пред извесно време, потребно е да започне со работа, да ја докаже и покаже на дело својата: професионалност, транспарентност и волја за постапување по претставките поднесени од граѓаните врз било која дискриминаторска основа, или кумулативно врз две или повеќе основи. Во меѓувреме, неопходно е да се работи на менување на перцепцијата на граѓаните за дискриминацијата, со цел да се овозможи: поголема инклузивност, разбивање на бариерите и стереотипите коишто придонесуваат за создавање поделби, со што само се зголемува дискриминацијата. Постои законска и институционална рамка за спречување

и заштита од дискриминација, но тоа само по себе не е доволно. Потребна е суштинска имплементација во пракса со цел за унапредување на човековите слободи и права.

(Авторката е доктор по правни науки од областа на меѓународното право и правен истражувач во Институтот за човекови права. Авторка е на научни трудови објавени во меѓународни и домашни списанија од областа на заштитата на човековите права согласно Европската конвенција за човекови права и судската пракса на Европскиот суд за човекови права.)

РЕГИОНАЛНАТА СОРАБОТКА И РОДОВАТА ЕДНАКВОСТ

ДАША ШАШИЌ ШИЛОВИЌ

КОН КРАЈОТ НА СЕДУМДЕСЕТТИТЕ И ПОЧЕТОКОТ НА ОСУМДЕСЕТТИТЕ ГОДИНИ НА МИНАТИОТ ВЕК, СО ИДЕОЛОШКОТО ОТВОРАЊЕ НА ЈУГОСЛАВИЈА СЕ РОДИ И ПРВАТА ГРУПА ФЕМИНИСТКИ ВО ЗАГРЕБ И БЕЛГРАД, КАДЕ ЧЛЕНУВАА ИСТАКНАТИ ЖЕНИ СОЦИОЛОЗИ, ФИЛОЗОФИ, АКТИВИСТИ И УМЕТНИЦИ (НА ПРИМЕР: ЖАРАНА ПАПИЌ, МАРИНА АБРАМОВИЌ, РАДА ИВЕКОВИЌ, СЛАВЕНКА ДРАКУЛИЌ, ДУЊА БЛАЖЕВИЌ, ВЕСНА КЕСИЌ...) ШТО ГИ „ПРОТРЕСЕ“ ИДЕОЛОШКИ СТРУКТУРИРАНИТЕ ПОГЛЕДИ НА РОДОВАТА ЕДНАКВОСТ. ОВА БЕШЕ РЕВОЛУЦИОНЕРНО, НО ИАКО СЕ СМЕТАШЕ ДЕКА Е „ДИСИДЕНТСКО“, БИДЕЈЌИ СЕ ГЛЕДАШЕ КАКО НА ПРОИЗВОД „УВЕЗЕН ОД ЗАПАДОТ“, СЕПАК СЕ ТОЛЕРИРАШЕ И НЕ СЕ САНКЦИОНИРАШЕ

Родовата еднаквост сè уште останува предизвик за: економскиот, социјалниот и политичкиот развој на Балканот и за реализацијата на националните развојни цели, социјалната инклузија и растеж. Оттаму, родовата еднаквост останува еден од клучните елементи на одржливиот развој. Секако дека постојат формални заложби за родова еднаквост во регионот, посебно од владите и народните собранија, но она што недостига е имплементација и следењето на овие инструменти.

Регионот почнува од почеток

Регионалната соработка не е новина во Западниот Балкан. Пред да ја разгледаме сегашноста, корисно е да го разгледаме минатото искуство на земјите од Западниот Балкан кои порано беа дел од „заедничката др-

жава“, што е хрватскиот еуфемизам за Југославија. Сведоци сме на богата историја на женски активизам – од жените во воените чети на Втората светска војна, сè до поствоениот ангажман за обнова на општеството, а посебно: на полето на образованието (курсеви за описменување), за воспоставување државни механизми во рамки

на Министерството за социјални работи, женската организација во рамки на популарниот фронт (Социјалистички сојуз) и Советот за планирано родителство (членка на ИППФ).

Драги другарки, вам, на српските жени, ви ја испраќаме нашата хуманитарна поддршка... не можеме да ви испратиме нови алишта зашто и ние немаме... нема ништо да се купи... . Драги другарки, ние, хрватските жени ви го испраќаме ова како знак на нашата љубов... нема што друго да се напише, бидејќи веќе знаете сè..."

Хрватски жени, Антифашистички женски фронт, општина Чиче, 7 мај 1944 година.

Кон крајот на седумдесеттите и почетокот на осумдесеттите години на минатиот век, со идеолошкото отворање на земјата се роди и првата група феминистки во Загреб и Белград, каде членуваа истакнати жени: социолози, филозофи, активистки и уметници (на пример: Жарана Папиќ, Марина Абрамовиќ, Рада Ивековиќ, Славенка Дракулиќ, Дуња Блажевиќ, Весна Кесиќ...), што ги „протресе“ идеолошки структурираните погледи на родовата еднаквост. Ова беше револуционерно, но иако се сметаше дека е „дисидентско“, бидејќи се гледаше како на производ „увезен од Западот“, сепак, се толерираше и не се санкционираше.

Сите овие државни тела и групи остваруваа **регионална соработка** – феминистките меѓу Загреб и Белград, а на државно ниво сите републики и покраини имале паралелни механизми кои понатаму ги усогласувале политиките на федеративно ниво, на пример, совети за репродуктивни права. Државните тела биле структурирани на начин кој ќе овозможи еднаква застапеност на членките („регионите“ во федерацијата). Во овие тела републиките и покраините внесувале: сопствени искуства, научени лекции и решенија, бидејќи, на пример, состојбата во Словенија била различна од онаа во Босна и Херцеговина и Косово. Во тоа време, Југославија била една од водечките земји кога се организираше првата Меѓународна конференција на Обединетите нации за жени и развој (Мексико 1975, Копенхаген 1980, Најроби 1985), со словенечката политичарка Вида Томшиќ, која била дел од една мала група предводена од Хелви Сипила од Финска, првата жена помошник-генерален секретар на ООН.

Зошто е ова важно? Бидејќи историјата не започнува со нас (за среќа или за жал), но ние, без оглед дали ќе го признаеме тоа или не, се надоврзуваме на искуствата од минатото. Затоа, постојат три клучни заклучоци од оваа историска гледна точка кои се значајни за регионалната соработка и денес:

I. Поредокот во Федерацијата го овозможувал женскиот активизам во сите негови ентитети, најпрво во нејзините „официјални“ институции и партиски организации. Комунистичката идеолошка рамка **произведе крупни резултати** во државата во развој кои и денес се чувствуваат, на пример, воведување на квота од 30% жени во партијата (па дури и да се однесувала за „лојалните“ жени политичарки), бил донесен Закон за репродуктивните права, абортус и советување¹, во фабриките биле отворени комплетно опремени градинки за грижа на децата, жените биле поттикнувани да се вклучат на пазарот на трудот и во образовниот систем со одлучување на дополнителни установи за континуирано образование (шведски модел); во 1979 година, 85% од вкупниот број на студенти по фармакологија биле жени; во установите за социјална грижа преку 87% од вработените биле жени; во вишото медицинско образование 83% биле жени; а во природните науки, мажите и жените биле скоро еднакво застапени.

II. На младите треба подобро да им се објасни социјалната динамика која ја утврдила сегашната позиција на жените и родовата еднаквост. Постојните образовни системи во повеќето земји намерно го искривоколчуваат минатото или го толкуваат од националистичка или идеолошка позиција, со што ја замаглуваат перспективата за помладата генерација.

За жал, историјата е препуштена на постарата генерација што ја проживеала, но која израснала армија на: просветлени,

¹ Во овој вклучен период, во 1968 година, Југославија имала еден од најпрогресивните закони за репродуктивни права и абортус (прекин на бременоста). Овој закон е сè уште на сила во Хрватска, иако сите досегашни десничарски влади во повеќе наврати се обидуваа да го изменат. Целата оваа обемна активност во сите републики/покраини, како и регионалната активност постоела сè до распадот на земјата. Секоја година, министерот за социјална политика го презентирал својот извештај за статусот на жените пред Собранието и, исто така, учествувал во секторски дискусии, особено при креирање на државниот буџет, за да се осигури дека се вклучени женските прашања. Значи, автоматски се применувало буџетирање кое е родово чувствително. Понатаму, сè до 1991 година Југославија објавувала ревија на англиски и француски јазик, под наслов: „Жените и развојот“, и овие изданија може да се најдат во Конгресната библиотека на САД и Библиотеката на ООН во Њујорк.

самоуверени, образовани жени, што се потврдува и денес од страна на жените активистки на сите фронтови! Оваа ретроспектива ни дава подобар увид во тоа кои се успешните примери откако завршил периодот на транзиција, а во кои области дошло до уназадување. И конечно, но еднакво важно, враќањето на националистичката, патријархална парадигма и неолибералните политики на транзиција кои влијаат врз самата основа на општеството, економијата и човечките капацитети. За да се избришат некои од последиците, ќе бидат потребни цели генерации, на пример, корупцијата – ендемска, ситна или во некоја друга форма.

Постдржавните и недржавните чинители и соработката

Војните во Западниот Балкан, како и јакнењето на владите со националистичка и традиционална ориентација, предизвикаа создавање на огромна мрежа на невладини организации, посебно женски организации, во целиот регион. Тие се создадоа по примерот на добро познатиот историски образец на јакнење на женскиот активизам предизвикан од три клучни мотиви: антивоени движења, движење против насилството над жените и движење за работничка и социјална правда.

Овие мотиви доведоа до: социјалдемократско, работничко и прогресивно движење на жените од крајот на деветнаесеттиот век. Тие го изнедрија Меѓународниот ден на жената, кој подоцна го прифати целиот свет, учеството на жените во шпанската антифранковистичка коалиција и феминистичкиот активизам во реонот на поранешното Кралство Југославија, во дваесеттите и триесеттите години на минатиот век.

*Знамето на женското
револуционерно движење во
Граѓанската војна во Шпанија*

И ова повторно се случуваше на почетокот на деведесеттите во поранешна Југославија, како отворена опозиција на националистичките политики и војната која следеше, вклучувајќи го масакрот во Сребреница, на пример, регионалната акција на „Жените во црно“. **Регионалната солидарност на жените – активистки**

повторно дојде до израз во тешките времиња, кога многу активистки дејствуваа надвор од границите на новоформираните држави во нивниот изблик против војните и насилствата. Во отсуство на политики за родова еднаквост во новоскроените држави, жените активисти вложија напори да го запрат назадувањето и да се воведат агенда за родова еднаквост во новите независни држави. **Регионалната соработка меѓу женските НВО во овој стадиум се изроди заради огромната потреба, но со истата заедничка цел – да се обезбеди мир, безбедност, социјална правда и напредок.**

Во 1994 година била основана Мрежата за родови прашања на Централна и Источна Европа (CEENGI), под покровителство на Европскиот форум за демократија и солидарност, како прва регионална политички прогресивна и социјалдемократска мрежа за родова еднаквост. Таа ја направи првата ревизија на Дејтонската мировна спогодба од родова перспектива – со заклучок дека во неа нема ниту збор за жените или родовите прашања.

Родовата работна група на Пактот за стабилност на ОБСЕ е основана по иницијатива на CEENGI и е поддржана со потписи на 150 жени лидери и невладини организации од целиот регион. На овој начин се „институционализираше“ регионалната соработка и таа почна да дејствува. Тоа резултираше со интегрирање на еднаквоста во политиките и во практика: ОБСЕ изработи Родов акциски план, создаде одделение за родови прашања во својот Секретаријат, назначи специјален претставник за родови прашања во служба на Претседавачот и им помогна на земјите-учеснички во спроведување на нивните обврски преку Канцеларијата за демократски институции и човекови права.

Како што јакнеа новите самостојни држави, така се активираа и програми за родова еднаквост. Тие полека стануваа дел од мерките на владите и парламентите, создавајќи можности за меѓудржавна регионална соработка, често пати под покровителство на меѓународни чинители, на пример, Директивата 2002/73/EЗ од 2002 година, според која земјите-членки на ЕУ и земјите од Европската економска област се обврзани да назначат тела за еднаквост, што го овозможи истото и во Западниот Балкан и што предизвика, исто како и на ниво на ООН, меѓувладина регионална соработка за родова еднаквост. Но, во 2002 година невладиниот родов активизам и на национално, и на регионално ниво веќе беше во полн ек.

„Заедно сме посилни!“

Денес, земјите од Западниот Балкан на државно ниво имаат стратегии за родова еднаквост (кои или се самостојни, или се во рамките на други развојни стратегии или сродни документи) и се потписнички на меѓународни обврски за родова еднаквост и на повеќе акти, на пример – Истанбулската конвенција.

По правило, по ваквите обврски следи и институционална поставеност – дали како сектори во министерствата, или како централни канцеларии за родова еднаквост или во некои случаи, како што е сега во Србија, на министерско ниво. Се формираат тела, како што е механизмот на народниот правобранител. Тие во голема мера се потпираат на стручноста и искуството на поборниците за родово рамноправно општество, кои и самите, често пати, се приклучуваат во владините редови.

За жал, овие заложби бавно се преточуваат во практика и секогаш не ја следат во чекор променливата социјална и политичка динамика, бидејќи, во основа, зависат од тоа кои политички и идеолошки сили/опции се на власт. И покрај ова и наспроти колебливите регионални меѓудржавни политички односи, соработката на прашањата од родовата еднаквост не се сметала за проблематична и била мекото ткиво на регионалната политика што овозможувало парламентарна и владина соработка на ниво на назначените тела за родова еднаквост.

Сепак, женскиот активизам и невладините организации за родова еднаквост се тие кои останала да бидат движечка сила на напредокот на родовата еднаквост, и многу често тие се „кучињата чувари“ кои спречуваат назадување кога власта е во рацете на: конзервативните, десничарски, религиозни и националистички политички партии и влади.

Оваа статија нуди сеопшт поглед на состојбата – секако, таа се разликува од земја до земја, бидејќи ги одразува нејзините специфики. Ова значи дека граѓанскиот сектор, како и невладините организации задолжени за родова еднаквост се разликуваат и претставуваат одраз на потребите и предизвиците на централно и на локално ниво во земјата. Истото се однесува и на односот меѓу владата и организациите на граѓанското општество.

На регионално ниво често има недоволно разбирање или политички пречки кои оневозможуваат поголема соработка меѓу владата

КАКО ОТВОРЕНА ОПОЗИЦИЈА НА НАЦИОНАЛИСТИЧКИТЕ ПОЛИТИКИ И ВОЈНАТА КОЈА СЛЕДЕШЕ, ВКЛУЧУВАЈКИ ГО МАСАКРОТ ВО СРЕБРЕНИЦА, СЕ СЛУЧИ, НА ПРИМЕР, РЕГИОНАЛНАТА АКЦИЈА НА „ЖЕНИТЕ ВО ЦРНО“. РЕГИОНАЛНАТА СОЛИДАРНОСТ НА ЖЕНИТЕ – АКТИВИСТКИ ДОЈДЕ ДО ИЗРАЗ ВО ТЕШКИТЕ ВРЕМИЊА, КОГА МНОГУ АКТИВИСТКИ ДЕЈСТВУВАА НАДВОР ОД ГРАНИЦИТЕ НА НОВОФОРМИРАНИТЕ ДРЖАВИ ВО НИВНИОТ ИЗБЛИК ПРОТИВ ВОЈНИТЕ И НАСИЛСТВАТА. ВО ОТСУСТВО НА ПОЛИТИКИ ЗА РОДОВА ЕДНАКВОСТ ВО НОВОСКОРЕНИТЕ ДРЖАВИ, ЖЕНИТЕ АКТИВИСТКИ ВЛОЖИЈА НАПОРИ ДА ГО ЗАПРАТ НАЗАДУВАЊЕТО И ДА СЕ ВОВЕДЕ АГЕНДА ЗА РОДОВА ЕДНАКВОСТ ВО НОВИТЕ ДРЖАВИ. РЕГИОНАЛНАТА СОРАБОТКА МЕЃУ ЖЕНСКИТЕ НВО СЕ ИЗРОДИ ЗАРАДИ ЗАЕДНИЧКАТА ЦЕЛ – ДА СЕ ОБЕЗБЕДИ: МИР, БЕЗБЕДНОСТ, СОЦИЈАЛНА ПРАВДА И НАПРЕДОК

и организациите на граѓанското општество и женските НВО. Ова се однесува во двете насоки, женските НВО најчесто се претпазливи кога станува збор за соработка со владата (и политичките партии, а посебно оние од умерената левица), освен кога тие ги поддржуваат владините позиции, финансирани се од владини средства или се подготвени да соработуваат за конкретни прашања. Не смееме да ги забораваме и владините „сателит“ организации на граѓанското општество кои се активираат за одредени поводи и каузи, на пример, за женските репродуктивни права или против абортусот.

Несомнено, една работа е постојана: женските НВО се проактивни и отворени за регионална соработка и како такви претставуваат силен мост меѓу земјите во регионот. Нивната регионална соработка, особено на специфични прашања и обуките за зајакнување на жените, создаде активна регионална мрежа на феминистки и активистки.

Тие се вклучија во борбата против насилство врз жените, за центри за помош и згрижување на жените, за организирање правни советувања, им помагаат на бегалците, се борат против хомофобијата, раководат со обуките за родова еднаквост, организираат кампањи и јавни настани за унапредување на родовата еднаквост и напуштање на ретроградните политики.

Регионалната соработка, размената на искуства и солидарноста станаа „*sine qua non*“ насекаде во земјите од регионот, со што се запираат и разобличуваат национализмот и ксенофобијата. Ова беше природен тек на работите, со оглед на нивното културно и социјално, политичко и економско наследство како основа за меѓусебно разбирање. Без оглед на семејните и пријателски врски. Мотото е: **„Заедно сме посилни!“**

Несомнено: левичарските, прогресивните, социјалистичките и социјалдемократските партии во регионот и нивните женски форуми се во првите редови, во соработка со граѓанските организации во акцијата за обезбедување еднакви права и застапеност на жените во: политичкиот, економскиот и општествениот живот. Овие партии први ја воведоа родовата квота и беа двигатели на нивното воведување во парламентите, промовирајќи афирмативни мерки и позитивни закони за поддршка на родовата еднаквост. Преку ова тие ја воведоа прогресивната агенда на граѓанското општество.

Полека, прашањата за родова еднаквост навлегоа во регионалниот политички дискурс на лидерите на социјалдемократските партии. Ова најде на силна поддршка од социјалдемократските фондации од земјите на ЕУ. Родовата еднаквост сега се дискутира на состаноците на „самитот“ на политички лидери и сите лидери на социјалдемократските партии во регионот во 2015 година ја потпишаа Регионалната платформа за родова еднаквост на мрежата за Централна и Источна Европа за родови прашања. Дури и многу социјалдемократски политички лидери од други европски земји ја потпишаа истата како знак на солидарност.

СЛИКА – Регионална родова платформа (потпишана)

Социјалдемократските фондации, со поддршка на нивните западноевропски сестрински фондации (Европски форум за демократија и солидарност, ФЕС, Меѓународниот центар „Олаф Палме“, Фондацијата „Вестминстер“, и други), особено ги поддржуваат прогресивните фондации во регионот – со обуки за родова еднаквост и курсеви за градење на капацитети за жени политички лидери. Научените лекции и стратегиите, исто така, се дискутираат на состаноците на Мрежата на ЦИЕ, која се организира регионално со учество на социјалдемократските фондации од регионот и со претседателките на форумите на жени, кои го сочинуваат Советодавниот совет на мрежата. Мрежата има договори за соработка со овие фондации.

Корчуланската тинк-тенк годишна школа на мрежата на ЦИЕ за родови прашања, со наслов: „Трансформирање на политиката преку родова перспектива“, која се одржува речиси една деценија,

КАКО ШТО ЈАКНЕА НОВИТЕ САМОСТОЈНИ ДРЖАВИ, ТАКА СЕ АКТИВИРАШЕ И АГЕНДАТА ЗА РОДОВА ЕДНАКВОСТ. ТАА ПОЛЕКА СЕ ПРОВЛЕКУВАШЕ ВО МЕРКИТЕ НА ВЛАДИТЕ И ПАРЛАМЕНТИТЕ, СОЗДАВАЈЌИ МОЖНОСТИ ЗА МЕЃУДРЖАВНА РЕГИОНАЛНА СОРАБОТКА, ЧЕСТО ПАТИ ПОД ПОКРОВИТЕЛСТВО НА МЕЃУНАРОДНИ ЧИНИТЕЛИ, НА ПРИМЕР, ДИРЕКТИВАТА 2002/73/ЕЗ ОД 2002 ГОДИНА, СПОРЕД КОЈА ЗЕМЈИТЕ-ЧЛЕНКИ НА ЕУ И ЗЕМЈИТЕ ОД ЕВРОПСКАТА ЕКОНОМСКА ОБЛАСТ СЕ ОБВРЗАНИ ДА НАЗНАЧАТ ТЕЛА ЗА ЕДНАКВОСТ, ШТО ГО ОВОЗМОЖИ ИСТОТО И ВО ЗАПАДНИОТ БАЛКАН И ШТО ПРЕДИЗВИКА, И НА НИВО НА ООН, МЕЃУВЛАДИНА РЕГИОНАЛНА СОРАБОТКА ЗА РОДОВА ЕДНАКВОСТ. НО, ВО 2002 ГОДИНА НЕВЛАДИНИОТ РОДОВ АКТИВИЗАМ И НА НАЦИОНАЛНО И НА РЕГИОНАЛНО НИВО ВЕЌЕ БЕШЕ ВО ПОЛН ЕК

премина во традиција на политички и идеолошки дијалог меѓу лидерите на социјалдемократските партии (жени и мажи) и дијалог меѓу нивните женски форуми надополнети со граѓански активисти и експерти за родова еднаквост. Овој настан се организира во партнерство со Меѓународниот центар „Олаф Палме“ и Европскиот форум за демократија и солидарност и во соработка со: ФЕС, ФЕПС, Жените на Партијата на европските социјалисти (ПЕС), Групата „Социјалисти и демократи“ од Европскиот парламент, и други.

Вклучувањето на мажи – партиски лидери во овој дијалог беше клучно за „внесување“: родовата еднаквост во партиите, зајакнување на свеста, поддршка на женските форуми и за политичко издигнување и видливост на агендата во политичките активности на социјалдемократските партии, особено кога се застапени во владите

и собранијата. На пример, социјалдемократите и нивните коалициски партнери од левицата во Хрватскиот сабор, каде владеат конзервативните и десничарски демохристијани и нивните партнери, никогаш не пропуштаат можност да покренат прашања за родовата еднаквост, без разлика дали станува збор за: насилство врз жените, правата за абортус, квотата или социјално-економското закрепнување.

Меѓународна соработка и родова еднаквост на Балканот

Потребно е да се спомене заслугата на донаторите и текот на ресурсите во регионот за промовирање на родовата еднаквост. Странските донатори многу ја помагаат родовата еднаквост во регионот – од меѓународните организации (ООН/ Организацијата на жени на ООН/УНДП и нивните развојни агенции, ЕУ, ОБСЕ, Светска банка и другите), владите и нивните развојни организации (САД/ УСАИД, Холандија, Швајцарија, Германија, Шведска, што се само неколку примери), сè до политичките партии преку нивните фондации, на пример: НДИ, НРИ, либералните партии и социјалдемократските фондации.

Што донесе оваа соработка со текот на времето, преку политичка и финансиска поддршка?

Таа ја пренесе пораката дека:

- Родовата еднаквост е важна во демократските и социјално праведните општества;
- Светот следи како се одвива процесот на јакнење на жените и родовата еднаквост во регионот во рамки на севкупната политичка и економска транзиција и јакнењето на демократијата;
- Светот е посветен на поддршка на: локалните, националните и регионалните иницијативи кои водат до подобри и демократски општества;
- Меѓународните заложби не се само формален документ без вредност.

Но, најважно од сè во изминатиот период е дека – оваа финансиска поддршка успеа да го одржи женскиот активизам и невладините организации. Таа помогна да опстанат: добрите, смелите, прогресивните и демократските иницијативи и локалните/нацио-

НЕСОМНЕНО: ЛЕВИЧАРСКИТЕ, ПРОГРЕСИВНИТЕ, СОЦИЈАЛИСТИЧКИТЕ И СОЦИЈАЛДЕМОКРАТСКИТЕ ПАРТИИ ВО РЕГИОНОТ И НИВНИТЕ ЖЕНСКИ ФОРУМИ СЕ ВО ПРВИТЕ РЕДОВИ, ВО СОРАБОТКА СО ГРАЃАНСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ ВО АКЦИЈАТА ЗА ОБЕЗБЕДУВАЊЕ ЕДНАКВИ ПРАВА И ЗАСТАПЕНОСТ НА ЖЕНИТЕ ВО: ПОЛИТИЧКИОТ, ЕКОНОМСКИОТ И ОПШТЕСТВЕНИОТ ЖИВОТ. ОВИЕ ПАРТИИ ПРВИ ЈА ВОВЕДОА РОДОВАТА КВОТА И БЕА ДВИГАТЕЛИ НА НИВНОТО ВОВЕДУВАЊЕ ВО ПАРЛАМЕНТИТЕ, ПРОМОВИРАЈЌИ АФИРМАТИВНИ МЕРКИ И ПОЗИТИВНИ ЗАКОНИ ЗА ПОДДРШКА НА РОДОВАТА ЕДНАКВОСТ. ПРЕКУ ОВА ТИЕ ЈА ВОВЕДОА ПРОГРЕСИВНАТА АГЕНДА НА ГРАЃАНСКОТО ОПШТЕСТВО

налните и регионалните активисти и активности. Сепак, исто така, можеби ќе биде конструктивно да се споменат и некои од негативностите на соработката. Дел од оваа поддршка е во спротивност со меѓународните обврски преземени од овие меѓународни организации и земји за развој на соработката² и, можеби, треба да се ревидираат.

Ресурсите за поддршка на родовата еднаквост течеа, особено по војната на Балканот, на пример, за Работната група за родови прашања на Пактот за стабилност. Како што се развиваа демократските држави, тие се смалуваа и често пати беа недоволни со текот на времето, а владините субвенции за граѓанските организации се намалија. Сепак, очигледно е дека за општествените процеси е

потребно време, а расцепканите активности и поддршката не носат одржливи резултати. Тука треба да им се оддаде признание на фондациите на социјалдемократските партии за нивната постојана поддршка во последните тринаесет години, која секако беше плодна.

За жал, дури и во „оскудни“ финансиски времиња, недостатокот на финансии создава непотребна конкуренција, а често пати и личен анимозитет меѓу женските активисти кои аплицираат за истите ресурси³. Често, финансиската поддршка резултира во „клиентелизам“ што им оневозможува на странските организации, кои вообичаено се добронамерни и полни со поддршка, да ја прошират и агендата на активности и чинители на полето на родовата еднаквост. Сево ова оди на штета на каузата. Обуките најчесто остануваат во ограничени кругови и се спроведуваат со истите актери.

² DESA | United Nations; Development Co-operation Directorate - OECD; Worldbank Search

³ Социологот Марина Благоевиќ Хјусон пишува за овој феномен уште во деведесеттите

Понекогаш, агендата што ја поддржуваат донаторите не е одраз на реалната потреба, туку е лично видување „на оние кои гледаат и бараат“, бидејќи недостасува партнерство и заеднички пристап кон програмирањето на средства. Во родовата еднаквост, како социјална и динамична конструкција, не постои униформиран пристап кој им одговара на сите. Она што, можеби, е приоритет во Обединетото Кралство, секогаш не е потребно или може успешно да се пренесе на околностите на Балканот.

Со зачестената широка употреба на информатичката технологија, форматот за поднесување на проектни апликации е поедноставен, но сè уште има елементи кои се повторуваат и не е лесен за употреба, особено за женските невладини организации кои не се толку меѓународно „софистицирани“, особено на локално ниво. Аплицирањето за фондови од ЕУ стана „индустрија“ за обучени консултанти, доколку организацијата има можност да им плати. Ова не помага. Најдобар исход е кога организацијата што аплицира и донаторите работат заедно за да ја дефинираат потребата, побарувачката и посакуваниот исход. **Овде клучно е партнерството, а не донаторството или, како што би рекле гуруата за соработка – клучно е да постои „пристап на еднаквост меѓу партнерите“.**

Изборот на меѓународни консултанти да спроведуваат анализи на родовите прашања (со исклучок на регионалните консултанти), исто така, го попречува развојот на капацитетите на земјата (на централно или на ниво на граѓанско општество). На пример, студијата на Регионалниот совет за соработка: „Економски придобивки од родовата еднаквост и зајакнување на жените во шесте земји на Западниот Балкан“ (од февруари 2021 година), беше спроведена од пет странски консултанти. Се поставува прашањето зошто не биле користени локални консултанти – дали постоел страв од недоволна пристрасност или страв од некомпетентност? Како можат регионалните сили, без оглед дали се владини или на граѓанското општество, да се зајакнат, да се оспособат и да се остречат доколку нашите сопствени регионални организации, поддржани од ЕУ, промовираат надворешни консултанти.

И конечно, родовата еднаквост, независно од сите стратегии на ЕУ за родовата еднаквост, не е застапена во преговорите за пристапување во ЕУ. Измените на законите сами по себе нема да ги изменат културните и социјалните темели на националистичките

и патријархални општества. Некои нови земји-членки на ЕУ се потврда за овој исказ, на пример, во однос на Истанбулската конвенција или начинот како се разводни Регионалниот извештај Пекинг + 25 на UNECE, како резултат на компромис меѓу земјите-членки.

Севкупно, регионалната соработка, посебно меѓу активистите за родова еднаквост, е: значајна, динамична, инспиративна, конструктивна и нуди оптимизам за иднината. Гледано од перспектива: домашните, регионалните и меѓународните социјалдемократски партии, како и нивните фондации, се светилникот на одржливост при испишувањето на нова, напредна и прогресивна иднина заснована врз родова еднаквост и феминистички поглед. Сепак, чашата останува половина полна.

РЕГИОНАЛНАТА
СОРАБОТКА, ПОСЕБНО
МЕЃУ АКТИВИСТИТЕ ЗА
РОДОВА ЕДНАКВОСТ Е:
ЗНАЧАЈНА, ДИНАМИЧНА,
ИНСПИРАТИВНА,
КОНСТРУКТИВНА И
НУДИ ОПТИМИЗАМ ЗА
ИДНИНАТА. ГЛЕДАНО ОД
ПЕРСПЕКТИВА: ДОМАШНИТЕ,
РЕГИОНАЛНИТЕ И
МЕЃУНАРОДНИТЕ
СОЦИЈАЛДЕМОКРАТСКИ
ПАРТИИ, КАКО И
НИВНИТЕ ФОНДАЦИИ,
СЕ СВЕТИЛНИКОТ НА
ОДРЖЛИВОСТ ПРИ
ИСПИШУВАЊЕТО НА: НОВА,
НАПРЕДНА И ПРОГРЕСИВНА
ИДНИНА ЗАСНОВАНА ВРЗ
РОДОВА ЕДНАКВОСТ И
ФЕМИНИСТИЧКИ ПОГЛЕД.
СЕПАК, ЧАШАТА ОСТАНУВА
ПОЛОВИНА ПОЛНА

(Авторката е претседавачна Меѓународниот одбор на мрежата за Централна и Источна Европа за родови прашања (CEE Network Gender) од 1994 година, претседател на Европските партнери за животната средина од Брисел (European Partners for the Environment), член на меѓународниот одбор на Мрежата 20/20 (Network 20/20) од Њујорк и член на основната група на проектот ФЕПС/ФЕС за родови прашања и социјална заштита. Таа е добитник на наградата: „Сребрена роза“ за 2019 година, која ја доделуваат SOLIDAR и Групата „Социјалисти и демократи“ од Европскиот парламент за социјална политика (Заедно за социјална Европа – социјална политика). Таа била координатор на поморската операција за изнесување на хемиско оружје надвор од Арапската Република Сирија за заедничката мисија на ООН и OPCW (Организација за забрана на хемиско оружје) во Сирија. Повеќе од една деценија била виш советник за политики и раководител на тимот за развој на соработката и виш советник за родови прашања во седиштето на УНДП во Њујорк.

Една е од иницијаторките на Иницијативата за транспарентност на меѓународната помош (International Aid Transparency Initiative), член е на Советот за животна средина и социјални прашања на ЕБОР, како и на Советодавниот одбор за граѓанско општество на НАТО за жени, мир и безбедност, дописник за ООН и коментатор за надворешни работи за мрежата на САД и Канада: „World Affairs Television“ од Монтреал. Меѓу другото, таа е вонреден професор на Школата за меѓународни јавни работи на Универзитетот Колумбија)

Превод од англиски на македонски јазик:
Наталија Куновска Цингарска

REGIONAL COOPERATION AND GENDER EQUALITY

DAŠA ŠAŠIĆ ŠILOVIĆ

IN THE LATE SEVENTIES AND EARLY EIGHTIES, WITH AN IDEOLOGICAL OPENING UP, THE FIRST FEMINIST GROUP FROM ZAGREB AND BELGRADE CAME INTO BEING, WITH PROMINENT WOMEN SOCIOLOGISTS, PHILOSOPHERS, ACTIVISTS AND ARTISTS (E.G. ŽARANA PAPIĆ, MARINA ABRAMOVIĆ, RADA IVEKOVIĆ, SLAVENKA DRAKULIĆ, DUNJA BLAŽEVIĆ, VESNA KESIĆ) AND “SHOOK” UP THE IDEOLOGICALLY STRUCTURED VIEWS ON GENDER EQUALITY. THIS WAS REVOLUTIONARY AND ALTHOUGH “DISSIDENT” SINCE IT WAS SEEN AS A “WESTERN IMPORT” IT WAS LET BE AND NOT SANCTIONED

Gender equality continues to be a challenge for the economic, social and political development of the Balkans and the achievement of national development goals, social inclusion and growth. As such, gender equality remains one of the pivotal elements of sustainable development. Formal commitments to gender equality in the region, especially by governments and parliaments, exist but implementation and monitoring of these instruments is lacking.

The Ante – region starting from scratch?

Regional cooperation is nothing new to the Western Balkans. Before dwelling into the present, it would be useful to dwell into the past experience of Western Balkan countries which were once a part of a “joint state”, to quote the Croatian euphemism for Yugoslavia. There is a history of women’s activism – from women in military units in WWII to post-war engagement in rebuilding the society and especially in education (literacy courses), in setting up state mechanisms within the Ministry for Social Affairs, the women’s organization within the popular front (Socialist Alliance) and the Planned Parenthood Council (member of the IPPF).

Dear Comrades, to you Serb women we are sending our humanitarian support...we could not send you any new clothes because we also don't have any...there is nothing to buy...Dear Comrades, we Croatian women are sending you this as a token of our love... there is nothing to write about anymore because you know it all..."

Croatian women, the Anti-fascist Women's Front, commune of Čiče, 7 May 1944

In the late seventies and early eighties, with an ideological opening up, the first feminist group from Zagreb and Belgrade came into being, with prominent women sociologists, philosophers, activists and artists (e.g. Žarana Papić, Marina Abramović, Rada Iveković, Slavenka Drakulić, Dunja Blažević, Vesna Kesić) and "shook" up the ideologically structured views on gender equality. This was revolutionary and although "dissident" since it was seen as a "Western import" it was let be and not sanctioned.

All these state bodies and groups had **regional cooperation** – the feminists between Zagreb and Belgrade, and at the state level all republics and provinces had their parallel mechanisms which then synchronized policies at the federal level, e.g. councils on reproductive rights. State bodies were structured to represent parity among state constituents (the "region" in a federal state). In these, different republics and provinces brought in different experiences, lessons learned and solutions, e.g. Slovenia had a different situation than Bosnia and Herzegovina and Kosovo. At the same time, Yugoslavia then was one of the leading countries in the organization of the first UN International Conferences on Women and Development (Mexico 1975, Copenhagen 1980, Nairobi 1985) with the Slovenian politician Vida Tomšić in the small group with Helvi Sipilä first woman UN Assistant General, from Finland to lead the preparations.¹

¹ At that juncture in 1968, for instance, the country had one of the most progressive laws on reproductive rights and abortion (termination of pregnancy). Croatia still retains this law although the right wing government has tried several times to change it. All this vast activity across all republics/provinces i.e. regionally existed until the break-up. Annually the Minister of Social Affairs presented its report on the status women to the Parliament and also participated at sectoral discussions especially in the formulation of the state budget to make sure that women's concerns were mainstreamed. So, gender sensitive budgeting was inherently applied. Yugoslavia also published, in English and French, a review "Women and Development" until 1991 which can be found at the US Library of Congress and the UN Library in New York.

Why is this important? Because history does not start with us (fortunately or unfortunately), but we do, whether we acknowledge it or not, build on the previous experience. Therefore, there are three key takeaways from this introspection valid for the regional cooperation of today:

I. The federal state order gave rise to women's activism across all its entities, primarily within the "official" state institutions and party organizations. The communist ideological framework **gave major results** in an underdeveloped country that can be felt today, e.g. 30% quota for women in the party was introduced (albeit for "loyal" women politicians), law on reproductive rights, abortion and counselling was passed, fully serviced child care facilities were opened in factories, women were encouraged to enter the labour market and the education system, with additional facilities for life long education (the Swedish model); in 1979, 85% of all students in pharmacology were women; in social work, over 87%; and in two-year medical studies, 83% and there was more or less parity between women and men in natural sciences.

II. To provide better understanding to the young generation of the social dynamics that have determined the current position of women and gender equality. The current education systems in most countries deliberately obliterates the past or reinterprets it nationalistically and ideologically fogging the perspective for the younger generation.

Unfortunately, this history is left to the older generation that has lived through it but has raised an army of enlightened, self-confident, educated women as is attested today by women activists on all fronts! The retrospective gives us a better insight into what went well after the socialist transition and where the backsliding happened. Last

THIS WAS AGAIN THE CASE AT THE BEGINNING OF THE NINETIES IN FORMER YUGOSLAVIA, AS AN OPEN OPPOSITION TO NATIONALIST POLICIES AND THE ENSUING WAR, INCLUDING THE MASSACRE IN SREBRENICA, E.G. REGIONAL ACTION OF WOMEN IN BLACK. REGIONAL SOLIDARITY OF WOMEN ACTIVISTS WAS AGAIN FORGED IN DIFFICULT TIMES, MANY WOMEN ACTIVISTS REACHING OUT ACROSS NEWLY FORMED STATE LINES IN AN ANTI-WAR AND ANTI-VIOLENCE EFFORT. IN THE ABSENCE OF GENDER EQUALITY POLICIES IN THE NEWLY MINTED STATES, WOMEN ACTIVISTS SOUGHT TO ADDRESS THE BACKSLIDING AND TO SET AN AGENDA FOR GENDER EQUALITY IN NEWLY INDEPENDENT COUNTRIES. REGIONAL COOPERATION AMONG WOMEN'S NGOS AT THIS POINT WAS BORN OUT OF NECESSITY BUT WITH THE SAME OBJECTIVES OF PEACE, SECURITY, SOCIAL JUSTICE AND PROSPERITY.

but not least the return of the nationalistic, patriarchal paradigm and the neo-liberal transition policies have affected the very foundation of the society, economy and human capacities. Some consequences will take generations to erase, e.g. corruption - endemic, petty and otherwise.

The Post - State and Non-State Actors and Cooperation

The war in the Western Balkans, and the rise of nationalistic and patriarchal governments, gave rise to the establishment of a plethora of non-governmental organizations, especially women's organizations across the region. These followed a well know historical pattern of the rise of women's activism driven by three key motives: anti-war movements, movements against violence against women and labor and social justice movements.

These motives have given rise to social-democratic, labor and progressive women's movements since the end of the nineteenth century, they have given birth to the International Women's Day later internationally adopted, the participation of women in the Spanish anti-Franco coalition and feminist activism in the area of former Yugoslav Kingdom in the twenties and thirties.

This was again the case at the beginning of the nineties in former Yugoslavia, as an open opposition to nationalist policies and the ensuing war, including the massacre in Srebrenica, e.g. regional action of Women in Black. **Regional solidarity of women activists was again forged in difficult times, many women activists reaching out across newly formed state lines in an anti-war and anti-violence effort.** In the absence of gender equality policies in the newly minted states, women activists sought to address the backsliding and to set an agenda for gender

equality in newly independent countries. **Regional cooperation among women's NGOs at this point was born out of necessity but with the same objectives of peace, security, social justice and prosperity.**

In 1994 the Central and Eastern European Network for Gender Issues (CEENG), under the auspices of the European Forum

Banner of Spanish revolutionary women during the Spanish civil war

for Democracy and Solidarity was established as the first regional gender equality political progressive and social democratic network. It conducted the first review of the Dayton Peace Accords from a gender equality perspective – zilch mention of women and gender in it.

The OSCE Stability Pact Gender Task Force ensued at the initiative of the CEENGI and with 150 signatures from women leaders and NGOs from the region. Regional cooperation was thus “institutionalized” and on its way. It resulted in the integration of equality in policy and practice, the OSCE developed a Gender Action Plan, created a Gender Unit in the Secretariat, appointed a Special Representative to the Chairperson-in-Office on Gender Issues, and assisted participating States in implementing their commitments through the Office for Democratic Institutions and Human Rights.

As the newly independent states stabilized so did the gender equality agenda. It slowly permeated into government and parliament creating opportunities for inter-state regional cooperation, often under the auspices of international actors, e.g the 2002 Directive 2002/73/EC according to which the EU Member States and the EEA countries were obliged to designate equality bodies which also gave rise to the same in the Western Balkans triggering, like at the UN level, inter-governmental regional cooperation on gender equality. But in 2002 non-governmental gender activism both at national and regional levels was already in full swing.

AS THE NEWLY INDEPENDENT STATES STABILIZED SO DID THE GENDER EQUALITY AGENDA. IT SLOWLY PERMEATED INTO GOVERNMENT AND PARLIAMENT CREATING OPPORTUNITIES FOR INTER-STATE REGIONAL COOPERATION, OFTEN UNDER THE AUSPICES OF INTERNATIONAL ACTORS, E.G THE 2002 DIRECTIVE 2002/73/EC ACCORDING TO WHICH THE EU MEMBER STATES AND THE EEA COUNTRIES WERE OBLIGED TO DESIGNATE EQUALITY BODIES WHICH ALSO GAVE RISE TO THE SAME IN THE WESTERN BALKANS TRIGGERING, LIKE AT THE UN LEVEL, INTER-GOVERNMENTAL REGIONAL COOPERATION ON GENDER EQUALITY. BUT IN 2002 NON-GOVERNMENTAL GENDER ACTIVISM BOTH AT NATIONAL AND REGIONAL LEVELS WAS ALREADY IN FULL SWING

“Together we are stronger”

Today, all Western Balkan countries at the state level have national gender equality strategies (as standalone or within national development strategies and other documents) and have signed international commitments to gender equality and ratified some e.g. The Istanbul Convention.

As a rule institutional set-ups accompany these commitments – whether as departments in ministries, gender equality focal points, or in some cases, as now in Serbia, at the ministerial level. Independent bodies, such as ombudsperson bodies were established. These strongly rely on the expertise and experience of civil society gender advocates, which have themselves often joined the government ranks.

Unfortunately, these commitments are slow to be translated into practice and follow the fluctuating social and political dynamics, basically depending on which political and ideological forces/options are in power. However, despite of the latter and see sawing in regional inter-state political relations, cooperation on gender equality was not seen problematic – the soft belly of regional politics – giving rise to parliamentary and governmental cooperation at the level of gender equality designated bodies.

Still, it is women's activism and gender equality NGOs which remained the driving force in the promotion of gender equality, and more often than not, the "watch dogs" to prevent backsliding at the hands of conservative, right wing, clerical and nationalistic political parties and governments.

This article is providing a blanket view of the state of affairs – situation varies across countries reflecting their specificities. This means that the civil society sector, and the gender equality NGOs differ reflecting country and local needs and challenges. The same applies to the relationship between the government and civil society organizations.

Regionally, there is often a substantive lack of understanding or political barriers for cooperation between the government and the civil society organizations and women's NGOs. This goes in both ways, women's NGOs tend to be cautious when it comes to cooperating with governments (and political parties especially those on the center left), except when they support the government positions, are financed through government funds or are ready to cooperate on specific issues. One should not forget the existence of government "satellite" civil society organizations which are "activated" for certain causes e.g. on women's reproductive rights and against abortion.

But no doubt, one thing is constant: women's NGOs are pro-active and open for regional cooperation and as such represent a strong bridge between and among countries in the region. Their regional cooperation, particularly on specific issues and training for the

empowerment of women, gave rise to a bustling regional network of feminists and women activists. They have stepped in to fight against violence against women, provide shelters, organize legal clinics, assist refugees, fight against homophobia, manage trainings on gender equality, resort to campaigns and public events to promote gender equality and push back retrograde policies.

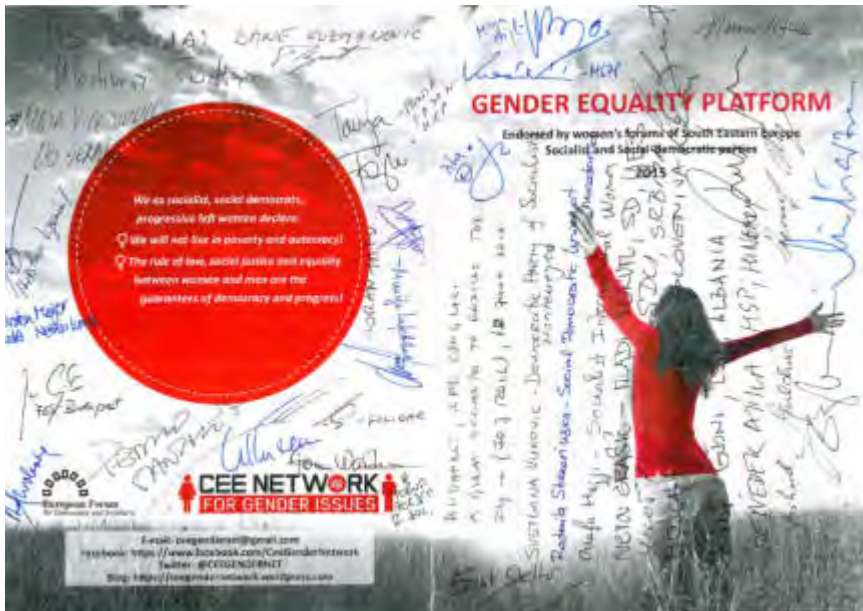
Regional cooperation, exchange of lessons and solidarity became a sine qua non across countries in the region cutting across nationalisms and xenophobia. This was a natural occurrence in view of their cultural and social, political and economic heritage as a basis for mutual understanding. Family and friendly ties notwithstanding. **Together we are stronger is the motto!**

There is no doubt that the left, progressive, socialist and social democratic (SD) parties in the region and their women's forums have been at the forefront, in cooperation with civil society organizations, in the action to ensure equal rights and representation for women in political, economic and social spheres. These parties were the first to introduce the gender quota and were the vehicles for the introduction of these in parliaments promoting affirmative action and positive laws in support of gender equality. In this they espoused the progressive civil society agenda.

THERE IS NO DOUBT THAT THE LEFT, PROGRESSIVE, SOCIALIST AND SOCIAL DEMOCRATIC (SD) PARTIES IN THE REGION AND THEIR WOMEN'S FORUMS HAVE BEEN AT THE FOREFRONT, IN COOPERATION WITH CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS, IN THE ACTION TO ENSURE EQUAL RIGHTS AND REPRESENTATION FOR WOMEN IN POLITICAL, ECONOMIC AND SOCIAL SPHERES. THESE PARTIES WERE THE FIRST TO INTRODUCE THE GENDER QUOTA AND WERE THE VEHICLES FOR THE INTRODUCTION OF THESE IN PARLIAMENTS PROMOTING AFFIRMATIVE ACTION AND POSITIVE LAWS IN SUPPORT OF GENDER EQUALITY. IN THIS THEY ESPOUSED THE PROGRESSIVE CIVIL SOCIETY AGENDA

Slowly gender equality issues entered into the regional political discourse among the leaders of social democratic parties. This is strongly supported by social democratic foundations from the EU countries. Gender equality is now included in the political leaders' "summit" meetings and all social democratic party leaders in the region have signed the 2015 CEE Network for Gender Issues Regional Gender Equality Platform. Many social democratic political leaders from other European countries have signed it also in solidarity.

PHOTO – Regional Gender Platform (signed)

Social democratic foundations with the support of their Western European sister foundations (European Forum for Democracy and Solidarity, FES, Olof Palme International Center, the Westminster Foundation and others) particularly support progressive foundations in the region in gender equality trainings and capacity building courses for women political leaders. Lessons learned and strategies are discussed also at CEE Network meetings organized regionally with the participation of the SD foundations in the region and presidents of women's forums, who constitute the Network Advisory Council. The Network has cooperation agreements with these foundations.

The CEE Network for Gender Issues annual Korčula Think Tank (School) “Transforming Politics through a Gender Lens”, which now runs for nearly a decade, has in turn launched a political and ideological dialogue among SD party leaders (female and male) and those of their women’s forums complemented by civil society activists and experts on gender equality. It is organized in partnership with the Olof Palme International Center and the European Forum for Democracy and Solidarity and in cooperation with FES, FEPS, PES Women, S&D Group in the European Parliament and others.

Bringing male party leaders into this dialogue was crucial to “mainstream” gender equality in parties, strengthen awareness, support

women's forums and politically raise the bar and visibility of the agenda in SD party political activities, especially when in government and acting in parliaments. For instance, the social democrats and their left coalition partners in the Croatian Parliament, which is run by the conservative and right wing demochristians and their partners, never miss an opportunity to raise gender equality issues, whether it is violence against women, abortion rights, the quota or social and economic recovery.

International Cooperation and Gender Equality in the Balkans

There is merit to say something about donors and the flow of resources in the region for the promotion of gender equality. External donors have been very supportive of gender equality in the region – from international organizations (UN/UNW/UNDP and its development agencies, EU, OSCE, WB and others) to governments and their respective foundations (US/USAID, The Netherlands, Switzerland, Germany, Sweden to name a few), to political parties through their foundations e.g. NDI/NRI, liberal parties and social democratic foundations.

What did this support bring over time through political and financial support?

It gave the message that:

- gender equality matters in democratic and socially just societies
- the world is watching how women's empowerment and gender equality plays out in the region within the overall political and economic transition and democracy building
- that the world is committed to support local, country and regional initiatives which lead to better and more democratic societies
- international commitments are not just a formal piece of paper

But above all, this support has managed to sustain women's activism and NGOs through financial support over time. It has sustained the good, bold, progressive and democratic initiatives and local/country and regional activists and activities. Having said this, it might be constructive to also point out to some adverse sides of this cooperation. Some of this support comes contrary to international commitments made by these international organizations and countries on development cooperation² and it might be worth revisiting these.

² DESA | United Nations; Development Co-operation Directorate - OECD; Worldbank Search

Resources in support of gender equality flowed especially after the war in the Balkans, e.g. the Stability Pact Gender Task Force. As the democratic states developed it was diminished and often unsustainable over time and government subsidies for civil society organizations dwindled. And yet it is no secret that social processes take time and piece meal activities and support do not bring sustainable results. In this one must give credit to social democratic party foundations for their consistency of support over the last thirty years which has been fruitful.

Unfortunately, especially in "lean" financial times lack of funding has created unwarranted competition, and often personal animosities among women activists which often apply for the same resource base.³ Financial support has often resulted in "clientelism" impeding, otherwise well-meaning and supportive foreign entities, to broaden both the agenda and the players on gender equality. This is to the detriment of the cause. Training tends to remain within limited circles and with the same actors.

Some of the agenda supported by the donors is not necessarily demand driven, but rather "in the eyes of the beholder", hence a partnership and joint programming approach has been missing. In gender equality as a social and dynamic construct there is no-one-size fits all approach. What may be the priority in the UK does not necessarily translate into local Balkan circumstances.

With the advent of a broader use of IT project application formats have been simplified but are still repetitive and not user friendly especially for not so internationally "sophisticated" women's NGOs, especially at local level. Application for EU funds has become an "industry" for trained consultants if your organization can afford to pay them. This is not helpful. The best outcome is when the applying organization and donors work together to define the need, the demand and the desired outcome. **Here partnership and not donorship, or as the development cooperation gurus would say "a peer partner approach", is key.**

The resort to international consultants for gender reviews (regional consultants excluded) tends to also impede the development of country (either government or civil society) capacities. For instance, the RCC

³ Sociologist Marina Blagojević Hughson wrote about this phenomenon as far back as the nineties.

REGIONAL COOPERATION ESPECIALLY AMONG GENDER EQUALITY ACTIVISTS HAS BEEN SIGNIFICANT, IMPORTANT, DYNAMIC, ENLIGHTENING, CONSTRUCTIVE AND PROVIDING OPTIMISM IN THE FUTURE. FROM A DRONE PERSPECTIVE – SOCIAL DEMOCRATIC PARTIES, DOMESTIC, REGIONAL AND INTERNATIONAL, AND THEIR FOUNDATIONS HAVE BEEN THE BEACON OF SUSTAINABILITY IN THE CHARTING OF A NEW, GENDER EQUALITY AND FEMINIST BASED FORWARD LOOKING, PROGRESSIVE FUTURE. STILL, THE GLASS REMAINS HALF FULL

study “Economic Benefits of Gender Equality and Women’s Empowerment in the Western Balkan Six” (February 2021) was conducted by five foreign consultants. The question arises why local consultants were not used – was there a danger of incompetence or of lack of impartiality? How can regional forces, be they government or civil society be strengthened, empowered and capacitated if our own regional organizations, supported by the EU promote external consultants.

Finally, gender equality, irrespective of all the EU gender equality strategies, is not present in accession negotiations. Changing laws will not by itself change the cultural, social foundations of nationalistic and patriarchal societies. Some new EU member states are a testimony to this statement e.g. regarding the Istanbul Convention or the way the UN ECE Beijing +25 report was diluted as a compromise among member states.

Overall, regional cooperation especially among gender equality activists has been significant, important, dynamic, enlightening, constructive and providing optimism in the future. From a drone perspective – social democratic parties, domestic, regional and international, and their foundations have been the beacon of sustainability in the charting of a new, gender equality and feminist based forward looking, progressive future. Still, the glass remains half full.

(The autor is Chair, International Board, CEE Network Gender for Gender Issues since 1994, President, European Partners for the Environment (Brussels), member, International Board, Network 20/20, New York and member, Core Group FEPS/FES project on gender and social care. She is the recipient of the 2019 Silver Rose prize awarded by SOLIDAR and the S&D Group at the European Parliament for Social Policy (“Together for Social Europe – Social Affairs). She was coordinator of the maritime operation to transport chemical weapons out of the Syrian Arab Republic for the OPCW-UN Joint Mission in Syria. For more than a decade she was Senior Policy

Adviser and Team leader on development cooperation and Senior Gender Advisor at the UNDP HQ New York, one of the initiators of International Aid Transparency Initiative, member of the EBRD Environment and Social Advisory Council and the NATO Civil Society Advisory Panel on Women, Peace and Security, UN Correspondent and foreign affairs commentator for "World Affairs Television" (Montreal) broadcast in Canada/US and among others Associate Professor at the Columbia University School for International Public Affairs.)

КОН ЕДНАКВА ПОЛОВА ЗАСТАПЕНОСТ

ФИТОРЕ ПАЦОЛИ

БРОЈНИ СТУДИИ ЗАКЛУЧИЈА ДЕКА НИСКОТО УЧЕСТВО НА ЖЕНИТЕ ВО ПОЛИТИКАТА Е РЕЗУЛТАТ НА РАЗЛИЧНИТЕ ПРЕЧКИ СО КОИ ТИЕ СЕ СООЧУВААТ ВО РАЗЛИЧНИТЕ ИЗБОРНИ СИСТЕМИ. НЕКОИ ДРУГИ СТУДИИ СЕ ФОКУСИРААТ НА НЕПОДГОТВЕНОСТА И САМОДОВЕРБАТА ЗА ТИЕ ДА СЕ ВКЛУЧАТ ВО ПОЛИТИЧКИТЕ ПРОЦЕСИ. НО, КОГА ЖЕНИТЕ САКААТ, ИМААТ ВОЛЈА И ХРАБРОСТ ЗА ДА СЕ ВКЛУЧАТ ВО ПОЛИТИКАТА, ПОЛИТИЧКИТЕ ПАРТИИ СЕ ТИЕ ШТО ПОСТАВУВААТ БАРИЕРИ И НЕ САКААТ ДА ИМ ПОНУДАТ ЕДНАКОВ ПРИСТАП КАКО НА МАЖИТЕ. ПОЛИТИЧКИТЕ ПАРТИИ ИМААТ ТЕНДЕНЦИЈА ДА ВЕРУВААТ ДЕКА МАЖИТЕ СОБИРААТ ПОВЕЌЕ ГЛАСОВИ ОД ЖЕНИТЕ. ТОКМУ ЗАТОА ТИЕ ПОСТАВУВААТ ПОВЕЌЕ МАЖИ НА НИВНИТЕ ИЗБОРНИ ЛИСТИ

И покрај постојаните ангажмани и обиди, ние сè уште живееме во општество во коешто доминираат мажите. Родовата нееднаквост во Косово се заснова врз повеќе димензии и влијае врз целото општество. Заложбата на жените за еднаквост, мажите не треба да ја гледаат со сомневање. Напротив, тие треба да станат дел од таа борба бидејќи не само жените, туку целото општество, вклучително и мажите, имаат корист од напредокот на жените. Еднаквото присуство на жените во политиката е предуслов за демократски развој и добро управување.

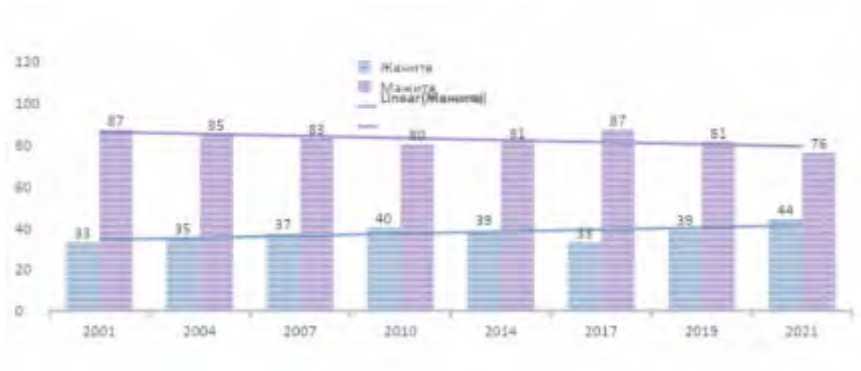
На последните Парламентарни избори во Косово, ние жените победивме. Во Парламентот на Косово успеавме да собориме нов рекорд во историјата на нашата држава. Освоивме 44 места. Од 32,5 % колку што изнесуваше застапеноста на

жените на изборите во 2019 година, сега застапеноста се зголеми на 36,6 %, или пет места повеќе. Сега, од вкупно 120 места во Собранието на Република Косово, 44 места им припаѓаат на жените, а 76 места им припаѓаат на мажите.

Друго позитивно постигнување е дека на 33 жени воопшто не им требаше квота за да ги обезбедат своите места, додека само 11 од нив го обезбедија местото преку родова квота. Косово, по вторпат избра жена за Претседател на државата, додека во Кабинетот на Владата на Косово за првпат имаме две жени вицепремиерки и пет жени министерки.

Косово е сè уште далеку од еднаква застапеност, но се наоѓа на вистинскиот пат да го постигне тоа.

Табела 1. Застапеност на жените во Собранието на Косово

Извор: Собрание на Косово, табела на авторката

Жените и нивното присуство на изборните листи

На глобално ниво, жените и натаму се помалку застапени. Според статистиката на UN Women, само 25 % од сите парламентарци во светот се жени. Само 22 земји во светот имаат избрано жени на позицијата премиер или претседател. Додека, само 14 држави успеаја да вклучат 50 % од жените во владините кабинети. Во составот на Европскиот парламент има само 36,2 % жени. Само четири земји во светот имаат над 50% жени во парламентот: Руанда, Куба, Боливија и Обединетите Арапски Емирати. Во земјите од Европската Унија, Шведска има најголем процент на жени во националните парламенти, односно 47,6 %.

Кога зборуваме за родова нееднаквост во процесите на донесување одлуки, најчесто поставувани прашања се: зошто жените не се толку вклучени како мажите во политиката и кои мерки може да се преземат за да се намали јазот во застапеноста на половите?

НА ИЗБОРИТЕ ВО 2019 ГОДИНА, ДВИЖЕЊЕТО „САМООПРЕДЕЛУВАЊЕ“ ИМАШЕ 34 ЖЕНИ КАНДИДАТИ ЗА ПРАТЕНИЦИ, ИЛИ 31 % ОД СПИСОКОТ, ДОДЕКА НА ИЗБОРИТЕ ВО 2021 ГОДИНА УСПЕА ДА ВКЛУЧИ 41 ЖЕНА КАНДИДАТ ЗА ПРАТЕНИК, ИЛИ 37 % ОД СПИСОКОТ. ПРИСУСТВОТО НА ЖЕНИ ВО ИЗБОРНИОТ СПИСОК НА ДВИЖЕЊЕТО СЕ ЗГОЛЕМИ ЗА 7 ЖЕНИ ПОВЕЌЕ, ИЛИ 6 % ВО СПОРЕДБА СО МИНАТАТА ГОДИНА. ДРУГИТЕ ПАРТИИ, СПРОТИВНО НА ОНА ШТО ГО ВЕТУВААТ, НЕ ПРЕЗЕДОА ПОЗИТИВНИ ЧЕКОРИ КОН ЗГОЛЕМУВАЊЕ НА ПРИСУСТВОТО НА ЖЕНИТЕ НА НИВНИТЕ ИЗБОРНИ ЛИСТИ. ДЕМОКРАТСКАТА ПАРТИЈА НА КОСОВО (ПДК) И АЛИЈАНСАТА ЗА ИДНИНА НА КОСОВО (ААК) ПРОДОЛЖИЛА ИСТО КАКО И НА ПРЕТХОДНИТЕ ИЗБОРИ. ДЕМОКРАТСКИОТ СОЈУЗ НА КОСОВО (ЛДК) ПРЕТПЕ РЕГРЕС ВО ОДНОС НА ПРИСУСТВОТО НА ЖЕНИТЕ НА СВОЈОТ ИЗБОРЕН СПИСОК

Бројни студии имаат заклучено дека ниското учество на жените во политиката е резултат на различните пречки со коишто тие се соочуваат во различните изборни системи. Некои други студии се фокусираат на неподготвеноста и самодовербата за тие да се вклучат во политичките процеси. Но, кога жените сакаат, имаат волја и храброст за да се вклучат во политиката, политичките партии се тие што поставуваат бариери и не сакаат да им понудат еднаков пристап како на мажите. Политичките партии имаат тенденција да веруваат дека мажите собираат повеќе гласови од жените. Токму затоа, тие поставуваат повеќе мажи на нивните изборни листи.

Во 2015 година, една студија спроведена во Соединетите Американски Држави (САД), споредувајќи ги резултатите од изборите, покажа дека кога жените се присутни исто колку и мажите на изборните листи, тогаш тие добиваат гласови исто

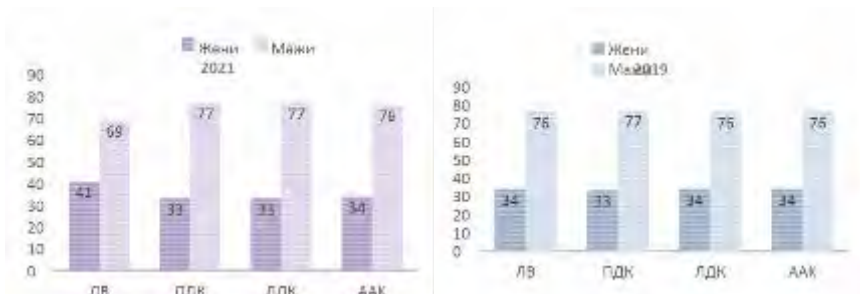
како и мажите. Кога гласачите имаат можност да гласаат за жени, тие избираат да гласаат за нив. Ова беше потврдено и со изборните резултати во 2018 година, кога рекорден број жени обезбедија места во Конгресот на САД. Со својата присутност на изборните листи како никогаш досега, жените го соборија рекордот. Гласачите избраа жени не затоа што успеаја да ги разбијат родовите стереотипи и предрасуди, туку затоа што беа масовно присутни на избирачките списоци.

Како и во минатото, така и на последните Парламентарни избори во Косово, на избирачките листи на политичките партии доминираа мажи, 693 мажи кандидати и само 359 жени кандидати. Ниту една политичка партија во Косово не успеа да извади листа на која ќе има еднаква застапеност, 50:50. Политичките партии се

погрижија да го почитуваат минималниот критериум за застапеност, родова квота од 30 %, како што налага Законот за општи избори. Единствената политичка партија којашто ја надмина минималната законска обврска за присуство на жените на својот избирачки список е Движењето „Самоопределување“. На Изборите во 2019 година, Движењето „Самоопределување“ имаше 34 жени кандидати за пратеници, или 31 % од списокот, додека на Изборите во 2021 година успеа да вклучи 41 жена кандидат за пратеник, или 37 % од списокот. Присуството на жени во изборниот список на Движењето „Самоопределување“ се зголеми за 7 жени повеќе, или 6 % во споредба со минатата година.

Другите партии, спротивно на она што го ветуваат, не преземаа позитивни чекори кон зголемување на присуството на жените на нивните изборни листи. Демократската партија на Косово (ПДК) и Алијансата за иднина на Косово (ААК), продолжија исто како и на претходните избори. Исто како и во 2019 година, во 2021 година ПДК во својот изборен список имаше вклучено само 33 жени, или 30 %. Истото го стори и ААК, која во својата изборна листа од 2021 година имаше вклучено онолку жени колку што имаше во 2019 година, 34 жени, или 31 %. За разлика од ПДК и ААК, Демократскиот сојуз на Косово (ЛДК) претрпе регрес во однос на присуството на жените на својот изборен список. Од 34 жени во изборната листа за 2019 година, или 31 %, нивниот број се намали на 33 жени, или 30 % во 2021 година.

Табела 2. Број на пратеници според полот во Собранието на Косово од страна на политичките партии на последните два изборни циклуса

Извор: Собрание на Косово, табела на авторката

Од погоре споменатата статистика, јасно е дека жените не се правично застапени во изборните листи на политичките партии. Неправдата започнува од избирачките листи и ова, несомнено, се рефлектира и врз изборниот резултат. Политичките партии во Косово, сè додека им е дозволено, избираат да го заобиколат Законот за родова еднаквост, кој бара еднаква застапеност меѓу жените и мажите. Тие ги почитуваат минималните законски критериуми за застапеност на половите утврдени во Законот за општи избори. Законската квота е задолжителна, што значи дека нивните избирачки листи не се заверуваат доколку овој критериум не е исполнет. Недоволната застапеност во изборните листи резултира со недоволна застапеност на жените во Собранието на Косово. Зголемувањето на бројот на жени на изборната листа на Движењето „Самоопределување“ има позитивно влијание врз исходот на последните избори. Од 11 места во 2019 година, Движењето „Самоопределување“ на последните избори успеа да го удвои бројот на жени во Собранието – на вкупно 23.

Табела 3. Освојување на мандатите на пратеничките со, и без квота

Извор: Собрание на Косово, табела на авторката

Законската обврска за спроведување на квотата преку Законот за општи избори директно влијаеше врз зголемувањето на застапеноста на жените во Собранието на Косово. Квотите не прават дискриминација, туку им го отвораат патот на жените за да го добијат просторот што го заслужуваат. Веќе сега, повеќето од половината од земјите во светот во нивните изборни системи во различни форми имаат вклучено некаква законска квота за жени. Косово започна да ја применува родовата квота уште на првите Национални избори во 2001 година. Примената на родовата квота во Косово го отвори патот за обезбедување присуство на жените во политиката, им овозможи на жените да станат дел од политичките процеси на локално

и централно ниво, како и да успеат да ги удвојат своите места надминувајќи ја квотата.

Движењето „Самоопределување“ е единствената политичка партија којашто двапати по ред ја надмина квотата за половите. Сите пратенички од Движењето „Самоопределување“ на Парламентарните избори во 2019 и 2021 година успеаја да обезбедат места без помош на родовата квота. Таков резултат немаат постигнато другите политички партии. Од вкупно 6 пратенички што ПДК успеа да ги освои, само три од нив успеаја да обезбедат места без помош на родовата квота. Додека, од вкупно пет пратенички колку што има ЛДК, само една успеа да го обезбеди своето место без помош на квотата. Иста е состојбата и со ААК каде само една од вкупно три пратенички успеа да го освои местото без помош на квотата.

Табела 4. Освојување на мандатите на пратеничките со, и без квоти според партии, на последните избори

Извор: Собрание на Косово, табела на авторката

Сега, кога мнозинството жени ги обезбедија своите места без помош на квотата и го надминаа законски утврдениот процент, треба да иницираме усогласување на Законот за општи избори со Законот за родова еднаквост, кој бара подеднакво учество на жените и мажите при донесување на одлуки на секое ниво.

Дискриминаторски и нееднаков натпревар

Евидентно е дека самото присуство на жените во изборните списоци без еднаков пристап до медиумите не е доволно тие да бидат гласани и слушнати. Медиумите продолжуваат да бидат клучен фактор во обликувањето на перцепциите и мислењата на општеството.

Кај гласачите влијае какви информации даваат медиумите, а нееднаквата покриеност влијае врз резултатот на изборите. Затоа е од суштинско значење сите кандидати, мажи и жени, да имаат еднаков пристап до медиумите.

Како и на претходните избори, политичките партии на Косово избраа да бидат претставени со мажи на, речиси, сите телевизиски дебати, јавни собири и реклами. Според извештаите на организацијата „Демократија во акција“, машките кандидати доминираа во јавните настапи.

Јавните собири, дури и за време на последната изборна кампања, беа најпосакувана форма на водење кампања од страна на политичките субјекти. Според мониторингот на организацијата „Демократија во акција“, 75 % од сите изборни активности беа јавни собири. Учесството на жените на митинзите било многу мало, односно само 21,3 %. Движењето „Самоопределување“ обезбеди пого-

лема вклученост и простор за кандидатките. Според внатрешните документи на Движењето „Самоопределување“, на локалните штабови им било наложено да организираат само мали собири заради состојбата со пандемијата, кога говорници од кандидатите за пратеници треба да бидат два или максимум три. Од локалните штабови било побарано да вклучат минимум по една жена. Со оглед на тоа што немало мониторинг на сите митинзи што ги имале другите партии, тешко е да се направи точна споредба за вклучување на жените на јавните собири од страна на другите политички партии.

Од набљудувањето на изборните содржини на седум телевизии, мажите имале на располагање 538 минути, додека жените само 46 минути. Жените биле присутни во само 16 % од просторот резервиран за политичките субјекти, додека на политичките дебати жените се

ПОЛИТИЧКИТЕ ПАРТИИ ВО КОСОВО, СЕ ДОДЕКА ИМ Е ДОЗВОЛЕНО, ИЗБИРААТ ДА ГО ЗАОБИКОЛАТ ЗАКОНОТ ЗА РОДОВА ЕДНАКВОСТ. ТИЕ ГИ ПОЧИТУВААТ МИНИМАЛНИТЕ ЗАКОНСКИ КРИТЕРИУМИ ЗА ЗАСТАПЕНОСТ НА ПОЛОВИТЕ УТВРДЕНИ ВО ЗАКОНОТ ЗА ОПШТИ ИЗБОРИ. ЗАКОНСКАТА КВОТА Е ЗАДОЛЖИТЕЛНА, ШТО ЗНАЧИ ДЕКА НИВНИТЕ ИЗБИРАЧКИ ЛИСТИ НЕ СЕ ЗАВЕРУВААТ ДОКОЛКУ ОВОЈ КРИТЕРИУМ НЕ Е ИСПОЛНЕТ. НЕДОВОЛНАТА ЗАСТАПЕНОСТ ВО ИЗБОРНИТЕ ЛИСТИ РЕЗУЛТИРА СО НЕДОВОЛНА ЗАСТАПЕНОСТ НА ЖЕНИТЕ ВО СОБРАНИЕТО. ЗГОЛЕМУВАЊЕТО НА БРОЈОТ НА ЖЕНИ НА ИЗБОРНАТА ЛИСТА НА „САМООПРЕДЕЛУВАЊЕ“ ИМАШЕ ПОЗИТИВНО ВЛИЈАНИЕ ВРЗ ИСХОДОТ НА ПОСЛЕДНИТЕ ИЗБОРИ. ОД 11 МЕСТА ВО 2019, ДВИЖЕЊЕТО „САМООПРЕДЕЛУВАЊЕ“ НА ПОСЛЕДНИТЕ ИЗБОРИ ГО УДВОИ БРОЈОТ НА ЖЕНИ ВО СОБРАНИЕТО – НА ВКУПНО 23

појавиле во само 22 % од медиумскиот простор. Според „Демократија во акција“, од 328 дебати што се одржале меѓу 13 јануари и 12 февруари, машките кандидати доминирале во 78 % од медиумскиот простор, додека жените биле присутни само на 22 % од дебатите.

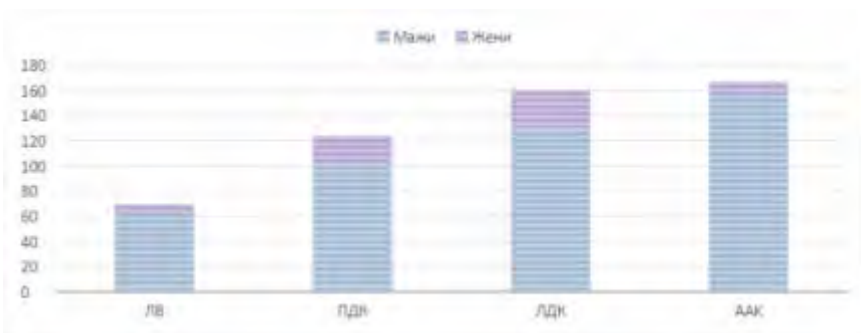
Табела 5. Претставувањето на кандидатите за Парламентот на Косово во медиумите според полот

Извор: „Демократија во акција“, табела на авторката

Мажите доминираа и на официјалните веб страници на политичките партии, на социјалните мрежи и на телевизиските спотови. Според наодите на организацијата „Демократија во акција“, жените повторно немале еднаков пристап со мажите на официјалните веб страници на политичките партии. Движењето „Самоопределување“ имаше најмалку објави на социјалните мрежи во споредба со другите партии. Од вкупно 63 објави, само 7 од нив промовираа жени кандидатки. ПДК имаше 100 објави каде само во 24 од нив промовираа жени. ЛДК имаше 129 објави, од кои само 31 беа за жени кандидатки. Додека, ААК, која имаше најголем број на објави, од 157 објави, во само 9 од нив ги промовираше жените кандидатки.

Табела 6. Претставување на жените кандидатки на социјалните мрежи според партиите на последните избори

Извор: „Демократија во акција“, табела на авторката

Ова ниско присуство на жените во медиумите може да се објасни со ниската присутност на жените на изборните листи.

По изборите... Собранието, раководните позиции и жените

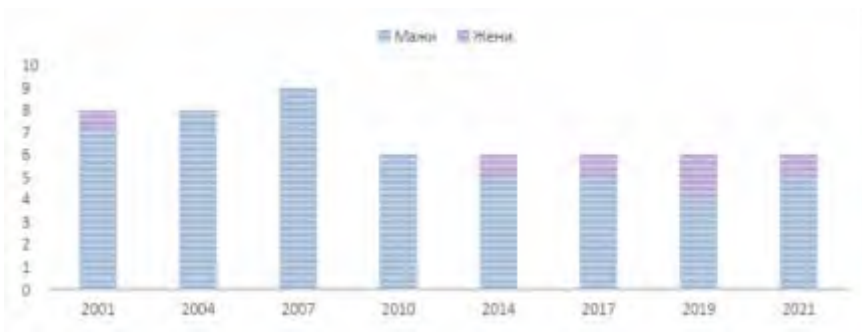
Дискриминацијата и необезбеденоста еднакви можности за жените, продолжува и по изборниот процес. Трендот на вклучување на жени на лидерски позиции сè уште е далеку од постигнување на еднаква застапеност на жените и мажите на одлучувачките позиции. Сепак, неодамнешните политички промени донесоа позитивни трендови, обезбедувајќи повеќе простор за жените во носењето на одлуки. Во Собранието, законодавната институција на Косово, и покрај зголемувањето на присуството на жени од последните Парламентарни избори, и овојпат продолжуваат да доминираат мажите, од 120 пратеници, само 44 се жени. Но, и покрај многу поголемиот процент на мажи внатре, ситуацијата е подобра отколку во претходните парламентарни состави со застапеност на жените во органите и работните тела на Собранието.

Собранието, како и сите институции, има свои органи и работни тела: Претседателството и парламентарните комисии. Претседателството на Собранието се состои од претседател и пет потпретседатели. Во согласност со член 67 од Уставот на Република Косово, најголемата парламентарна група го предлага претседателот, три-те најголеми парламентарни групи ги номинираат своите потпретседатели, додека парламентарните групи кои не се мнозинство, ги предлагаат своите двајца потпретседатели. Претседателството е одговорно за административното функционирање на Собранието на начин кој е пропишан со Деловникот за работа на Собранието.

„ВРЕМЕ НА ЖЕНИТЕ“ БЕШЕ НАСЛОВОТ НА СТАТИЈАТА КОЈАШТО ПРЕМИЕРОТ НА КОСОВО, АЛБИН КУРТИ, ЈА НАПИША ВО МАРТ МИНАТАТА ГОДИНА. ТОА БЕШЕ ПРВПАТ ПРЕМИЕР ДА КАЖЕ ОТВОРЕНО ДЕКА ЌЕ СЕ БОРИ ПРОТИВ НЕЕДНАКВОСТА И НЕПРАВДАТА. ТОЈ ЗБОРУВАШЕ ЗА НОВО ПОГЛАВЈЕ ЗА ЖЕНИТЕ И ЗА НАШАТА ДРЖАВА. ТОЈ НАПИША ДЕКА НЕПРАВДАТА ЈА ОСЛАБНА НАШАТА ДРЖАВА И ДОЈДЕ ВРЕМЕ ЗА НОВО ПОГЛАВЈЕ. ЗА ДОСТОИНСТВЕНИ УСЛОВИ И ЕДНАКВИ МОЖНОСТИ НА ЖЕНИТЕ. ДОЈДЕ ВРЕМЕ СО АНГАЖМАН ОД ДОЛУ, ПА НАГОРЕ И СО ЕМАНЦИПИРАЧКИ ПОЛИТИКИ ОД ГОРЕ, ПА НАДОЛУ ДА СЕ ЗАТВОРИ ЈАЗОТ НА НЕЕДНАКВОСТ. СЕГА ЗЕМЈАТА ИМА НОВА ВЛАДА ВО КОЈА МАЖИТЕ ПОЧНАА ДА СФАКААТ ДЕКА ВИСОКИТЕ ПОЗИЦИИ КОИ НЕКОГАШ ТРАДИЦИОНАЛНО ИМ ПРИПАГАА САМО НИМ, СЕГА ЌЕ ИМ ПРИПАГААТ И НА ЖЕНИТЕ

Ако ги анализираме составите на Претседателството на Собранието во сите претходни состави, доаѓаме до заклучок дека мажите доминираа и продолжуваат да доминираат во ова раководно тело. Во три претходни состави немаше жени во Претседателството на Собранието. Во првиот парламентарен состав на Собранието на Косово, од вкупно 8 члена, имаше 7 мажи и само една жена кои ја претставуваа пратеничката група на немнозинската заедница. Додека во вториот, третиот и четвртиот состав, наместо да се зголеми бројот на жени, целото Претседателство беше составено само од мажи, без жени. Ситуацијата малку се подобри во петтиот состав кога Движењето „Самоопределување“ предложи жена, потпретседател на Претседателството на Собранието на Косово. Од вкупно 6 члена, само една беше жена. Ситуацијата остана иста и во шестиот состав, кога повторно само Движењето „Самоопределување“ предложи жена. Демократската партија на Косово, пак, која во тоа време имаше две позиции, назначи двајца мажи.

Табела 7. Застапеност на жените во Претседателството на Собранието на Косово во сите парламентарни состави

Извор: Собранието на Косово, табела на авторката

Во седмиот собраниски состав, политичката промена донесе позитивна промена и во органите и работните тела на Собранието. На предлог на Движењето „Самоопределување“, за првпат во Претседателството на Собранието беа избрани две жени, претседателката и првата потпретседателка. Сега, во актуелниот пратенички состав, во Претседателството на Собранието има пет мажи и само една жена потпретседател, предложена од страна на Движењето „Самоопределување“.

Табела 8. Пропорција на застапеност на жените во претседателствата на сите парламентарни состави

Извор: Собрание на Косово, табела на авторката

Другите партии, особено партиите што во некои парламентарни состави беа на власт: ПДК, ЛДК и ААК, никогаш не номинираа жена за претседател на Собранието.

Парламентарни комисии

Собранието на Косово има четири постојани комисии и 10 функционални комисии, додека во текот на својата работа Собранието има право да формира и други ад хок комисии. Комисиите се поделени меѓу пратеничките групи врз основа на формулата утврдена во Деловникот за работа на Собранието и пропорцијата на силата на групите. Парламентарните групи номинираат кандидати за: претседатели, заменици-претседатели и членови на комисиите. Предлогот за претседател на Комисијата за права и интереси на заедниците се дава од страна на пратеничките групи на мнозинската заедница.

Ако го анализираме составот на парламентарните комисии и водечките позиции на сите парламентарни состави, гледаме дека мажите доминирале и во парламентарните комисии. Сега ситуацијата е променета. Во седмиот собраниски состав е постигната еднаква поделба на лидерските позиции на комисиите меѓу мажите и жените. Додека во сегашниот парламентарен состав првпат се случува жените да раководат со повеќе парламентарни комисии, отколку мажите.

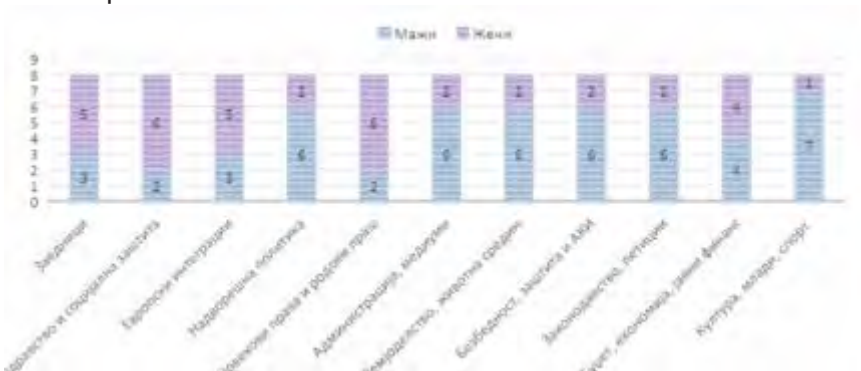
Табела 9. Родовиот состав на парламентарните комисии во Собранието на Косово во сите досегашни парламентарни состави

Извор: Собрание на Косово, табела на авторката

Анализата на составот на парламентарните комисии покажува дека на жените обично им се доверуваат комисии коишто опфаќаат прашања за: заедницата, човековите права и родовата еднаквост, здравството, социјалната помош и европската интеграција. На пример, во пет последователни парламентарни состави, жени претседавале со Комисијата за права на заедниците и Комисијата за европска интеграција, додека во 6 последователни парламентарни состави тие претседавале со Комисијата за здравство и социјална заштита и Комисијата за човекови права. Но, само двапати на жените им е доверена: Комисијата за надворешни работи, Комисијата за земјоделство и животна средина, Комисијата за законодавство и Комисијата за администрација.

Табела 10. Родов состав на парламентарните комисии во Собранието на Косово

Извор: Собрание на Косово, табела на авторката

Жените и високите одлучувачки позиции во рамки на Владата

„Време на жените“ беше насловот на статијата којашто премиерот на Косово, Албин Курти, ја напиша во март минатата година. Тоа беше првпат премиер да каже отворено дека ќе се бори против нееднаквоста и неправдата. Тој зборуваше за ново поглавје за жените и за нашата држава. Тој напиша дека неправдата ја ослабна нашата држава и дојде време за ново поглавје. За достоинствени услови и еднакви можности на жените. Дојде време со ангажман од долу, па нагоре и со еманципирачки политики од горе, па надолу, да се затвори јазот на нееднаквост. Сега земјата има нова Влада во која мажите почнаа да сфаќаат дека високите позиции коишто некогаш традиционално им припаѓаа само ним, сега ќе им припаѓаат и на жените. Присуството на жените на највисоките раководни позиции повеќе нема да биде 5,6 %, како што беше во 2015 година, ниту, пак, 11,9 %, како што беше во 2018 година.

Табела 11. Застапеност на жените во егzekутивата

Извор: Влада на Косово, табела на авторката

За првпат, дванаесет години по независноста, присуството на жените на највисоките раководни позиции се зголеми за трипати – од 11,9 % во 2018 година, на 33 % во 2020 година. Сега, дури и во втората Влада на Курти, жените раководат со пет најважни министерства и тоа за: правда, образование и наука, економија, претприемништво и надворешна политика.

Табела 12. Застапеност на жените во егзекутивата во трите последни влади

Извор: Собрание на Косово, табела на авторката

Сосема за крај, во Косово започна нова ера. Нашата борба за еднаквост и правда ќе продолжи.

(Авторката е член на Собранието на Република Косово и претседава со парламентарниот Комитет за земјоделство, шумарство, рурален развој, животна средина и инфраструктура и е член на парламентарниот Комитет за надворешни работи. Таа е докторант на науки на Универзитетот во Грац. Има завршено магистериум по политика и владеење на Европската унија на London School of Economics and Political Sciences (LSE) во Лондон. Поседува две БА дипломи, едн за БА (хонс) Политика и меѓународни односи од London Metropolitan University во Лондон и БА диплома за англиски јазик и литература од Универзитетот во Приштина - Косово. За време на нејзиниот престој во Лондон беше ангажирана како истражувачка на International Business and Diplomatic Exchange (IBDE) и исто така се ангажирала со општите избори во 2010 година во Велика Британија. Доброволно беше вклучена во активности на Amnesty International во Лондон. Беше шеф на кабинетот во Канцеларијата на градоначалникот на Општина Приштина. Од 2012 година, таа е активист во Движењето за самоопределување, каде што го предводи Комитетот за надворешни работи. Од 2012 до 2015 година, работеше како предавачка на „Универзум колеџ“ на одделот за администрација и политички науки)

Превод од албански на македонски јазик: Дениз Сулејман

DREJTË PËRFAQËSIMIT TË BARABARTË GJINOR

FITORE PACOLLI

STUDIME TË SHUMTA KANË KONKLUDUAR SE PJESEMARRJA E ULTË E GRAVE NË POLITIKË ËSHTË SI REZULTAT I PENGESAVE TË NDRYSHME QË ATO HASIN NË SISTEMET E NDRYSHME ELEKTORALE. DISA STUDIME TJERA FOKUSOHEN TEK MUNGESA E VULLNETIT DHE VETËBESIMIT PËR TU PËRFSHIRË NË PROCESET POLITIKE. POR KUR GRATË DUAN, KANË VULLNETIN DHE GUXIMIN TË PËRFSHIHEN NË POLITIKË JANË PARTITË POLITIKE QË VENDOSIN BARRIERA DHE HEZITOJNË T'JU OFROJNË QASJE TË BARABARTË ME BURRAT. PARTITË POLITIKE KANË TENDENCA TË BESOJNË SE BURRAT VOTOHEN MË SHUMË SESA GRATË. PRANDAJ EDHE VENDOSIN MË SHUMË BURRA NË LISTAT E TYRE ZGJEDHORE

Përkundër angazhimeve dhe përpjekjeve të pandalshme ne akoma jetojmë në një shoqëri të dominuar nga burrat. Pabarazia gjinore në Kosovë shtrihet në shumë dimensione dhe prek tërë shoqërinë. Përpjekja e grave për barazi nuk duhet të shihet me dyshim nga burrat. Përkundrazi, ata duhet të bëhen pjesë e saj sepse nga përparimi i grave nuk përfitojnë vetëm gratë por e tërë shoqëria përfshirë edhe burrat. Prezenca e barabartë e grave në politikë është parakusht për zhvillim demokratik dhe qeverisje të mirë.

Në zgjedhjet e fundit parlamentare në Kosovë NE, gratë, fituam.

Në Parlamentin e Kosovës arritëm të thyejmë një rekord të ri në historinë e shtetit tonë. Fituam 44 ulëse. Nga 32.5% sa ishte përfaqësimi i grave në

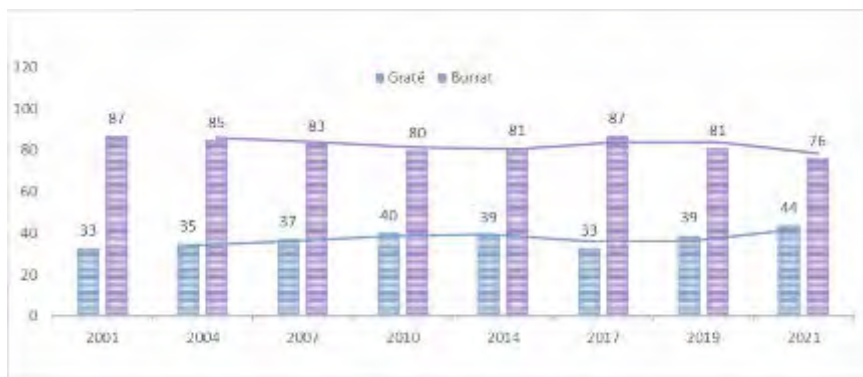
zgjedhjet e vitit 2019 është rritur në 36.6% apo pesë ulëse më shumë. Tani, nga gjithsej 120 ulëse sa ka Kuvendi i Republikës së Kosovës 44 ulëse u takojnë grave ndërsa 76 ulëse u takojnë burrave.

Një arritje tjetër pozitive është se 33 gra nuk kanë pasur fare nevojë për kuotë që të sigurojnë ulëset e tyre ndërsa vetëm 11 prej tyre kanë siguruar ulësen përmes kuotës gjinore.

Kosova për herë të dytë zgjodhi një grua për Presidente të shtetit ndërsa në Kabinetin e Qeverisë së Kosovës për here të pare kemi 2 gra zëvendëskryeministre dhe 5 gra ministre.

Kosova vazhdon të jetë akoma larg përfaqësimit të barabartë por është në rrugë drejtë arritjes.

Tabela 1. Përfaqësimi i grave në Kuvendin e Kosovës në të gjitha legjislaturat.

Burimi: Kuvendi i Kosovës, tabela nga autorja.

Gratë dhe prezenca e tyre në listat zgjedhore

Gratë në nivelin global vazhdojnë të jenë të nënpërfaqësuar. Sipas statistikave të UN Women vetëm 25 për qind e të gjithë parlamentarëve në botë janë gra. Vetëm 22 shtete në botë kanë zgjedhur gra në pozitën e kryeministrit apo presidentit. Ndërsa, vetëm 14 shtete kanë arritur të përfshijnë 50 për qind të grave në kabinetet qeveritare. Parlamenti Evropian ka vetëm 36.2 për qind gra. Vetëm 4 shtete në botë kanë mbi 50 për qind të grave në parlament: Ruanda, Kuba, Bolivia dhe Emiratet e Bashkuara. Ndërsa tek shtetet e Bashkimit Evropian përqindjen më të lartë të grave në parlamentet nacionale e ka Suedia me 47.6 për qind.

Kur flasim për pabarazinë gjinore në proceset vendimmarrëse pyetjet më të shpeshta që bëhen janë se pse gratë nuk janë po aq sa burrat pjesëmarrëse në politikë? Çfarë masa mund të ndërmarrim për të ngushtuar zbrazësirën e përfaqësimit gjinor?

Studime të shumta kanë konkluduar se pjesëmarrja e ultë e grave në politikë është si rezultat i pengesave të ndryshme që ato hasin në sistemet e ndryshme elektorale. Disa studime tjera fokusohen tek

mungesa e vullnetit dhe vetëbesimit për tu përfshirë në proceset politike. Por kur gratë duan, kanë vullnetin dhe guximin të përfshihen në politikë janë partitë politike që vendosin barriera dhe hezitojnë t'iu ofrojnë qasje të barabartë me burrat. Partitë politike kanë tendenca të besojnë se burrat votohen më shumë sesa gratë. Prandaj edhe vendosin më shumë burra në listat e tyre zgjedhore.

Në vitin 2015, një studim në Shtetet e Bashkuara të Amerikës nga krahasimet e rezultateve zgjedhore kishte gjetur se kur gratë janë prezente, po aq sa burrat, në listat zgjedhore ato votohen njëjtë sikurse burrat¹. Kur votuesit kanë mundësi të votojnë për gratë, ata zgjedhin t'i votojnë ato. Kjo u vërtetua edhe me rezultatet e zgjedhjeve në vitin 2018 kur një numër rekord i grave siguruan ulëse në Kongresin amerikan. Duke qenë prezente si asnjëherë më parë në listat zgjedhore gratë thyen rekordin. Votuesit zgjedhën gratë jo pse ato arritën të thyejnë stereotipet gjinore dhe paragjykimet por sepse ishin masivisht prezente në listat zgjedhore.

Njësoj sikurse në të kaluarën edhe në zgjedhjet e fundit parlamentare në Kosovë në listat zgjedhore të partive politike dominuan burrat, 693 kandidatë burra dhe vetëm 359 kandidate gra. Asnjë parti politike në Kosovë nuk arriti të nxjerrë një listë ku do të kishte përfaqësim të barabartë 50/50. Partitë politike janë kujdesur që të respektojnë kriterin minimal të përfaqësimit, kuotën gjinore 30 për qind, siç janë të obliguara me Ligjin për Zgjedhjet e Përgjithshme. E vetmja parti politike që ka tejkaluar obligjimin minimal ligjor të prezencës së grave në listën e saj

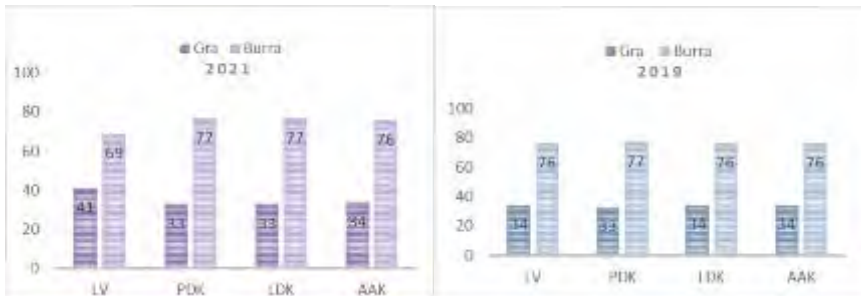
NË ZGJEDHJET E VITIT 2019 LËVIZJA VETËVENDOSJE KISHTE 34 GRA KANDIDATE PËR DEPUTETE APO 31% TË LISTËS, NDËRSA NË ZGJEDHJET E VITIT 2021 KISHTE ARRITUR TË PËRFSHIJË 41 GRA KANDIDATE PËR DEPUTETE APO 37% TË LISTËS. PREZENCA E GRAVE NË LISTËN ZGJEDHORE TË LËVIZJES VETËVENDOSJE ISHTE RRIJTUR PËR 7 GRA MË SHUMË APO 6% NË KRAHASIM ME VITIN E KALUAR. PARTITË E TJERA, NDRYSHË NGA AJO ÇFARË PREMTOJNË, NUK KANË NDËRMARR NDONJË HAP POZITIV DREJTË RRIJTJES SË PREZENCËS SË GRAVE NË LISTAT E TYRE ZGJEDHORE. PARTIA DEMOKRATIKE E KOSOVËS (PDK) DHE ALEANCA PËR ARDHMËRINË E KOSOVËS KANË VAZHDUAR NJËJTË SIKURSE NË ZGJEDHJET PARAPRAKE. PËR DALLIM NGA PDK DHE AAK, LIDHJA DEMOKRATIKE E KOSOVËS (LDK) KA PËSUAR REGRES SA I PËRKET PREZENCËS SË GRAVE NË LISTËN E SAJ ZGJEDHORE

1 Reflective Democracy Campaign, The Electability Myth: The Shifting Demographics of Political Power in America https://wholeads.us/wp-content/uploads/2019/08/The-Electability-Myth-_The-Shifting-Demographics-of-Political-Power-In-America-8-1-19.pdf

zgjedhore është Lëvizja Vetëvendosje. Në zgjedhjet e vitit 2019 Lëvizja Vetëvendosje kishte 34 gra candidate për deputete apo 31% të listës, ndërsa në zgjedhjet e vitit 2021 kishte arritur të përfshijë 41 gra candidate për deputete apo 37% të listës. Prezenca e grave në listën zgjedhore të Lëvizjes Vetëvendosje ishte rritur për 7 gra më shumë apo 6% në krahasim me vitin e kaluar.

Partitë e tjera, ndryshe nga ajo çfarë premtojnë, nuk kanë ndërmarr ndonjë hap pozitiv drejtë rritjes së prezencës së grave në listat e tyre zgjedhore. Partia Demokratike e Kosovës (PDK) dhe Aleanca për Ardhmërinë e Kosovës kanë vazhduar njëjtë sikurse në zgjedhjet paraprake. Njëjtë sikurse në vitin 2019 edhe në vitin 2021 PDK në listën e saj zgjedhore kishte përfshirë vetëm 33 gra ose 30 për qind. Njësoj ka vepruar edhe AAK e cila në listën e saj zgjedhore të vitit 2021 kishte përfshirë po aq gra sa kishte edhe në vitin 2019, 34 gra apo 31 për qind. Për dallim nga PDK dhe AAK, Lidhja Demokratike e Kosovës (LDK) ka pësuar regres sa i përket prezencës së grave në listën e saj zgjedhore. Nga 34 gra sa kishte në listën zgjedhore të vitit 2019 apo 31 për qind ka shënuar rënie në 33 gra apo 30 për qind në vitin 2021.

Tabela 2. Numri i deputetëve sipas gjinisë në Kuvend të Kosovës sipas partive politike në dy zgjedhjet e fundit

Burimi: Kuvendi i Kosovës, tabela nga autorja.

Nga statistikat e përmendura më lartë vërehet qartë se gratë fillimisht nuk përfaqësohen drejtë në listat zgjedhore të partive politike. Padrejtësia fillon qysh tek listat zgjedhore dhe kjo padyshim se reflektohet edhe në rezultatin zgjedhor. Partitë politike në Kosovë, përderisa u lejohej, zgjedhin të anashkalojnë Ligjin për Barazi Gjinore që kërkon përfaqësim të barabartë mes grave dhe burrave. Ato respektojnë kriterin minimal ligjor të përfaqësimit gjinor të përcaktuar në Ligjin për Zgjedhjet e Përgjithshme. Kuota ligjore është obligative që do të thotë

se listat e tyre zgjedhore nuk çertifikohen nëse ky kriter nuk përmbushet. Nënperfaqësimi në listat zgjedhore rezulton në nënperfaqësim të grave në Kuvendin e Kosovës. Rritja e numrit të grave në listën zgjedhore të Lëvizjes Vetëvendosje ka ndikuar pozitivisht në rezultatin e zgjedhjeve të fundit. Nga 11 ulëse në vitin 2019 Lëvizja Vetëvendosje në zgjedhjet e fundit arriti të dyfishoj numrin e grave në Kuvend në gjithsej 23.

Tabela 3. Fitimi i mandateve nga deputetet me dhe pa kuotë

Burimi: Kuvendi i Kosovës, tabela nga autorja.

Detyrimi ligjor për zbatimin e kuotës përmes Ligjit për Zgjedhjet e Përgjithshme ka ndikuar direkt në rritjen e përfaqësimit të grave në Kuvendin e Kosovës. Kuotat nuk diskriminojnë por u hapin rrugë grave që të marrin hapësirën që u takon. Tashmë më shumë se gjysma e shteteve në botë në sistemet e tyre elektorale në forma të ndryshme kanë përfshirë një lloj kuote statusore për gratë. Kosova ka filluar aplikimin e kuotës gjinore në zgjedhjet e para nacionale në vitin 2001. Aplikimi i kuotës gjinore në Kosovë ka hapur rrugë për garantimin e prezencës së grave në politikë, u ka dhënë mundësi grave që të bëhen pjesë e proceseve politike në nivel lokal dhe qendror si dhe të arrijnë të dyfishojnë ulëset e tyre duke tejkaluar kuotën.

Lëvizja Vetëvendosje është e vetmja parti politike që dy herë radhazi ka tejkaluar kuotën gjinore. Të gjitha deputetet nga Lëvizja Vetëvendosje në zgjedhjet parlamentare të vitit 2019 dhe 2021 kanë arritur të sigurojnë ulëset pa ndihmën e kuotës gjinore. Një rezultat të tillë nuk kanë arritur ta realizojnë partitë tjera. Nga gjithsej 6 deputete sa ka arritur të fitoj PDK, vetëm 3 prej tyre kanë arritur të sigurojnë ulëset pa ndihmën e kuotës gjinore. Ndërsa nga 5 deputete sa ka gjithsej LDK vetëm 1 ka arritur të siguroj ulësen pa ndihmën e kuotës. Situata është e njëjtë edhe me AAK ku vetëm 1 nga 3 deputete sa ka gjithsej ka arritur të fitoj ulësen pa ndihmën e kuotës.

Tabela 4. Fitimi i mandateve nga deputetet me dhe pa kuotë sipas partive në zgjedhjet e fundit

Burimi: Kuvendi i Kosovës, tabela nga autorja.

Tani kur shumica e grave kanë siguruar ulëset pa ndihmën e kuotës si dhe kanë tejkaluar përqindjen e kërkuar ligjore duhet të iniciojmë harmonizimin e Ligjit për Zgjedhjet e Përgjithshme me Ligjin për Barazi Gjinore i cili kërkon pjesëmarrje të barabartë të grave dhe burrave në çdo nivel vendimmarrës.

Garë diskriminuese dhe e pabarabartë

Është evidente se vetëm prezenca e grave në listat zgjedhore pa qasje të barabartë në media nuk mjafton që gratë të votohen. Media vazhdon të mbetet faktor vendimtar në formësimin e perceptimeve dhe opinioneve të shoqërisë. Votuesit influencohen nga ajo se çfarë informacioni ofrojnë mediat dhe mbulimi i pabarabartë ndikon në rezultatin zgjedhor. Prandaj është esenciale që të gjithë kandidatët, burrat dhe gratë të kenë qasje të barabartë në media.

Njëjtë sikurse në garat e kaluara elektorale, partitë politike në Kosovë zgjedhën që në debate televizive, tubime publike e spote publitare të përfaqësohen nga burrat. Sipas raportimit të organizatës Demokracia në Veprim kandidatët burra dominuan në paraqitjet publike.²

Tubimet publike edhe gjatë fushatës së zgjedhjeve të fundit ishin forma më e preferuar e të bërit fushatë nga subjektet politike. Sipas monitorimit të organizatës Demokracia në Veprim, 75% e të gjitha

² Democracy in Action, Report from the Media Monitoring During the Election Campaign-Elections for the Assembly of Kosovo, e qasshme: <https://demokracianeveprim.org/report-from-media-monitoring-during-the-election-campaign-elections-for-the-assembly-of-kosovo/?lang=en>

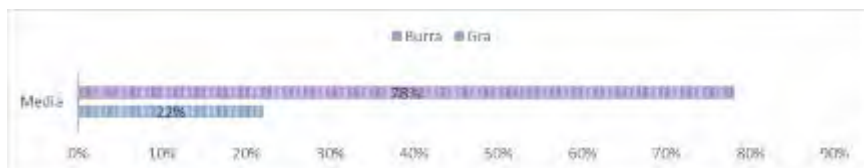
PARTITË POLITIKE NË KOSOVË, PËRDERISA U LEJOHET, ZGJEDHIN TË ANASHKALOJNË LIGJIN PËR BARAZI GJINORE QË KËRKON PËRFAQËSIM TË BARABARTË MES GRAVE DHE BURRAVE. ATO RESPEKTOJNË KRITERIN MINIMAL LIGJOR TË PËRFAQËSIMIT GJINOR TË PËRCAKTUAR NË LIGJIN PËR ZGJEDHJET E PËRGJITHSHME. KUOTA LIGJORE ËSHTË OBLIGATIVE QË DO TË THOTË SE LISTAT E TYRE ZGJEDHORE NUK ÇERTIFIKOHEN NËSE KY KRITER NUK PËRMBUSHET. NËNPËRFAQËSIMI NË LISTAT ZGJEDHORE REZULTON NË NËNPËRFAQËSIM TË GRAVE NË KUVENDIN E KOSOVËS. RRIJJA E NUMRIT TË GRAVE NË LISTËN ZGJEDHORE TË LËVIZJES VETËVENDOSJE KA NDIKUAR POZITIVISHT NË REZULTATIN E ZGJEDHJEVE TË FUNDIT. NGA 11 ULËSE NË VITIN 2019 LËVIZJA VETËVENDOSJE NË ZGJEDHJET E FUNDIT ARRITI TË DYFISHOJ NUMRIN E GRAVE NË KUVEND NË GJITHSEJ 23

aktiviteteve zgjedhore të monitoruara ishin tubime publike. Pjesëmarrja e grave në përgjithësi nëpër tubime ka qenë shumë e ultë, pra vetëm 21.3%. Lëvizja Vetëvendosje ka siguruar më shumë përfshirje dhe hapësirë për gratë kandidatë. Sipas dokumenteve të brendshme të Lëvizjes Vetëvendosje shtabet lokale kanë qenë të udhëzuara që për shkak të situatës pandemike të organizojnë vetëm tubime të vogla ku folës nga kandidatët për deputetë të jenë 2 maksimum 3. Nga shtabet lokale është kërkuar që në secilin tubim të përfshihet minimum një grua. Për shkak se nuk ka monitorime të të gjitha tubimeve që kanë pasur edhe partitë tjera është e vështirë të bëjmë një krahasim të saktë rreth përfshirjes së grave nëpër tubimet publike nga partitë politike.

Nga monitorimi i kronikave zgjedhore në shtatë televizione burrat kishin në dispozicion 538 minuta ndërsa gratë

vetëm 46 minuta. Gratë kanë qenë prezente në vetëm 16% të hapësirës të rezervuar për subjektet politike ndërsa në debatet politike gratë janë shfaqur në vetëm 22% të hapësirës. Sipas organizatës Demokracia në Veprim nga 328 debate, që janë shfaqur nga periudha 13 janar deri më 12 shkurt, kandidatët burra kanë dominuar në 78% të hapësirës ndërsa gratë kanë qenë prezente në vetëm 22% të debateve.

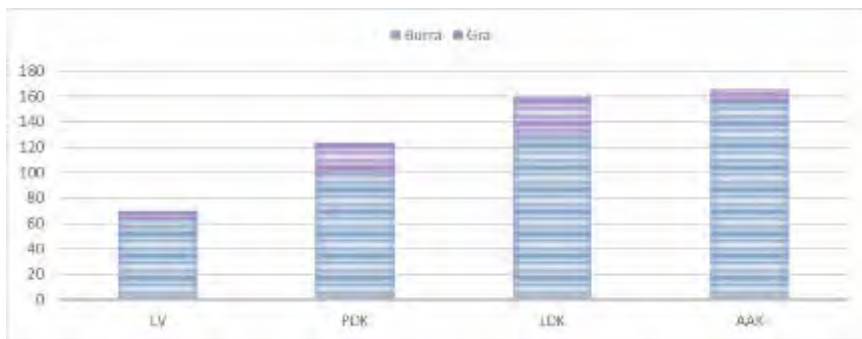
Tabela 5. Paraqitja e kandidatëve për Kuvend të Kosovës në media sipas gjinisë

Burimi: Demokracia në Veprim, tabela nga autorja.

Burrat kanë dominuar edhe në faqet zyrtare të partive në rrjetet sociale dhe në spotet televizive. Përsëri sipas gjetjeve të organizatës Demokracia në Veprim gratë nuk kanë pasur qasje të barabartë me burrat në faqet zyrtare të partive politike. Lëvizja Vetëvendosje ka pasur më së paku postime në rrjetet sociale në krahasim me partitë e tjera. Nga gjithsej 63 postime në vetëm 7 prej tyre ka promovuar gratë kandidate. PDK ka pasur 100 postime ku në vetëm 24 prej tyre kanë promovuar gratë. LDK ka pasur 129 postime në mesin e të cilave vetëm 31 kanë qenë për gratë kandidate. Ndërsa, AAK e cila renditet me numrin më të madh të postimeve, nga 157 postime në vetëm 9 postime ka promovuar kandidatet gra.

Tabela 6. Paraqitja e grave në rrjetet sociale sipas partisë në zgjedhjet e fundit

Burimi: Demokracia në Veprim, tabela nga autorja.

Kjo prezencë e ulët e grave në media mund të shpjegohet me prezencën e ulët të tyre në listat zgjedhore.

Pas zgjedhjeve...Kuvendi, pozitat udhëheqëse dhe gratë

Diskriminimi dhe mos-ofrimi i mundësive të barabarta për gratë vazhdon edhe pas procesit zgjedhor. Trendi i përfshirjes së grave në pozitat drejtuese është akoma larg arritjes së përfaqësimit të barabartë të grave dhe burrave në pozita vendimmarrëse. Megjithatë, ndryshimet e fundit politike kanë sjellur ndryshime pozitive duke siguruar hapësirë më të madhe në vendimmarrje për gratë. Kuvendi, institucioni ligjvënës i Kosovës, përkundër rritjes së prezencës së grave nga zgjedhjet e fundit parlamentare, edhe kësaj radhe vazhdon të dominohet nga burrat, nga 120 deputetë vetëm 44 janë gra. Por përkundër përqindjes

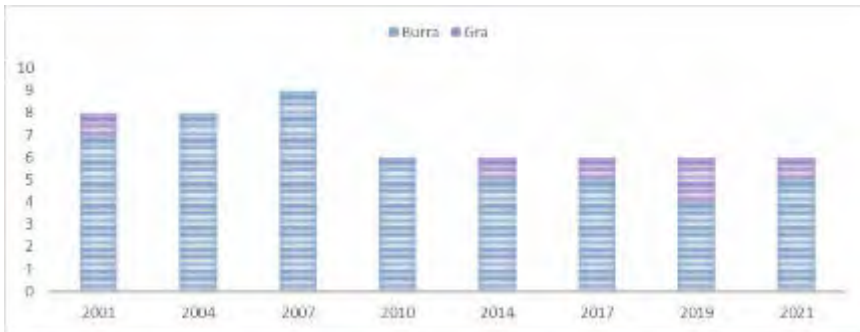
shumë më të lartë të burrave brenda, situata qëndron më mirë se në legjislaturat e kaluara me përfaqësimin e grave në organet dhe trupat e punës së Kuvendit.

Edhe Kuvendi, sikur të gjitha institucionet, ka organet e veta dhe trupat e punës: kryesinë dhe komisionet parlamentare. Kryesia e Kuvendit përbëhet nga Kryetari dhe 5 nënkryetarë. Në përputhje me Neni 67 të Kushtetutës së Republikës së Kosovës grupi më i madh parlamentar propozon kryetarin, tri grupet më të mëdha parlamentare propozojnë nënkryetarët e tyre ndërsa grupet parlamentare jo shumicë propozojnë 2 nënkryetarët e tyre. Kryesia është përgjegjëse për funksionimin administrativ të Kuvendit në mënyrën e përcaktuar me Rregulloren e Punës të Kuvendit.

Nëse i analizojmë kryesitë e Kuvendit të të gjitha legjislaturave kuptojmë se burrat kanë dominuar dhe vazhdojnë të dominojnë edhe në këtë organ udhëheqës. Në tri legjislatura nuk ka pasur asnjë grua në kryesi të Kuvendit. Në legjislaturën e parë të Kuvendit të Kosovës nga gjithsej 8 anëtarë në përbërje kanë qenë 7 burra dhe vetëm 1 grua e cila ka përfaqësuar grupin parlamentar të komunitetit joshumicë. Ndërsa në legjislaturën e dytë, të tretë dhe të katërt, në vend se të shtohet numri i grave, e gjithë kryesia përbëhej vetëm nga burrat dhe asnjë grua. Situata përmirësohet paksa në legjislaturën e pestë kur Lëvizja Vetëvendosje propozon një grua, nënkryetare të kryesisë së Kuvendit të Kosovës. Nga gjithsej 6 anëtarë vetëm 1 ishte grua. Gjendja mbetet e njëjtë edhe në legjislaturën e gjashtë kur përsëri vetëm Lëvizja Vetëvendosje për pozitën e vetme që i takonte në kryesi kishte propozuar një grua. Ndërsa, Partia Demokratike e Kosovës të cilës atë kohë i takonin dy pozita, ajo vendosi dy burra.

**“KOHA E GRAVE” TITULLOHEJ
ARTIKULLI QË KRYEMINISTRI
I KOSOVËS, ALBIN KURTI, E
KISHTE SHKRUAR NË MARS TË
VITIT TË KALUAR. ISHTE HERA
E PARË QË NJË KRYEMINISTËR
PO SHPREHEJ HAPUR DHE ME
KËMBNGULËSI SE PABARAZIA
DHE PADREJTËSIA DO TË
LUFTOHET. AI PO FLISTE
PËR NJË KAPITULL TË RI PËR
GRATË E PËR SHTETIN TONË.
PADREJTËSIA, SHKRUANTE
AI, KA DOBËSUAR SHUMË
SHTETIN TONË DHE SE
KISHTE ARDHUR KOHA PËR
NJË KAPITULL TË RI. PËR
KUSHTË TË DINJITETSHME
DHE MUNDËSI TË BARABARTA
PËR GRATË. KISHTE ARDHUR
KOHA QË ME ANGAZHIM
NGA POSHTË E ME POLITIKA
EMANCIPUESE NGA LARTË
TË NGUSHTONIM HENDEKUN
E PABARAZISË. TANI VENDI
KISHTE NJË QEVERI TË RE NË TË
CILËN BURRAT PO FILLONIN TË
KUPTONIN SE POZITAT E LARTA
VENDIMMARRËSE QË DIKUR
TRADICIONALISHT IU TAKONIN
VETËM BURRAVE DO T’IU
TAKONIN EDHE GRAVE**

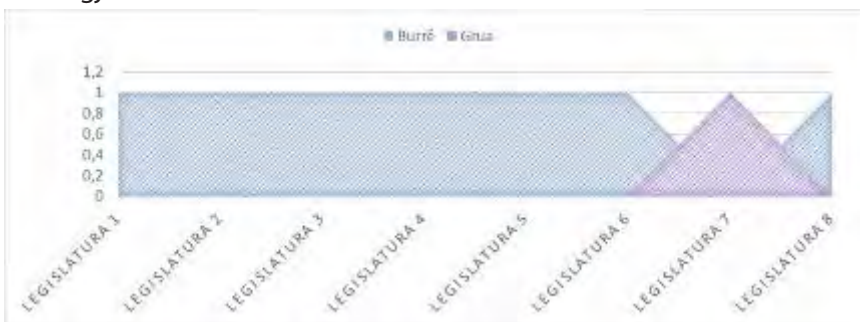
Tabela 7. Përfaqësimi i grave në kryesitë e Kuvendit të Kosovës në të gjitha legjislaturat

Burimi: Kuvendi i Kosovës, tabela nga autorja.

Në legjislaturën e shtatë ndryshmi politik solli ndryshim pozitiv edhe në organet dhe trupat punuese të Kuvendit. Me propozim të Lëvizjes Vetëvendosje për herë të parë në kryesinë e Kuvendit u zgjodhën dy gra, kryetaren dhe nënkryetaren e parë. Ndërsa tani në legjislaturën aktuale kryesia e Kuvendit përbëhet nga 5 burra dhe vetëm një grua nënkryetare e propozuar nga Lëvizja Vetëvendosje.

Tabela 8. Proporcioni i përfaqësimit të grave në kryesitë e të gjitha legjislaturave

Burimi: Kuvendi i Kosovës, tabela nga autorja.

Partitë tjera e sidomos partitë që në disa legjislatura kanë qenë në pozitë, PDK, LDK dhe AAK, asnjëherë nuk kanë propozuar një grua në kryesi të Kuvendit.

Komisionet parlamentare

Kuvendi i Kosovës ka 4 komisione të përhershme dhe 10 komisione funksionale ndërsa gjatë punës Kuvendi ka të drejtë të formoj edhe komisione tjera *ad hoc*. Komisionet ndahen mes grupeve parlamentare në bazë të formulës së përcaktuar me Rregulloren e Kuvendit dhe proporcionit të forcës së grupeve. Grupet parlamentare propozojnë kandidatët për kryetarë, nënkryetarë dhe anëtarë të komisioneve që u takojnë. Ndërsa propozimi për kryetar të Komisionit për të Drejtat dhe Interesat e Komuniteteve dhe Kthim bëhet nga grupet parlamentare të komunitetit joshumicë.

Nëse analizojmë përbërjen e komisioneve parlamentare dhe pozitat udhëheqëse të të gjitha legjislatrave kuptojmë që burrat kanë dominuar edhe në komisionet parlamentare. Tani situata ka ndryshuar. Në legjislaturën e 7 është arritur ndarja e barabartë e pozitave udhëheqëse të komisioneve mes burrave dhe grave. Ndërsa në legjislaturën aktuale është hera e parë që gratë udhëheqin me më shumë komisione parlamentare se burrat.

Tabela 9. Përbërja gjinore e komisioneve parlamentare në Kuvendin e Kosovës në të gjitha legjislaturat

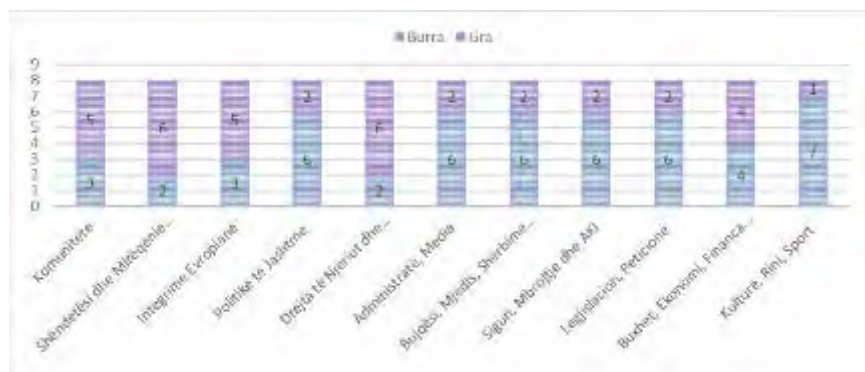

Burimi: Kuvendi i Kosovës, tabela nga autorja.

Nga analiza e përbërjes së komisioneve parlamentare vërehet se grave zakonisht u janë besuar komisionet që mbulojnë çështjet e komuniteteve, të drejtat e njeriut dhe barazi gjinore, shëndetësi, mirëqenie sociale e integritet evropian. Për shembull në 5 legjislatura radhazi gratë kanë udhëhequr Komisionin për të Drejtat dhe Komunitete dhe Komisionin për Integritet Evropian, ndërsa në 6 legjislatura radhazi

kanë drejtuar Komisionin për Shëndetësi dhe Mirëqenie Sociale dhe Komisionin për të Drejtat e Njeriut dhe Çështje Gjinore. Por, vetëm 2 herë grave iu është besuar Komisioni për Punë të Jashtme, Komisioni për Bujqësi dhe Mjedis, Komisionin për Legjislacion si dhe Komisioni për Administratë.

Tabela 10. Përbërja gjinore e komisioneve parlamentare në Kuvendin e Kosovës

Burimi: Kuvendi i Kosovës, tabela nga autorja.

Gratë dhe pozitat e larta vendimmarrëse brenda Qeverisë

“Koha e grave” titullohej artikulli që Kryeministri i Kosovës, Albin Kurti, e kishte shkruar në mars të vitit të kaluar. Ishte hera e parë që një Kryeministër po shprehej hapur dhe me këmbëngulësi se pabarazia dhe padrejtësia do të luftohet. Ai po fliste për një kapitull të ri për gratë e për shtetin tonë. Padrejtësia, shkruante ai, ka dobësuar shumë shtetin tonë dhe se kishte ardhur koha për një kapitull të ri. Për kushte të dinjitetshme dhe mundësi të barabarta për gratë. Kishte ardhur koha që me angazhim nga poshtë e me politika emancipuese nga lartë të ngushtojmë hendekun e pabarazisë. Tani vendi kishte një qeveri të re në të cilën burrat po fillonin të kuptonin se pozitat e larta vendimmarrëse që dikur tradicionalisht iu takonin vetëm burrave do t’i takonin edhe grave. Prezenca e grave në postet më të larta qeverisëse më nuk do të jetë 5.6 për qind sa ishte në vitin 2015 e as 11.9 për qind sa ishte në vitin 2018.

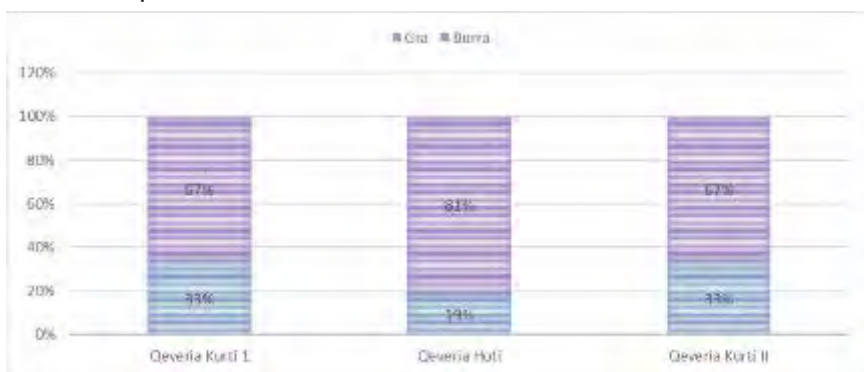
Tabela 11. Përfaqësimi i grave në degën ekzekutive

Burimi: Qeveria e Kosovës, tabela nga autorja.

Për herë të parë, 12 vjet pas pavarësisë, prezenca e grave në postet më të larta qeverisëse u trefishua nga 11.9 për qind sa ishte në vitin 2018 në 33 për qind në vitin 2020. Tani edhe në Qeverinë Kurti II gratë drejtojnë 5 ministritë më të rëndësishme, atë të drejtësisë, arsimit dhe shkencës, ekonomisë, ndërmarrësisë dhe të politikës së jashtme.

Tabela 12. Përfaqësimi i grave në degën ekzekutive të qeverisjes në tri qeveritë e fundit

Burimi: Kuvendi i Kosovës, tabela nga autorja.

Përfundimisht, në Kosovë ka filluar një epokë e re. Përpjekja e jonë për barazi dhe drejtësi do të vazhdoj.

(Autorja është Anëtare e Kuvendit të Kosovës dhe kryeson Komisionin Parlamentar për Bujqësi, Pylltari, Zhvillim Rural, Mjedis dhe Infrastrukturë, dhe Anëtare e Komisionit Parlamentar për Punë të Jashtme.

Ajo është candidate për doktoraturë në Universitetin e Graz. Ajo ka përfunduar studimet e Masterit në Politikën dhe Qeverisjen e Bashkimit Evropian në London School of Economics and Political Sciences (LSE) në Londër. Ajo gjithashtu ka dy diploma bachelor për BA (Hons) në Politikë dhe Marrëdhënie Ndërkombëtare nga London Metropolitan University në Londër dhe një BA për Gjuhë dhe Letërsi Angleze nga Universiteti i Prishtinës në Kosovë. Gjatë qëndrimit të saj në Londër ajo ishte e angazhuar si hulumtuese në International Business and Diplomatic Exchange (IBDE) dhe gjithashtu u angazhua me zgjedhjet e përgjithshme të vitit 2010 në Mbretërinë e Bashkuar. Ajo ishte e përfshirë vullnetarisht në aktivitetet e Amnesty International në Londër. Ajo shërbeu si Shefe e Kabinetit në Zyrën e Kryetarit në Komunën e Prishtinës. Që nga viti 2012, ajo është aktiviste në Lëvizjen për Vetëvendosje, ku drejton Komisionin për Punët e Jashtme. Nga viti 2012 deri në vitin 2015, ajo ka punuar si ligjëruese në “Universum College” në departamentin e Administratës dhe Shkencave Politike.)

УНИШТУВАЊЕ НА ПАТРИЈАРХАТОТ И КОМПАНИЈАТА

(КАКО АРАПСКИТЕ ФЕМИНИСТКИ
ПОВТОРНО ГО ПОЛИТИЗИРААТ
СОПСТВЕНОТО ДВИЖЕЊЕ)

ФАРАХ ДАИБЕС

ВО МОМЕНТОВ СЕ СПРОВЕДУВА ПРОЕКТ ЧИЈАШТО ЦЕЛ Е ДА РАЗВИЕ НИЗА ПРИНЦИПИ СЛИЧНИ НА КОНЦЕПТОТ НА ПАРИСКИТЕ ПРИНЦИПИ ЗА ИНСТИТУЦИИТЕ ЗА ЧОВЕКОВИ ПРАВА, СО ЦЕЛ ДА СЕ ВОСПОСТАВИ МЕЃУНАРОДНО ПРИЗНАТ ПРОЦЕС НА АКРЕДИТАЦИЈА, СО ШТО ЌЕ ИМ СЕ ПОМОГНЕ НА НАЦИОНАЛНИТЕ УСТАНОВИ ДА СЕ СООЧАТ ПОЛЕСНО СО ПРЕДИЗВИЦИТЕ. ПРЕКУ УСВОЈУВАЊЕ НА ОВИЕ ПРИНЦИПИ, ЌЕ СЕ НАМАЛИ ВЛИЈАНИЕТО НА ПОЛИТИЧКАТА ВОЛЈА ВРЗ РАБОТАТА НА ОВИЕ НАЦИОНАЛНИ УСТАНОВИ, ЧИЈШТО: ДЕЛОКРУГ НА РАБОТА, РЕСУРСИ И РАБОТНИ ПРОЦЕДУРИ ЌЕ МОРА ДА ЌЕ МОРА ДА БИДАТ СООДВЕТНИ СО МЕЃУНАРОДНО ПРИФАТЕНИТЕ УПАТСТВА

Деполитизацијата на феминистичките движења низ целиот свет се интензивира со децении. На глобално ниво, феминизмот беше киднапиран од капитализмот, а потоа уште повеќе од неолиберализмот, со што ова движење, кое, инаку, се стреми кон социјална солидарност, го вплеткаа со поимот за општество на слободен пазар. На глобалниот југ, феминистичкиот активизам сè повеќе го присвојуваат невладините организации (НВО-изација)¹, и премногу често се фокусира на работа базирана на проекти, а не на широка критика и акција против патријархатот во сите негови манифестирања. Во регионот на Блискиот Исток и Северна Африка (БИСА), на ова се надоврза и, таканаречениот, „државен феминизам,“ каде ослободувањето на жените беше

преземено од патријархалните, честопати и тоталитарни режими, со што се ограничи потенцијалот за темелни феминистички реформи во земјите од регионот. Со текот на годините, ова го скроти

¹ „НВО-изација“ се користи како термин за да се опише: институционализацијата, демобилизацијата и професионализацијата на социјалните движења.

феминистичкиот дискурс, нивните барања и активизмот, што резултираше со деполитизација на арапското феминистичко движење.

Наспроти сето ова и безбројните други пречки со кои се соочуваат арапските активисти, цвета сегашната феминистичка сцена во регионот, БИСА. Феминистките од сите земји, потекло и возрастни групи, сега се организираат, се мобилизираат и покажуваат солидарност на невиден начин. Овој есеј има за цел да покаже како арапските феминистки ја враќаат својата револуционерна и високо политичка позиција против патријархатот и сите системи што го поддржуваат. Тој нуди преглед на некои од тековните стратегии што се користат за повторно политизирање и зајакнување на феминистичкото движење низ целиот регион.

Неуспешен економски систем

Во нејзината позната статија објавена во 2013 година, под наслов: „Како феминизмот стана лична слугинка на капитализмот – и како да го повратиме статусот“, Ненси Фрејзер тврди дека феминизмот го поддржува капитализмот којшто е санкциониран од државата со тоа што избира да работи во полза на неолиберални реформи и програми – дали намерно или не – за кои се смета дека ги „јакнат“ жените. Тој напис започна критичен процес на саморефлексија меѓу феминистките ширум светот. Ревидирањето на програмите за зајакнување на жените и феминистичките барања што се усогласуваат со неолиберализмот и оценувањето на нивните импликации врз вистинското ослободување на жените од круговите на експлоатација и насилство, станаа теми од клучна важност во дискусиите во феминистичките кругови. Ова беше посебно важно на глобалниот југ каде што неолибералните програми и политики значително ја зголемија феминизацијата на сиромаштијата². На пример, програмите за микрофинансирање за жените од пониските и сиромашните слоеви на општеството беа широко распространети низ целиот БИСА регион, нудејќи микрозаеми за да им помогнат на жените да инвестираат во нивни сопствени „претприемачки“ проекти. Често, овие проекти се реализирале од домовите на жените, со намера

² Феминизација на сиромаштијата е термин којшто се однесува на родовиот јаз во животниот стандард меѓу мажите и жените, според која веројатноста дека жените живеат во посиромашни услови отколку мажите е многу поголема. Овој термин го вовела д-р Дијана Пиарс, во 1978 година.

да не се отстапува од традиционалните родови норми. Иако има извештаи и студии коишто потврдуваат дека овие тактики биле успешни за зајакнување на жените, заговорниците за женски права и феминистките од регионот на БИСА бргу увидоа кои се опасностите поврзани со нив.

Не само што овие програми не успеаја да ги решат структурните проблеми кои ги спречуваат жените да остваруваат економски напредок, туку тие го поткопувале деценискиот активизам којшто се стремел да ги избави жените надвор од сферата на приватното, активизам којшто настојувал севкупно да ги зацврсти работничките права. Во Јордан, на пример, овие програми доживеаја страшен неуспех. Илјадници жени не биле во состојба да ги исплатат нивните микрозаеми, некои од нив дури и завршиле во затвор, а повеќето од нив никогаш не ги реализирале претприемачките проекти онака како што биле планирани.

Незадоволството со неолибералната економска структура воопшто растеше со годините. Приватизацијата на услугите, невработеноста во пораст, намалувањето на јавниот сектор, кретењето на трошоците за работна сила и мерките за штедење, ги влошија економските нееднаквости како никогаш порано, а притоа, жените и децата биле најмногу на удар. Работните услови, согласно неолибералната економска структура, станале уште повеќе неформални и прекарни. Во рамки на регионот на БИСА, во кој женската работна сила има најмал удел, споредено со целиот свет, жените беа соочени со економски предизвици во пораст, а арапските феминистки повеќе се фокусираа на секој економски предизвик одделно, наместо да ги критикуваат причините кои лежат зад овие предизвици.

Но, првиот и вториот бран на „Арапската пролет“³, предизвикани од изразените економски нееднаквости коишто постојано беа во пораст, ги сменија нештата од корен. Милиони луѓе излегоа на улица барајќи економски реформи, меѓу другите барања, а жените заземале видни позиции на тие протести. Започна да созрева анти-неолиберален феминистички дискурс и пароли на кои пишувало: „економската правда е феминистичко прашање“ и „нема феминизам без економска правда“, на транспаренти коишто биле истакнати

3 Првиот бран на „Арапската пролет“ започнал на почетокот на втората деценија на овој век, и се проширил насекаде низ: Тунис, Египет, Јемен, Сирија и Либија. Вториот бран започнал во 2018 година и ги вклучил: Судан, Либан и Ирак.

високо на многу протестни собири, а најистакнати биле за време на Либанската револуција од 2019 година – што означило почеток на ново поглавје во арапскиот феминизам.

Кога пандемијата на Ковид-19 завладеа со целиот свет, паралелно со натамошното влошување на економската состојба на жените насекаде во регионот, критиката на неолиберализмот од страна на феминистите станувала сè погласна. Така, феминистичкиот активизам за економска правда станал од клучна важност и добивал форми на: кампањи, публикации, статии, и онлајн настани коишто ја зголемуваат свесноста за феминистичката економија и повикуваат на феминистички постковид план за обнова.

Патријархатот никогаш не е за феминизам

Во текот на минатиот век, државниот феминизам бил истакнат во многу земји во регионот на БИСА. Во државниот феминизам, владите и државите во кои доминираат мажите, преземаат задача да изберат и спроведат реформи во корист на жените. И покрај малкуте позитивни реформи што се случија во овој контекст, феминистките од целиот регион сметаат дека државниот феминизам е проблематичен по многу нешта.

Најпрво, постои јасна противречност меѓу феминистичката теорија и природата на државниот феминизам што ја потхранува перцепцијата за жените како пасивни жртви кои чекаат патријархалниот авторитет да ги „спаси“. Второ, државниот феминизам активно се стреми да ја намали улогата – па дури и целосно да ги елиминира – феминистичките движења, преправајќи се дека државата веќе се грижи за своите граѓанки. Понатаму, реформите во рамки на државниот феминизам скоро секогаш се ограничени на законодавно ниво, занемарувајќи ги социјалните и културните фактори коишто ја влошуваат дискриминацијата врз жените. Ова значи дека ретко се случуваат холистички и ефективни реформи.

Ова најдобро го отсликуваат најновите случувања во Саудиска Арабија, каде саудискиот престолонаследник Мохамед Бин Салман (МБС) се обидува да го подобри негативниот имиџ на земјата, кога станува збор за женските права, со цел да придобие меѓународна популарност, да привлече инвестиции и да овозможи економски раст. На пример, МБС ја укина забраната за возење за жените во 2018 година, чекор кој е многу задоцнет, но не со намера да им

овозвозможи на жените од Саудиска Арабија слобода на движење заради самата слобода, туку да го подобри имиџот на кралството и да им овозможи на жените сами да патуваат на работа без да има потреба од маж возач, охрабрувајќи ги да влезат на пазарот на трудот за уште поголем пораст на БДП. Во меѓувреме, феминистичките активистки коишто повикаа на укинување на забраната, беа затворани и измачувани затоа што протестираа против таа забрана. Но, феминистките од целиот регион водат кампања против ваквите лицемерни, површни реформи и создадоа доволно меѓународен притисок врз саудиската влада да се заложи за ослободување на многу активисти, од коишто некои биле во затвор со години под лажни или неразумни обвиненија.

Државниот феминизам во регионот, со текот на годините продолжи во нов облик, бидејќи ООН ги охрабруваше земјите да формираат владини или полувладини национални институции кои имаат за цел да ги унапредат правата на жените и да се зајакне родовата интеграција. Земјите од целиот регион започнаа да основаат такви институции, често назначувајќи за нивни раководители жени припаднички на семејства од владејачката класа. Националните феминистички движења во многу земји склучија сојузи со овие институ-

ВО 2020 ГОДИНА, НАЈГОЛЕМИОТ БРОЈ МЕСТА НА СТУДЕНТСКИТЕ ИЗБОРИ НА ТРИ ГОЛЕМИ УНИВЕРЗИТЕТИ ВО ЛИБАН ГИ ОСВОИЈА СЕКУЛАРНИ И НЕЗАВИСНИ КЛУБОВИ, СО ФЕМИНИСТИЧКИ ЛИДЕРИ, КАКО ШТО Е LARA SABRA. ОВА БЕШЕ ОД ОСОБЕНО ЗНАЧЕЊЕ ЗА ЛИБАНСКОТО ПОЛИТИЧКО МИЛЈЕ БИДЕЈЌИ СО ДЕЦЕНИИ НА УНИВЕРЗИТЕТСКИТЕ СТУДЕНТСКИ ИЗБОРИ СЕ ГЛЕДАЛО КАКО НА ОДРАЗ НА ПОЛИТИЧКОТО ЧУВСТВО ВО ЗЕМЈАТА. А СО ДЕЦЕНИИ, ДОМИНАНТНАТА СЕКТАШКА ПОЛИТИКА СЕ СМЕТЛА ЗА ОГРОМНА СЛАБОСТ ЗА РАЗВОЈОТ НА ЛИБАН ВООПШТО, А ПОСЕБНО ЗА УНАПРЕДУВАЊЕТО НА ПРАВАТА НА ЖЕНИТЕ

ции и постоеше можност навистина да се унапредат правата на жените и девојчињата согласно меѓународните конвенции. Сепак, ефективноста на овие институции често пати била спречувана заради многу ограничувања и предизвици. Без политичка волја да се постигне родова еднаквост, овие институции често ги немаат потребните ресурси, овластувања и поддршка од државите. Покрај тоа, во едно милје на авторитарен режим, тие не можат да пркосат и да ги поместуваат границите со нивните барања, а со тоа се принудени да работат под невидливи бариери коишто го ограничуваат потенцијалот за холистички и темелни промени.

АРАПСКИТЕ ФЕМИНИСТКИ ГО ИЗДИГНУВААТ НИВОТО НА НИВНИТЕ БАРАЊА И ГИ ОПФАКААТ СИТЕ КАУЗИ ЗА СОЦИЈАЛНА ПРАВДА ВО РАМКИ НА НИВНИТЕ ИНТЕРЕСИ. НИВНИОТ ДИСКУРС СОЗРЕВА ВО: АНТИРАСИСТИЧКА, АНТИАВТОРИТАРНА, АНТИХОМОФОБИЧНА, АНТИТРАНСФОБИЧНА, АНТИКОЛОНИЈАЛНА И АНТИНЕОЛИБЕРАЛНА СИЛА КОЈАШТО ГО ПОВРЗУВА ФЕМИНИЗМОТ СО СИТЕ ДРУГИ ДВИЖЕЊА НА СОЦИЈАЛНА ПРАВДА. ОВОЈ ЗБИРЕН АРАПСКИ ФЕМИНИЗАМ ШТО СЕ РАЗВИВА, ОДИ НАД РАЗБИРАЊЕТО КАКО СИСТЕМИТЕ НА УГНЕТУВАЊЕ СОРАБОТУВААТ ЗА ДА ЈА ОБЛИКУВААТ РЕАЛНОСТА НА ЖЕНИТЕ ОД РАЗЛИЧНО ПОТЕКЛО. ТОЈ ПРЕПОЗНАВА КАКО СИТЕ СИСТЕМИ НА УГНЕТУВАЊЕ ЗАЕДНИЧКИ ГО ОДРЖУВААТ ПАТРИЈАРХАТОТ И, ОТТАМУ, КАКО ТРЕБА ДА СЕ ЕЛИМИНИРААТ СИТЕ СИСТЕМИ НА УГНЕТУВАЊЕ ЗА ДА СЕ ПОСТИГНЕ ВИСТИНСКА ПРАВДА

Во изминативе неколку години, феминистките употребија повеќе стратегии за надминување на овие бариери. Прво, тие започнаа активно да се спротивставуваат на авторитаризмот и се дистанцираа од нивните угнетувачки држави за да го повратат интегритетот на нивното движење. Ова беше посебно видливо во земји како Египет и Либан, каде што на востанијата се одговори со железна тупаница. Феминистките од овие земји јасно ставија до знаење дека не само што претпочитаат да се оградат од своите држави, туку и дека го одбиваат местото коешто им се нуди на авторитарната преговарачка маса. Другите стратегии беа подипломатски.

Во моментот се спроведува проект чијашто цел е да развие низа принципи кои се слични на концептот на Париските принципи за институциите за човекови права, со цел да се воспостави меѓународно признат процес на акредитација, со што ќе им се помогне на националните установи

полесно да се соочат со предизвиците⁴. Со усвојување на овие принципи, ќе се намали влијанието на политичката волја врз работата на овие национални установи чијшто: делокруг на работа, ресурси и работни процедури ќе мора да бидат соодветни на меѓународно прифатените упатства.

4 Solidarity is Global Institute (Институтот „Солидарноста е глобална - SIGI-Jo“) го предводи проектот: „Амански начела“, во соработка со Регионалната програма за политички феминизам на Фондацијата „Фридрих Еберт“. На овој линк се достапни повеќе информации за проектот: <https://MENA.fes.de/events/e/advancing-national-mechanisms-for-womens-rights-and-gender-equality>

Користење на самоопределувањето

Како што меѓународната заедница го зголемуваше својот фокус на правата и јакнењето на жените и девојчињата, започна да се менува феминистичкото движење насекаде низ глобалниот југ. Феминистичките организации стануваа сè позависни од финансирањето од странските донатори, и феминистичката акцијата полека го смени својот фокус од широк активизам против патријархатот и се префрли на работа базирана врз проекти, со што се создаде расчекор меѓу феминистичката теорија и феминистичкиот активизам.

Со текот на времето, многу феминистички организации во регионот, без да имаат избор, мораа да се приклонат кон оваа нова НВО-изирана и професионализирана феминистичка панорама. Тоа стана закана за интегритетот и активизмот на арапското феминистичко движење, драстично намалувајќи го потенцијалот за мобилизирање и отуѓувајќи ги младите жени од каузата.

Но, во изминативе неколку години, арапските феминистки правеа многу чекори во вистинска насока со намера да го повратат назад својот активизам и да го засилат чувството на солидарност и другарство меѓу жените во регионот.

Бидејќи жените во регионот претежно зборуваат арапски, Интернетот помогна да се ослободи потенцијалот за јакнење на прекугранична солидарност, овозможувајќи им на креаторите на феминистички содржини и на креаторите на знаење повторно да ја поврзат феминистичката теорија со активизмот. Користејќи ги социјалните мрежи, младите арапски феминистки ги преземаат уздите за создавање радикален феминистички дискурс и ја зголемија нивната способност да се организираат и мобилизираат. Во 2019 година, на пример, се случи ужасен фемицид во Палестина кој го потресе регионот. Како одговор на ова, се роди движењето *Tal'at*. Движењето ја врати пораката дека личното е политичко⁵ и дека ослободувањето на жената е тесно поврзано со националното ослободување.

Протестите што ги организираше *Tal'at* се раширија насекаде низ Палестина и стасаа до: Либан, Јордан и Берлин, а темата за насилството над жените стана актуелна и жешка на дебатите и дискусиите во

5 „Личното е политичко“ е термин којшто се популаризираше во вториот феминистички бран во 1960-тите и 1970-тите години. Овој термин ја истакнува врската помеѓу личните искуства на жените и пошироката политичка структура што ја одредува динамиката на моќта во домаќинствата и пошироко. Ова во голема мера го прошири опфатот на прашања на коишто се фокусираше феминистичкиот активизам и анализите.

живо и преку Интернет (онлајн и офлајн). Овие настани ги инспирираа младите феминистички активистки во различните земји. Започна да расте бројот на феминистички колективи каде работат волонтери, како што е *Takatoat*. Паралелно со овие колективи, феминистичките активисти во моментот развиваат: високо политички, револуционерни, неапологетски и нецензурирани феминистички наративи кои допираат до милиони жени низ целиот регион.

Според публикацијата: „Политички феминизам за подобра иднина“, каде се ангажирани млади жени, посебно студентки на универзитетите, во феминистичките движења на глобалниот југ, од клучно значење е повторно да се политизира феминизмот. Во 2020 година, најголемиот број места на студентските избори на три големи универзитети во Либан ги освоија секуларните и независни клубови со феминистички лидери, како што е *Lara Sabra*. Ова беше од особено значење за либанското политичко милје бидејќи со децении на универзитетските студентски избори се гледало како на одраз на политичкото чувство во земјата. А со децении, доминантната секташка политика се сметала за огромна слабост за развојот на Либан воопшто, а посебно за унапредувањето на правата на жените.

Арапските феминистки во моментот, исто така, повторно го осмислуваат екосистемот за финансирање. На пример, еден феминистички фонд во Египет насловен како: the *Doria Feminist Fund* (Феминистички фонд *Дорија*), беше основан на почетокот на 2021 година како поддршка на феминистичките групи во регионот БИСА, посебно за оние кои немаат доволно финансиски извори и се запоставени. Фондот им дава целосна доверба на воспоставените и новоформираните групи да управуваат со своите активности и да ги постават сопствените приоритети, обезбедувајќи и финансиска и техничка поддршка што е неопходна за одржување и развој на нивниот активизам, спротивставувајќи се на стапците на финансирање на донаторите коишто негативно влијаат врз феминистичката агенда и активизам.

**АРАПСКИТЕ ЖЕНИ
СЕ ПОВИКАНИ ДА СЕ
ПРИДРУЖАТ НА БОРБАТА
ЗА СЛОБОДА И ПРАВДА И
ЈАСНО ИМ Е ДЕКА НИТУ
ЕДНА ЖЕНА НЕМА ДА
БИДЕ ЗАПОСТАВЕНА.
РЕГИОНАЛНОТО
ФЕМИНИСТИЧКО
ДВИЖЕЊЕ СЕ МОБИЛИЗИРА
И СЕ ПОДГОТВУВА
ЗА ЕДИНСТВЕНО И
РЕВОЛУЦИОНЕРНО
НОВО ПОГЛАВЈЕ,
КОЕШТО БЕСТРАШНО ЌЕ
ЗАСТАНЕ ПРЕД СВОИТЕ
БАРАЊА ЗА ПРАВИЧНА И
ДОСТОИНСТВЕНА ИДНИНА
ЗА СИТЕ**

Правдата не може да се расчлени

Денес, арапските феминистки го издигнуваат нивото на нивните барања и ги опфаќаат сите каузи за социјална правда во рамки на нивните интереси. Нивниот дискурс созрева во: антирасистичка, антиавторитарна, антихомофобична, антитрансфобична, антиколо-нијална и антинеолиберална сила којашто го поврзува феминизмот со сите други движења на социјална правда. Овој збиен арапски феминизам којшто моментално се развива, оди над разбирањето како системите на угнетување соработуваат за да ја обликуваат реалноста на жените од различно потекло. Тој препознава како сите системи на угнетување заеднички го одржуваат патријархатот и оттаму, како треба да се елиминираат сите системи на угнетување за да се постигне вистинска правда.

Арапските жени се повикани да се придружат на борбата за слобода и правда и јасно им е дека ниту една жена нема да биде запоставена. Регионалното феминистичко движење се мобилизира и се подготвува за единствено и револуционерно ново поглавје, кое бестрашно ќе застане пред своите барања за правична и достоинствена иднина за сите.

(Авторката е програмски менаџер на Регионалниот проект за политички феминизам на Фондацијата „Фридрих Еберт“, во Бејрут. Нејзината работа се фокусира на повторната политизација на арапското феминистичко движење преку поддршка на развојот на феминистички стратегии коишто се однесуваат на социо-економски прашања и зајакнување на долгорочни сојузи меѓу феминистките и другите прогресивни чинители коишто се залагаат за социјална правда. Таа е магистер по управување со проекти, со претходно образование во областа на комуникации, поконкретно за кампањи за родовите прашања. Претходно работела во Јордан и била вклучена во дизајнирање и имплементација на разни иницијативи и кампањи кои се занимаваат со прашања, како што се: закони за родова дискриминација, стереотипи за родовите, мажите и економско и политичко учество на жените).

Превод од англиски на македонски јазик:

Наталија Куновска Цингарска

SMASHING THE PATRIARCHY & CO.

HOW ARAB FEMINISTS ARE RE-POLITICIZING THEIR MOVEMENT

FARAH DAIBES

TO COUNTER CHALLENGES FACED BY NATIONAL INSTITUTIONS FOR INSTANCE, A PROJECT THAT AIMS TO DEVELOP A SET OF PRINCIPLES THAT ARE SIMILAR IN CONCEPT TO THE PARIS PRINCIPLES FOR HUMAN RIGHTS INSTITUTIONS AIMING TO ESTABLISH AN INTERNATIONALLY RECOGNIZED ACCREDITATION PROCESS IS CURRENTLY UNDER WAY. THROUGH THE ADOPTION OF THESE PRINCIPLES, POLITICAL WILL WOULD HAVE LESS INFLUENCE ON THE WORK OF THESE NATIONAL INSTITUTIONS WHOSE MANDATES, PROCESSES, AND RESOURCES WOULD HAVE TO COMPLY WITH INTERNATIONALLY ACCEPTED GUIDELINES

The de-politicization of feminist movements across the globe has been intensifying for decades. Globally, feminism was hijacked by capitalism and then even more so by neoliberalism, entangling a movement that revolves around social solidarity with the notion of a free-market society. In the global south, feminist activism became increasingly NGOized¹, too often focusing on project-based work rather than broad-based criticism and action against the patriarchy in all its manifestations. In the Middle East and North Africa (MENA), this was coupled with so-called “state feminism”, where women’s liberation was taken over by patriarchal, often totalitarian, regimes, limiting the potential for fundamental feminist reforms within countries in the region. Over the years, this tamed feminist discourses, demands and activism, resulting in the de-politicization of the Arab feminist movement.

Despite all this, and the countless other obstacles faced by Arab activists, the current feminist scene in the MENA region is booming. Feminists across countries, backgrounds and age groups are now organizing,

¹ “NGOization” is used to describe the institutionalization, demobilization, and professionalization of social movements.

mobilizing, and displaying solidarity in unprecedented ways. This essay aims to showcase how Arab feminists are reinstating their revolutionary and highly political position against the patriarchy and all the systems that uphold it. It offers an overview of some of the current strategies being deployed to re-politicize and strengthen the feminist movement across the region.

A Failing Economic System

In her famous article published in 2013 under the title “How feminism became capitalism’s handmaiden - and how to reclaim it”, Nancy Fraser argues that feminism is supporting state-sanctioned capitalism through opting to advocate for neoliberal reforms and programs - whether deliberately or not - that are presumed to “empower” women. That article kicked-off a critical self-reflection process amongst feminists worldwide. Revisiting women’s empowerment programs and feminist demands that align with neoliberalism and assessing their implications on the actual liberation of women from cycles of exploitation and violence became central in discussions within feminist circles. This was especially critical in the global south where neoliberal programs and policies greatly increased the feminization of poverty². For instance, micro-funding programs for impoverished and poor women swept the MENA region, offering micro-loans to help them invest in their own “entrepreneurial” projects. Often, these projects were home-based, with the intention of complying with traditional gender norms. Although there are reports and studies claiming that this tactic was successful in empowering women, feminists and women’s rights advocates in the MENA region soon realized the dangers associated with it.

Not only did these programs fail to address structural issues impeding women from advancing economically, but they also undermined decades of activism that aimed to break women out of the private sphere, as well as activism that aimed to strengthen labor rights as a whole. In Jordan for instance, these programs failed miserably. Thousands of women were unable to repay their micro-loans, some of them were even imprisoned, and most of them never establishing entrepreneurial projects as planned.

² The feminization of poverty is a term that refers to the gender gap in living standards between women and men which results in a higher likelihood for women to live under impoverished conditions. The term was coined in 1978 by Dr. Diana Pearce.

Frustrations with the neoliberal economic structure in general have been rising for years. Privatization of services, increasing unemployment, shrinking public sectors, reduced labor costs, and austerity measures exacerbated economic inequalities like never before, with women and girls being the most severely affected. Employment under the neoliberal economic structure became more precarious and informal. Within the MENA region, which has the lowest female labor market participation rates in the world, women were faced with mounting economic challenges and Arab feminists tended to focus on one economic challenge at a time rather than critiquing the root causes of these challenges.

IN 2020, SECULAR AND INDEPENDENT CLUBS – WITH FEMINIST LEADERS LIKE LARA SABRA – WON THE MAJORITY OF SEATS IN THREE MAJOR UNIVERSITIES IN LEBANON. THIS WAS OF SPECIAL IMPORTANCE WITHIN THE LEBANESE POLITICAL LANDSCAPE BECAUSE FOR DECADES, UNIVERSITY STUDENT ELECTIONS HAVE BEEN SEEN AS A REFLECTION OF POLITICAL SENTIMENT IN THE COUNTRY. AND FOR DECADES, DOMINATING SECTARIAN POLITICS HAVE BEEN A MAJOR SETBACK IN THE DEVELOPMENT OF LEBANON IN GENERAL AND THE ADVANCEMENT OF WOMEN'S RIGHTS IN PARTICULAR

But the first and second waves of the Arab Spring³, which were sparked by stark and increasing economic inequalities, turned the tide. Millions took to the streets to demand economic reforms - among other things - with women taking prominent roles in the protests. An anti-neoliberal feminist discourse began maturing and slogans like “economic justice is a feminist issue” and “no feminism without economic justice” were held high on banners in many protests – most notably during the Lebanese revolution in 2019 - signaling the beginning of a new chapter in Arab feminism.

With the COVID-19 pandemic hitting the world, and the further deterioration of the economic situation for women across the region, feminist critique of neoliberalism increased. Feminist activism towards economic justice became central and was translated into campaigns, publications, articles, and online event that raise awareness about feminist economics and call for a feminist post-COVID recovery plan.

³ The first wave of the Arab spring began in the early 2010s and spread over Tunisia, Egypt, Yemen, Syria, and Libya. While the second wave began in 2018 and included Sudan, Lebanon, and Iraq.

The Patriarchy is Never Pro-feminism

Throughout the past century, state feminism has been prominent in many countries in the MENA region. Under state feminism, male-dominated governments and states take it upon themselves to choose and implement reforms in favor of women. Despite the limited positive reforms that took place under this context, feminists across the region see state feminism as problematic in many different ways.

To begin with, there is a clear contradiction between feminist theory and the nature of state feminism that perpetuates perceptions of women as passive victims waiting for the patriarchal authority to “save” them. Secondly, state feminism actively aims to reduce the role - or even eliminate the existence of - feminist movements, acting like the state is already taking care of its female citizens. Moreover, reforms under state feminism are almost always limited to the legislative level, neglecting the social and cultural factors that exacerbate discrimination against women. This means that holistic and effective reforms are rarely taking place.

This issue is best illustrated through the developments in Saudi Arabia today, where the Saudi crown prince, Mohammad Bin Salman (MBS), has been attempting to improve the negative image of the country with regards to women's rights to gain international popularity, attract investments and facilitate economic growth. For instance, MBS has lifted the driving ban on women in 2018 - a step that is long overdue - not to give Saudi women freedom of movement *per se*, but to polish the kingdom's image and to enable women to commute to work without the need of a male driver, encouraging them to enter the labor market for a faster increase in GDP. In the meantime, feminist activists who called for the abolishment of the ban were imprisoned and tortured for

ARAB FEMINISTS TODAY ARE RAISING THE CEILING OF THEIR DEMANDS AND ARE ENCOMPASSING ALL SOCIAL JUSTICE CAUSES WITHIN THEIR WORK. THEIR DISCOURSES ARE MATURING INTO AN ANTI-RACIST, ANTI-AUTHORITARIAN, ANTI-HOMOPHOBIC, ANTI-TRANSPHOBIC, ANTI-COLONIAL, AND ANTI-NEOLIBERAL FORCE THAT LINKS FEMINISM WITH ALL OTHER SOCIAL JUSTICE MOVEMENTS. THE INTERSECTIONAL ARAB FEMINISM THAT IS CURRENTLY EVOLVING GOES BEYOND UNDERSTANDING HOW SYSTEMS OF OPPRESSION INTERACT TO SHAPE THE REALITIES OF WOMEN OF DIFFERENT BACKGROUNDS. IT RECOGNIZES HOW ALL SYSTEMS OF OPPRESSION ARE SUSTAINING THE PATRIARCHY, AND THEREFORE, HOW ALL SYSTEMS OF OPPRESSION NEED TO BE ELIMINATED TO ACHIEVE TRUE JUSTICE

defying it. But feminists from across the region have been campaigning against such hypocritical window-dressing reforms and have created enough international pressure on the Saudi government to push for the release of a number of activists, some of whom have been jailed for years under false or unreasonable accusations.

The legacy of state feminism in the region was carried on in a new form over the years as the UN encouraged countries to establish governmental or semi-governmental national institutions that aim to advance women's rights and strengthen gender mainstreaming. Countries across the region began establishing those institutions, often appointing female family members of the ruling class to run them. National feminist movements in many countries formed alliances with these institutions and were able to advance the rights of women and girls in compliance with international conventions. However, many limitations and challenges hindered the effectiveness of these institutions. Without political will to achieve gender equality, these institutions are often deprived of the necessary resources, authorities, and support from states. Moreover, under authoritarian regimes, their demands could not defy and push boundaries, forcing them to work under glass ceilings that limit the potential for holistic and fundamental change.

During the past few years, feminists have deployed multiple strategies to overcome these barriers. First, they began actively opposing authoritarianism and distanced themselves from their oppressive states to regain the integrity of their movement. This was especially the case in countries like Egypt and Lebanon where uprisings were met with an iron fist. Feminists from such countries made it clear that not only do they prefer to distance themselves from their states, but they also refuse the seat that is offered to them on the authoritarian table. Other strategies were more diplomatic.

To counter challenges faced by national institutions for instance, a project that aims to develop a set of principles that are similar in concept to the Paris Principles for human rights institutions aiming to establish an internationally recognized accreditation process is currently under way⁴. Through the adoption of these principles, political will

4 Solidarity is Global Institute in Jordan (SIGI-Jo) is leading the "Amman Principles" project in collaboration with the Friedrich-Ebert-Stiftung's regional Political Feminism program. More information on the project can be found here: <https://mena.fes.de/events/e/advancing-national-mechanisms-for-womens-rights-and-gender-equality>

would have less influence on the work of these national institutions whose mandates, processes, and resources would have to comply with internationally accepted guidelines.

The Instrumentation of Self-determination

As the international donor community increased its focus on the rights and empowerment of women and girls, feminist movements across the global south began to change. Feminist organizations became increasingly dependent on foreign funding, and slowly, feminist action became less focused on broad-based activism against the patriarchy and shifted to project-based work, creating a gap between feminist theory and feminist activism.

Over time, many feminist organizations in the region had no choice but to conform to the new NGOized and professionalized feminist landscape. This began threatening the integrity and agency of the Arab feminist movement, minimizing mobilization potential and alienating young women from the cause.

But in the last couple of years, Arab feminists have been taking many steps in the right direction to reclaim their agency and strengthen a sense of comradery among women in the region.

As the region's women are predominantly Arabic speaking, the online space has unleashed the potential for cross-border solidarity building, allowing feminist content creators and knowledge producers to reconnect feminist theory with activism. Using social media, young Arab feminists are taking the reins of developing radical feminist discourses and have scaled up their ability to organize and mobilize. In 2019 in instance, a horrific femicide that took place in Palestine rocked the region. The *Tal'at* movement was born in response. The movement reinstated that the personal is political⁵ and that women's liberation was interlinked with national liberation.

The protests that were organized by *Tal'at* spread all over Palestine and reached Lebanon, Jordan and Berlin, making violence against women a hot topic of both online and offline discussions. This development

5 "The personal is political" is a term that became popular during the second wave of feminism in the 1960s and 1970s. The term highlights the connection between the personal experiences of women and the larger political structure that determines power dynamics within the household and beyond. This greatly widened the scope of issues that feminist activism and analysis focused on.

inspired young feminist activists in various countries. Volunteer-based feminist collectives, such as the *Takatoat*, started increasing in number. Side by side with these collectives, feminist activists are currently developing highly political, revolutionary, unapologetic, and uncensored feminist narratives that are reaching millions of women across the region.

As per a publication titled “Political Feminism for a Better Future”, involving young women, especially university students, in feminist movements in the global south is vital to the re-politicize feminism. In 2020, secular and independent clubs – with feminist leaders like *Lara Sabra* – won the majority of seats in three major universities in Lebanon. This was of special importance within the Lebanese political landscape because for decades, university student elections have been seen as a reflection of political sentiment in the country. And for decades, dominating sectarian politics have been a major setback in the development of Lebanon in general and the advancement of women’s rights in particular.

Arab feminists are now reimagining the funding ecosystem as well. For example, an Egypt based feminist fund called the *Doria* Feminist Fund was established in early 2021 to support feminist groups in the MENA region, especially those which are sidelined and under-resourced. The fund gives the full trust to established and emerging groups to navigate their work and set up their priorities, providing both financial and technical support that is necessary to sustain and develop their activism, and countering the pitfalls of donor funding that negatively affect feminist agendas and activism.

Justice Cannot be Dissected

Arab feminists today are raising the ceiling of their demands and are encompassing all social justice causes within their work. Their discourses are maturing into an anti-racist, anti-authoritarian, anti-homophobic, anti-transphobic, anti-colonial, and anti-neoliberal force that links feminism with all other social justice movements. The intersectional Arab feminism that is currently evolving

ARAB WOMEN ARE BEING CALLED ON TO JOIN THE STRUGGLE FOR FREEDOM AND JUSTICE AND ARE REASSURED THAT NONE OF THEM WILL BE LEFT BEHIND. THE REGIONAL FEMINIST MOVEMENT IS RISING UP AND PREPARING FOR A UNIFIED, REVOLUTIONARY NEW CHAPTER, ONE THAT FEARLESSLY DEMANDS A FAIR AND DIGNIFIED FUTURE FOR ALL

goes beyond understanding how systems of oppression interact to shape the realities of women of different backgrounds. It recognizes how all systems of oppression are sustaining the patriarchy, and therefore, how all systems of oppression need to be eliminated to achieve true justice.

Arab women are being called on to join the struggle for freedom and justice and are reassured that none of them will be left behind. The regional feminist movement is rising up and preparing for a unified, revolutionary new chapter, one that fearlessly demands a fair and dignified future for all.

(The author is the Programme Manager of Friedrich-Ebert-Stiftung's regional Political Feminism project based in Beirut. Her work revolves around the re-politicization of the Arab feminist movement through supporting the development of feminist strategies that address socio-economic issues and strengthening long-term alliances between feminists and other progressive social justice actors. Farah has an MA in Project Management and a background in communications, specifically in campaigning on gender issues. Previously, she worked in Jordan and has been involved in the design and implementation of various initiatives and campaigns that tackled issues such as gender discriminatory laws, gender stereotyping, toxic masculinity, and women's economic and political participation.)

